

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

Різдвяна зоря письменника

**(до 80-річчя від дня народження
Василя Івановича Захарченка)**

Матеріали Інтернет-конференції

Черкаси
2016

Упорядники:

Січкач С.І., завідувач лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Ющенко Л.О., методист української мови і літератури комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Рецензенти:

Лісова Н.І. – проректор із питань ЗНО та моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Переверзева Л.П. – учитель української мови і літератури, учитель-методист Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 28 ім. Т. Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області.

Посібник призначений для вчителів-словесників,
студентської та учнівської молоді

Матеріали статей відображають винятково позицію авторів
За вірогідність фактичного матеріалу і точність цитування відповідають автори

Рекомендовано до друку вченою радою
комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»
Протокол № 1 від 29.01.2016 року

Зміст

I. Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка	
Кузьмінська Олена Володимирівна	Золотоніська спеціалізована школа № 1 з поглибленим вивченням економіки та правознавства Золотоніської міської ради
Рудик Людмила Володимирівна	Монастирищенська спеціалізована школа I-III ступенів № 5 Монастирищенської районної ради
Ткаченко Юлія Валеріївна	Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 10 Смілянської міської ради
II. Літературно-критична рецепція творчості Василя Захарченка	
Сорокіна Лариса Вікторівна	Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 10 Смілянської міської ради
Котова Ілона Семенівна	Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 Смілянської міської ради
Логінов Андрій Юрійович	Вознесенська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради
III. Багатство художньої палітри Василя Захарченка	
Гірник Алла Василівна	Катеринопільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 Катеринопільської районної ради
IV. Поетика трагічного в романі Василя Захарченка «Прибутні люди»	
Толстоп'ятова Лариса Петрівна	Золотоніська спеціалізована школа № 2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради
V. Виховний потенціал у творчому доробку Василя Захарченка	
Макаренко Володимир Миколайович	Вознесенська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради
Кушніренко Тетяна Григорівна	Золотоніська загальноосвітня школа I-III ступенів № 6 Золотоніської міської ради
Тищенко Наталія Миколаївна	Золотоніська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 Золотоніської міської ради
Бабак Валентина Антонівна	Малобурімська загальноосвітня школа I-III ступенів Чернобаївської районної ради
Валашенко Наталія Василівна	Сагунівська загальноосвітня школа I-II ступенів Черкаської районної ради
Денисенко Наталія Іванівна	Леськівська загальноосвітня школа I-III ступенів Черкаської районної ради

Кокудак Мирослава Савівна	Верхняцький навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 1 – ліцей» Христинівської районної ради
Присяжнюк Вікторія Петрівна	Лукашівський навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» Чорнобаївської районної ради
Росенко Надія Володимирівна	Малобурімська загальноосвітня школа I-III ступенів Чорнобаївської районної ради
Рябокінь Світлана Миколаївна	Байбузівська загальноосвітня школа I-III ступенів Черкаської районної ради
Шпильова Світлана Павлівна	Смілянська ЗОШ I-III ступенів № 7 Смілянської міської ради

**Кузьмінська Олена Володимирівна,
учитель української мови та літератури
Золотоніської спеціалізованої школи №1
з поглибленим вивченням економіки та правознавства
Золотоніської міської ради та виконавчого комітету
Черкаської області**

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У роботі «Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка» розповідається про розмаїття прози письменника, про найважливіші проблеми давнього і недавнього минулого, що сягають сьогодення і змушують кожного небайдужого українця задуматися над долею незалежної соборної України.

Стаття містить аналіз деяких оповідань, новел, романів, повістей, складених у хронологічному порядку.

Художній доробок Черкаського письменника Василя Захарченка – лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка та Андрія Головка – усе це лишається поза шкільною програмою.

Василь Захарченко – прозаїк, публіцист, автор книжок «Співучий корінь», «Лозові кошики», «Велика Ведмедиця», «Клекіт старого лелеки», «Прибутні люди», «Довгі присмерки».

Честь, людяність, правдивість, патріотизм – моральні категорії, які є визначальними для письменника та його персонажів. Він послідовний у своїх уподобаннях, його цікавлять люди з гущі народу, носії українського колориту, через долю яких автор висловлює власне ставлення до життя. [4, с. 24]

Сюжетна основа творів Захарченка – це здебільшого тяжкі роки випробувань українського народу: голодомори, репресії, воєнне лихоліття. Його герої, незважаючи на численні удари долі, не втрачають людяності й

доброзичливості, вони обстоюють правду і виборюють право на щасливе життя.

Тема війни у творчості Василя Захарченка займає помітне місце. Вже перші твори письменника засвідчили увагу до цієї теми та пов'язаної з нею проблематики. «Червоні волошки», «Співучий корінь», «Дим» – оповідання, що ввійшли до першої збірки, написані в романтично-трагедійній тональності, започатковують воєнну тематику, де на першому плані «людське сприймання кривавої вакханалії» [6, с. 11]. У центрі уваги прозаїка не сама війна, а людина на війні, її стан, почуття й переживання.

Автор осмислює добу воєнного лихоліття з глибоко гуманістичних позицій, зображуючи крізь призму особистості жахливу правду війни, цілісна картина якої вимальовується із сотень людських долі.

Треба віддати належне фактам, які використовує письменник. Джерела більшості його творів – це свідчення очевидців і документи державного архіву. Як зазначає сам автор «тема виникає не на порожньому місці, вона виношується. Твір на життєвих подіях у мене завжди краще виходив, ніж на вигаданих» [3, с. 5]. Роман «Довгі присмерки» постав на основі численних свідчень очевидців «людоморських лихоліть українського народу». За таку відданість Василя Захарченка правдивим фактам Юрій Мушкетик назвав «Довгі присмерки» знаковим документом епохи. [5, с. 6]

Дитячі спогади письменника про окупаційні та після окупаційні часи теж покладено в основу багатьох творів, зокрема повісті «Проїздом» та оповідань, об'єднаних у цикл «Велика Ведмедиця». У творах цього циклу автор порушує ряд гострих проблем, що стосуються хліборобської честі, взаємин між людьми.

«Проїздом», «Мобілізовані», «Довгі присмерки» – цей перелік творів, присвячених воєнним будням, невеликий. Натомість війна постає у спогадах багатьох героїв, вона не відпускає вві сні, відлунує болем у серцях персонажів усе життя. Скажімо, дуже яскраву новелу, в якій реконструйовано реалії війни, вмонтовано у повість «Брат милосердний». Багато років потому колишній солдат Йосип вирушає на місце воєнних дій, відновлює в пам'яті деталі,

аналізує свої вчинки і намагається відшукати втрачене кохання. У формі спогадів побудовано й роман «Талан», у якому головний герой Семен Потужний через переживання минулих лихоліть зазнає катарсису, звільняється від душевного тягаря.

Тема чорно свитників, історія загонів не обмундированих – одна з тих, до яких часто звертається Василь Захарченко. Вона звучить у багатьох творах письменника. Відповідні епізоди знаходимо в романах «Холодний профіль камеї», у спогадах героїв творів «Прибутні люди», «Великі лови». У романі «Ярмарок» є епізоди, коли селян мобілізують і тут же під селом вони потрапляють під артобстріл [4, с. 25].

На початку 70-х років Захарченка виключено зі Спілки письменників, заарештовано й засуджено, як і багатьох інших правдивих патріотів України, оборонців рідного слова. Оповідання «Дзвінок» було вилучено під час кегебістських трусів на квартирі в письменника. Роботу кваліфікували як «антирадянське», «наклепницьке». Але оповідання повернули В. Захарченку напередодні референдуму про Незалежність України 1 грудня 1991 року. Тепер це «арештантське» оповідання приходить до читачів [2, с. 8].

Новела «Коли підступить...» розповідає про життя політичного злочинця в радянській імперії. Ним був сам автор у 70-х роках.

Після проголошення незалежності Української держави одна за одною з'являються нові збірки, романи й оповідання Василя Захарченка. Він активно заявляє і про свою громадянську позицію, виступаючи в загальноукраїнській та регіональній пресі.

Повісті, оповідання, новели відомого майстра слова сповнені непідробного життєвого драматизму. В повісті «Смерч» розповідається про те, як у життя юних закоханих смерчем вривається жорстока реальність, яка калічить їх тіла і душі. В оповіданні «Там де маленька-маленька хата» виразно звучить мотив зв'язку екологічної тривоги з тривогою моральною: руйнування природи – це і симптом руйнування людської душі, втрати відчуття рідної землі.

Апогеєм популярності письменника став 1995 рік, коли за роман «Прибутні люди» його удостоєно Національної премії України імені Тараса Шевченка. У роман письменник відтворив трагедію мору 1947 року. В центрі твору – родина Петрівних із самісінького духовного серця України – Канівщини, яку лихо погнало із Наддніпрянщини до Галичини. З великою художньою силою, вражаючою простотою і правдивістю відтворює письменник атмосферу цілковитої безправності, сваволі, в яких доводилося жити людям, особливо селянам.

Василь Захарченко йшов до свого нинішнього визнання довго і ой як нелегко. Ті, хто близько знає письменника, мабуть, неодноразово задумувалися, якою ціною платить людина такого складу за подолання тих жорстоких життєвих бар'єрів, котрі раз-пораз виникають, яких зусиль доводиться докладати і звідки черпати ту щедро розтрачувану душевну і психологічну енергію.

Переконливу відповідь можна знайти у творах письменника, які, зрештою, і пишуться для авторського самовираження, для художнього «оприлюднення» авторських роздумів про сенс життя, про його багатогранність і багатопроблемність, про його загадковість і непізнаність.

Отже, твори Василя Захарченка торкаються душі читача роздумами про наболіле, турботою про рідну українську мову, про Україну, залишають у читацькій пам'яті найважливіше – як жилося, живеться і має житися українцям у цьому немилосердному, враженому тоталітарною зневагою до простої людини, світі.

Список літератури

1. Дробний І. Різдвяна зоря письменника //Златокрай. – 1996. – 11 січня.
2. Бугаєнко К.С. «Усією творчістю я проповідую добро» Василь Захарченко. Бібліографічний покажчик. До 65-річчя з дня народження. (Черкаська обл. універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка). Черкаси. – 2001.

3. Кривопишина К. «Я почуваю себе дома скрізь аби тільки в Україні» (інтерв'ю з В. Захарченком) /К. Кривопишина //Черкаський край – 2011. – 14 січня.
4. Кривопишина К. «Художнє осмислення воєнного геноциду у прозі Василя Захарченка». //Дивослово, 2013, №10, с. 23-27.
5. Мушкетик Ю. Знаковий документ епохи (про роман «Довгі присмерки») /Ю. Мушкетик //Літературна Україна. – 2003. – 9 січня.
6. Поліщук В. Василь Захарченко: Штрихи до творчого портрета /В. Поліщук. – Черкаси: Сіяч, 1997.

**Рудик Людмила Володимирівна,
учитель української мови та літератури
Монастирищенської спеціалізованої
школи І-ІІІ ступенів №5
Черкаської області**

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

«Та основна моя професія – літератор, прозаїк, публіцист»

В Захарченко

У статті розглянуто жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка на основі його творчого доробку від 60-х років ХХ століття до сьогодення. Основні стильові особливості проілюстровано на основі його новел, оповідань, романів. Вагомою є оцінка літературних критиків щодо творчості митця, яка висвітлена у статті.

У 2006 році Василь Симоненко писав: «Нещодавно я провів облік своєму «вжинкові» і з подивом узнав, що вже написав 6 романів, 9 повістей, 98 оповідань. Це становить 163 друковані аркуші. Тягне на добрих п'ять томів, яких ніколи не видадуть» [2, с.10]. Сьогодні він є автором 10 романів, 9 повістей, близько півтори сотні оповідань, книг публіцистики, двох книг

Щоденника. У різних видавництвах вийшло у світ 23 книжки прози. У 1995 році – лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка за роман «Прибутні люди», роман «Клекіт старого лелеки» (1989) був удостоєний премії імені Андрія Головка, а за новелістичну творчість (зокрема новелу «Шістнадцять георгіївських кавалерів») письменник одержав літературну премію імені Юрія Яновського у 1991 році. Також лауреат літературних премій імені Дмитра Нитченка, імені Олекси Гірника. Заслужений працівник культури України. Нагороджений орденами Святого Рівноапостольського князя Володимира III ступеня та «За заслуги» III ступеня.

«... Відомий український прозаїк Василь Захаренко в новелах, щоденникових записах, пейзажних етюдах порушує теми патріотизму, моральності в суспільстві, виховання молодого покоління українців на принципах високої моралі, совісності, доброти, краси. Автор... у своїй творчості звертається до лаконічної новелістичної форми – твору в кілька рядків, а також до такого жанру, як новела-діалог. Його щоденникові записи перейняті тривогою за долю душі рідного народу – української мови, за благополуччя Української Держави, Української Незалежності. Як завжди прозі відомого українського письменника притаманні щирість, душевна теплота, глибока людяність, психологічна тонкість у змалюванні внутрішнього світу людини» [5, с.2].

Творчість В. Захарченка певною мірою автобіографічна, і за нею можна простежити якщо не все свідоме життя письменника, то принаймні більшість важливих його віх. А писалися твори для авторського самовираження, для художнього «оприлюднення» авторських роздумів про сенс життя, по його багатогранність і багатопроблемність.

В. Захарченко йшов до свого нинішнього видання своїх творів довго і нелегко. Наскільки довго і нелегко, що цілком доречними були б образи хресної дороги чи тернового вінка. А заради чого все це? Можна було б відповісти словами самого письменника у записі «Щоденника» від 30 серпня 1967 року: «Якби мене запитали, від чого б я міг бути найщасливішим, я б

сказав: від здобуття Україною волі. Той день, коли б це сталося, оповився б для мене священним сяєвом, і того сяєва вистачило б мені до кінця моїх днів» [2, с.9].

Найбільш влучно охарактеризував жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захаренка Михайло Слабошпицький: «Творча «кухня» Захаренка – безперечно цікава сторінка із психології літературної праці і з оволодіння секретами мистецтва прози. Він сформував для себе творчі взірці й еталони і наполегливо взував в них. Він терпляче виховував свій талант. Кожне обдаровання вимагає відповідного огранення.

Його проза була скромною стилістично, тобто – без жодного натяку на якісь екстравагантії чи «піротехніку», що їх на той час з'явилося чимало не тільки в поезії, а й у прозі. Тоді широким потоком потекли «новелети», «пастелі», «акварелі», «скерцо», «рондо» та інші жанрові новації, що несли найнесподіваніші спроби стилістичної організації сюжетного матеріалу. В цьому розумінні В. Захарченко тримався консервативного берега, засвідчуючи своєю практикою, що його взірець – класична проза Коцюбинського й Чехова лиш із ледь помітним імпресіоністичним «допуском». З пожадливістю неореаліста він колекціонував жанрові сцени, деталізував побут і, сказати б, просвічував його своїм лагідним або журним усміхом і дочасним, як для молоді людини, розумінням: не все на цьому світі так однозначно, як ми завчили зі школи чи як нам нагадують із високих трибун...

Уперше так широко зазвучали прийоми «потому притомності»; ... сухуватий традиціоналіст Захарченко своїми книжками «Співучий корінь» (1964), «Трамвай о шостій вечора» (1966) і «Стежка» (1968) показав, що він, ідучи в прозу від журналістики, від конкретного факту, від яскравої життєвої деталі, загалом успішно долаючи спокусу газетного клішопису, вчиться художньо кристалізувати явища й характери. Це був, як мовиться, сформований прозаїк, який, уперто тримаючись стилістичної школи Михайла Коцюбинського, з цікавістю привдивлявся до своїх літературних ровесників, чий імена тоді були особливо популярні в критиці (Є.Гуцало, Вал. Шевчук,

В.Дрозд, Ю. Щербак, Григiр Тютюнник); вiн учився й у них, але лишався собою в тому, що вважав дуже важливим для письменника, - у соцiальнiй загостреностi творiв i благородно стриманiй, подекоди аж аскетичнiй стильовiй манерi» [3, с.8-9].

Дебют Василя Захаренка не був дуже гучним. Вiн нагадував самого автора – винятково скромну, iнтелiгентну людину.

Володимир Полiщук писав, що Захаренко виростав як прозаїк вiд новели-факту, тобто в його особi поєднувалися (та часто це поєднання бачимо i сьогодні) письменник-журналіст. У шiстдесятих на всю молоду генерацiю прозаїкiв потужний вплив мала естетика й поетика неореалiзму, де таке важливе значення належало саме конкретному фактовi. Тодi, в шiстдесяти, одним iз лiтературних кумирiв був Ернест Гемiнгвей. Його впливу також зазнали чи не всi дебютанти прози. У Захаренка, який часто згадує американця в рiзних своїх оповiданнях, цей вплив помітно навіть i в тому, що вiн також створив свого альтер его, як це зробив Гемiнгвей iз Ніком Адамсом. Захаренко подарував свою життєву бiографiю Павловi Величаю, довірив йому свої сокровеннi думки i про життя взагалi, i про лiтературу й мораль. Усе це цікаво дослiдив Володимир Полiщук, перу якого належить лiтературний портрет Василя Захаренка, можливо, найбільш з усіх молодих українських письменникiв захопленого Гемiнгвеєм. Про це свiдчать його оповiдання «Тененте... О мiй тененте!», «Двi копiйки», «Перекресленi днi», де український автор виступає мало не рецензентом-адоратором американського прозаїка [3;8].

Захаренко i його ровесники – стихiйно-демократичне поколiння. Дивуючи й iдеологiв, i своїх старших колег, воно раптом починає говорити про неперехiдну цiннiсть окремо взятого людського життя, про важливість життєвої позицiї окремого iндивiда; його книги за порiвняння з творами тридцятих-п'ятдесятих антипафоснi, полемiчно-асоцiальнi, вони – не «про головне» (з погляду iдеологiв), тобто не про рекорднi врожаї, компартійнi з'їзди, не про доярок, свинарок, голiв i слюсарiв. Вони – просто про людей. Про їхнi маленькi

радощі, клопоти і тривоги. Про безвиводний біль їхньої пам'яті, в якій живе відлуння народних трагедій [3, с.7].

Тематика творчості Василя Захаренка: любов до рідної землі, рідної мови, звичаїв; уміння працювати і любити працю, любов і пошана до батьків; віра у Бога; прагнення жити по правді, берегти природу; український менталітет, українська душа (яка вона?); руйнування радянською владою споконвічного зв'язку батьків і дітей, зв'язку людини із землею, порівнявши всіх: і лідерів, і п'яниць, і злодіїв; знищення української нації, вимушена еміграція українців [7, с.10].

Тема війни у творчості письменника займає помітне місце. Завжди в центрі уваги прозаїка не сама війна, а людина на війні, її стан, почуття й переживання. Причому В. Захарченко осмислює добу воєнного лихоліття з позицій глибоко гуманістичних, відтворюючи всю трагедійність, природність сполучення понять «людина і війна». Тому й немає в його творах захоплюючого лицарства, «голої» героїки, молодецьких рейдів і подвигів, а є сувора, непідретушована правда війни, з її незмінними атрибутами-смертями, кров'ю, брудом, втомою, відступом і наступом, поразками й перемогами.

Півтора десятиліття тому, підсумовуючи свої враження від низки книжок В.Захарченка, І.Дзюба відзначав рясноту спостережень і самобутність душевного досвіду автора, його напружену роботу для вироблення справді власної стильової манери, елементами якої можуть стати «помірний ліризм, згармонізований з уважним побутописанням, смаковиті барви образної – стихійно-натхненної! – мови, чутливість до характерних ситуацій народного життя й народної вдачі, соромливо-бентежні інтонації молодої душі, яка зі своїм багатим сільським «багажем»/ але не свідомо цього багатства і не впевнена перед ширшим світом/ вирушила до обрії високої інтелігентності...»

І ранній, і пізній Захарченко – справді в цих прикметах. Хіба що, виходячи з дорогоцінних можливостей, він може дозволити собі абсолютну відвертість і цілковиту правду. І в кожній з його книжок виразно відчутне

трагедійне начало. Він веде читача дорогами української історії: братовбивство, голодомор, репресії... [3,с.10].

В одному з інтерв'ю Захарченко сказав таку важливу для його бібліографів і для літературознавців подробицю. Ще в середині шістдесятих років, коли він був газетярем, почав збирати свідчення самовидців про голод 1933-го: «Люди розповідали про такі жахи, про таку кричущу несправедливість, про такі звірства свого ж односельця-активіста, що серце обливалося кров'ю...». Знав, що записи можуть обернутися проти нього. Тому шифрував їх, удавався до езопівської мови. Брався писати свою «Білу книгу», яку само ручно знищив у січні 1973 року перед самісіньким арештом. Але тема голоду для нього не зникла разом зі зникненням матеріалів. Вона почала несміло відлунюватися в творах другої половини вісімдесятих років. Тоді було написано оповідання «Деся там, куди він не знає дороги», пам'ять про голод в епізодах роману «Ярмарок», у романі «Довгі присмерки». А вже в «Прибутніх людях» Захарченко змальовує голод 1947-го.

Розлога в українських традиціях «старосвітська» родинна хроніка, якою є за сюжетною основою роману «Прибутні люди», розростається в трагедію українського народу і народу під чоботом тоталітаризму. Мистецтво слова і суворий скупий документ органічно ужилися в цьому романі, емпірика матеріалу і стиль не суперечать одне одному, як це часто буває, коли стиль «не встигає» за матеріалом, а матеріал не хоче огранюватися стилем.

Оригінальність світобачення і манера письма спостерігається у романі «Лозові кошики», де зображено життя повоєнного села, його люди, їхня праця.

На долю українського народу випали тяжкі випробування: більшовицькі репресії 1937-38 років, переслідування у перші дні війни з німецькими загарбниками, антилюдяність радянської системи. Достовірність фактів, реалістична манера викладу матеріалу у романі «Великі лови» та однойменній книжці публіцистичних творів.

«Довгі присмерки» - апокаліпсис середини ХХ століття – перед війною, у війну і після війни, - через який пройшла Україна. Автор його оцінив так: «Мій роман

«Довгі присмерки» - це моя рішуча розправа із советско-російським тоталітарним імперським режимом, у якому, крім тьми присмерків не бачу нічого світлого, людяного, обнадійливого для людини» [4, с.347]. У цьому романі глибокий психологізм, естетична та пізнавальна цінність.

У кожному творі Василя Захаренка написано про долю українського народу, про нашу пам'ять і безпам'ятство. Найяскравіше про це написано у романі «Пий воду з криниці твоєї...». Це роман-диспут, у якому зображено непримиренне політичне протистояння через безліч суперечок між дідом і внуком щодо долі України. У цьому творі порушено сучасні актуальні проблеми.

Василь Захаренко має неабиякий талант письменника, що прослідковується у його прозі, яка поєднує у собі публіцистику і ліризм викладу думок, психологічна тонкість у змалюванні внутрішнього світу людини, глибока людяність, реалістична манера викладу матеріалу, оригінальність світобачення. Читаючи відгуки школярів, студентів, поціновувачів літературних творів, можна зробити висновки про те, що люди з цікавістю і захопленням читають твори митця: «легкий стиль», «стиль дуже легенький (як у Михайла Коцюбинського)»... Найвищу оцінку жанрам, стилям, особливостям художніх творів письменника дають саме звичайні українські люди, які й сьогодні від Василя Захаровича чекають нових не менш цікавих творів.

Список літератури

1. Захарченко В. На відстані зойку : оповідання, щоденник / В.Захарченко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2007. – 512 с.
2. Захаренко В. На камені рідного слова: публіцистика / В.Захарченко. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2006. – 324с.
3. Захаренко В. Крізь срібний іній: романи, оповідання / В.Захарченко. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2005. – 498с.

4. Захаренко В. У магнієвому спаласі: щоденник / В.Захарченко. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2009. – 636с.
5. Захаренко В.І. Таке поліття... / В.І. Захаренко. – Черкаси: видавництво Чабаненко Ю.А., 2012. – 194с.
6. Письменники Черкащини. Вибрані твори. Упорядник Г.П. Білоус. Черкаси. Національна спілка письменників України, часопис «Холодний яр». – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2007. – 516с.
7. Програма спецкурсу «Сучасний літературний процес на Черкащині». – Черкаси. Месевря О. І., 2005. – 26с.

**Ткаченко Юлія Валеріївна,
учитель української мови та літератури
Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №10
Смілянської міської ради Черкаської області**

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО РЕКВІЕМУ

«ОЧИМА ДО ГОЛУБИХ ВІКОННИЦЬ»

У статті розглядаються жанрово-стильові особливості «українського реквієму» на матеріалі твору «Очима до голубих віконниць»; характеризуються ідейно-художні особливості твору.

М. Слабошпицький стверджує, що у кожному творі Василя Захарченка «триває діалог про українську долю й недолю, про нашу пам'ять і безпам'ятство» [4, с.142].

Два твори в доробку В. Захарченка «Очима до голубих віконниць» та «Шістнадцять георгіївських кавалерів» мають підзаголовок «український реквієм». «Часто чуєш такі моторошні історії, – зізнається письменник, – вихоплені з «чорних дірок» сталінщини, що рука не здимається означити їх традиційно оповіданнями. Думаю, таке означення варто було б поставити й під оповіданнями «Танці після розстрілу» і «Чорна піхота» [3, с.7].

Жанровий підзаголовок «український реквієм» робить акцент на трагедійності оповіді, формує драматичний пафос ще до прочитання твору, підносить долю однієї родини до рівня трагедії українського народу [2, с.303].

До рівня трагедії сягає зображення складного процесу колективізації та вимирання села під час Голодомору 1932–1933 рр., влаштованого радянською владою, в оповіданні «Очима до голубих віконниць».

В оповіданні розповідається про життя родини Ковнірів. Маючи непогане господарство, Семен Ковнір змушений віддати свого коня Морозка до колгоспу. Син господаря маленький Василько дуже важко переживає розлуку зі своїм улюбленцем. Оповідання розпочинається Васильковим криком серед ночі: «Тату!.. Татоску! Моло-ско плийсов!..» І хоча батьки запевняють сина, що коня немає, він наполягає, що бачить очі Морозка у вікні. Крик хлопчика, його видіння і сльози – перший болісний акорд у трагічному звучанні оповідання-реквієму Василя Захарченка. Пророчо сприймаються і слова старшого брата Василька Миколки: «Звідти вже не прийде. Не жди і не виглядай. Колгосп усіх видушить сапом», і відповідь батька, Семена Ковніра: «Дочуються ще активісти, у провалля вивезуть, зо світу ізженуть».

Трагічним звучанням сповнена кожна сторінка «українського реквієму» «Очима до голубих віконниць». Використаний автором прийом одивнення, коли події в оповіданні репрезентуються через сприйняття коня, підсилює трагізм і абсурдність зображуваного в оповіданні.

Читачі стають свідками того, як вимирають від сапу більше тисячі колгоспних коней лише тому, що голова колгоспу боїться пристрелити перших хворих тварин: «Сьогодні я їх попристрілюю, а завтра мене шльопнуть за саботаж колгоспного руху, за вредітельство?.. Хай вони краще своєю смертю, і я своєю. А стріляти їх не буду» [1, с.98].

Історія із свідомим винищенням колгоспного табуна відкриває перед читачами глибину аморальності, бездуховності, безгосподарності нових господарів села. Доповнює цей колективний портрет революційної влади коротка оповідь про шлях конюха Бордюга в революції: «Не одна куркулиха

вмилася гіркими сльозами там, де побував Бордюг із своєю буксирною командою. Під руками активістів тріщали замки на горбатих скринях, ставало все догори дном у хаті. Куркульське добро виносили лантухами, пускаючи куркулів із малими куркульчатами босими й голими в далеку зимову дорогу». Зізнанням у скоєнні кривавих злочинів проти людей лунають в оповіданні слова Бордюга: «Я, брат, з перших днів увесь по лікті в революції...» [1, с.99].

Використовуючи вислів «по лікті в революції», автор досягає виникнення у сприйнятті читачів асоціативного зв'язку з фразеологізмом «по лікті в крові». Така мовна характеристика героя поглиблює уявлення про революційну діяльність як глибоко злочинну.

Трагічне звучання оповідання підсилює використання автором прийому антитези. Кінь Морозко, доживаючи свої останні дні у колгоспній конюшні серед хворих на сап коней, згадує своє сите гідне трудове життя у господаря Семена Ковніра. У його пам'яті виринають світлі картини: «Над ним таке високе голубе небо, і таке тепле сонце, і така запашиста трава на землі, й такий лагідний Господар, який щодня насипає йому вівса в годівницю» [1, с.100]. Написанням слова «Господар» з великої літери автор підкреслює значення цієї людини в житті Морозка, для якого Господар і його родина – найкраще, що було в житті.

На тлі світлих спогадів коня про життя в господарстві Ковнірів справжнім пеклом уявляється читачам життя коней в колгоспному «голодному неприкаяному кагалі»: «...наставала мить, коли їх розпрягали, знесилених, засмиканих, немилосердно битих грубими чужими руками й лаяних дурним криком. Пекло шию, натерту недбало надітим хомутом, щиміли звивисті попруги на крупові та боках од бідового батога, який так і грав із ранку до вечора над тобою. Погоничі часто мінялися, що їх годі було й запам'ятати. Але руки в них були наче одні й ті ж самі: байдужі, жорстокі, бо чужі» [1, с.95].

Життя Морозка розділилося на «до» і «після». «До» у свідомості коня забарвлене любов'ю і теплом родини Ковнірів, бережливим ставленням до

нього Господаря, «після» – суцільна трагедія існування з мордуванням та знущанням з боку «чужих» байдужих і жорстоких людей.

Через сприйняття коня зображує В.Захарченко світлі, майже ідилічні картини родинного життя Ковнірів до тієї трагічної межі, за якою людське життя, як і тваринне, перетворюється на суцільний морок.

Тонким ліризмом проникнуті картини спогадів Морозка про любовні побачення Господаря та Господині у літні ночі: «... і Морозкові марилося крізь сон, начебто він стоїть дома, під літнім навісом, під яким пахне молодим сіном. На такому ж сіні неподалік на возі спить Господар. Над хатою, над подвір'ям висить круглий місяць, лле молочно-голубе світло... З хати нечутно випливає Господиня в білій сорочці, скрадливо ступає сивим споришем, лишаючи в ньому темні сліди босих ніг. Вона підходить до воза, штовхає під бік Господаря, що хропе собі вволю на весь двір. Той зводить закустрану голову, сонно бурчить до Господині. Вона сміється гарно так, аж Морозкові здається на мить, що то перехлюпується молочноголубе місячне світло...» [1, с.102].

Пригадує Морозко і тривожну ніч напровесні, коли його збудив «моторошний крик у хаті господарів». У ту ніч Морозко з Господарем «мчали у вологій темряві з усієї сили» за бабкою-повитухою... А коли у хаті почувся дитячий крик, «вискочив надвір Господар без шапки, підбіг до Морозка, обняв його за шию, притисся до нього й заплакав...» [1,с.103].

Особливо гріє Морозка спогад про те, як Господар уперше посадив йому на спину Василька – «білявенького, як місяць, маленького хлопчика із синіми-синіми очима». Голодному, хворому, скривдженому чужими людьми коню згадується грудочка цукру, якою його пригостив маленький Василько тоді, у їхню першу зустріч: «А хлопчик, такий маленький, як квітка, підійшов до Морозка й простяг долоньку з білою грудочкою. Морозко опустив голову, обережно взяв грудочку губами, торкнувшись ніжною долоньки.

Хлопчик засміявся, крикнув:

– Моло-оско! Моло-оско!

Відтоді вони стали друзями з цим місячним хлопчиком» [1,с.104].

Між конем та його маленьким другом Васильком встановлюється тісний духовний зв'язок. Ось чому Василько, єдиний із сім'ї Ковнірів, бачить у вікні очі Морозка, який насправді у цей час стоїть у колгоспній стайні, а сумний погляд його звернений на «колишню оселю з білою хатою в голубих віконницях».

Передчуваючи свою загибель, Морозко двічі тікає із колгоспної стайні, повертаючись до господарської оселі. Першого разу Ковніри радісно зустріли повернення Морозка. Особливо Василько, який «перший підбіг до Морозка, обняв йому писок, пригорнувся до нього щочкою».

Коня можна було ще врятувати, хоча на той час «уже вісімсот коней упало» від сапу. Та бригадир Гурома і слухати не схотів прохання Семена Ковніра: «Слухай, нехай перестоїть у нас, поки те лихо минеться. Може спасеться таки?» Він потягнув коня назад до колгоспної конюшні.

«Кінь ... оглянувся на Ковнірів печальними очима, але Гурома дужче смикнув його за повід, ударив кулаком по шиї.

– Не бийте, дядьку! Йому з болить! – закричав Василько. – Пустіть його, злазу з!

Гурома не зважав на лемент малого. І тоді малий вигукнув у слід загарбникові:

– А хай він тобі поцезне, твій колгосп!

... Гурома оглянувся на Ковнірів, погрозився кулаком:

– Підкуркульське сім'я! Нічого, дійде й до вас черга! Витлумимо до останнього корінчика!» [1,с.105 – 106].

Щось страшне, трагічне і пророче лунає в цьому дитячому проклятті колгоспу, який смертельною загрозою навис над щасливою родиною Ковнірів.

...Хворий Морозко до останнього виконував непосильну роботу. Помираючи, він повернувся «очима до Господаревої оселі, до голубих віконниць і жовтої смужки квітів під ними... і наосліп, уже навгад, у передсмертній судорозі витяг морду в бік сяючої, білої оселі...»

Після цього «очі Морозкові не зникали з вікна, бачив їх Василько і вдень, і вночі, коли б не глянув на нього» [1, с.108].

«– Очі великі-великі й плачуть», – розповідав Василько рідним про те, що бачив у вікні.

Кінь ніби попереджав про страшну трагедію, яка чекає на Ковнірів та їхніх односельчан, та оплакував загибель дорогих йому людей.

«А через два роки впав на голови синьозірців страшний голодомор. Обібрані сільським активом та уповноваженими з району й самої області до останньої зернини, до гнилої картоплини синьозірці, пухлі, напівживі потяглися взимку дорогою до міста. Та й устелили битий шлях своїм трупом до самої Сміли, як ото недавно їхні виморені сапом коні. У Синьозір'ї, в цьому стародавньому козацькому селі, з двадцяти чотирьох сотень п'ятнадцять сотень хат до літа тридцять третього року стали одмирськими, і серед них і Ковнірова хата теж. І як стала Ковнірова хата од мирською, як витягли до кладовища всіх Ковнірів, і дорослих і малих, люди, які вижили, побачили раптом у вікні Ковнірової хати в широкій верхній шибці чиїсь великі печальні очі, що все плакали, і білявого хлопчика в білій сорочечці в чорних штанцях на одній підтяжці. Усі упізнали в ньому Василька Ковнірівського, що останнім у родині помер від голоду.

Щодня сходилися до оселі Ковнірів люди, стояли проти вікна, дивилися на хлопчика, хитали головами...

Люди хрестилися до образу Василька, як до святого, шепотіли:

– Слався у віках невинне наше дитя, великомученику святий. Заступись перед Господом-Богом за померлих з голоду, і молися за нас живих і грішних, хай Він одверне від нас люту напасть антихристів і супостатів, що власть тяжку забрали над нами й душать роботою підневільною, темницею і страхом земним...»[1, с.109].

Коли голова сільради Ремех розбив скло у вікні, «усі так і ахнули!.. На віконній рамі й на білій стіні виступила свіжа кров...

– То наша кров!.. Кров тих, кого ви звели зо світу, ироди прокляті!» [1,с.110].

Зруйнування хати Ковнірів нічого не дало. Кров виступала і з землі, де стояла хата. І вирішили люди відслужити «молебінь, щоб заспокоїлася кров невинно убієнних».

І лише, згадавши Бога та «омочивши свої змучені душі щирими сльозами», люди зупинили появу крові на дворіщі Ковнірів. Зруйнована дощенту хата з голубими віконницями стала символом винищення українського народу.

«Кров невинно убієнних» у страшні роки Голодомору і сьогодні тривожить нашу пам'ять, сповнює болем наші душі. Це особливо гостро відчуваєш, коли відкриваєш для себе оповідання Василя Захарченка «Очима до голубих віконниць». Цей «український реквієм» по сотням тисяч знищених наших співвітчизників вимагає від кожного з нас духовного очищення і глибокого покаяння.

Список літератури

1. Захарченко В. На відстані зойку: оповідання, щоденник / В. Захарченко. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А.,
2. Кривопишина К. С., Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка / К.С. Кривопишина // Вісник Житомирського державного університету. – 2013. – № 5. – С. 300 – 305.
3. Пащенко В. Про внутрішній голос – серйозно (інтерв'ю біля робочого столу) / В. Пащенко // Літературна Україна. – 1990. – 24 травня. – 7 с.
4. Слабошпицький М. Без цього він просто не уявляється / М. Слабошпицький // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – № 2. – С. 140 – 142.

**Сорокіна Лариса Вікторівна,
учитель української мови та літератури
Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №10
Смілянської міської ради Черкаської області**

ПОКРИВДЖЕНІ ВІЙНОЮ ЖІНОЧІ ДОЛІ В ОПОВІДАННЯХ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У статті висвітлюються ідейно-художні особливості воєнної прози В.І.Захарченка, зроблені текстові спостереження сюжетно-змістових ліній в оповіданнях «У п'ятницю після обід», «Tenente... о, мій tenente», «По обидва краї ряду» з метою літературно-критичного осмислення руйнівного впливу війни на жіночі долі героїнь творів.

Те, що Василь Захарченко – український письменник, відчутно передовсім із сюжетів його творів. Ті сюжети – особливо з творів останніх двох десятиліть – сторінки випробувань саме нашого народу в несамовито тяжкому для нього ХХ столітті: голодомор, репресії, братовбивча громадянська війна, Друга світова війна, немилосердно тяжке повоєння... – все це наше, все це ми перейшли, втрачаючи мільйони життів [1, с.].

Кожен твір В. Захарченка – це, по суті, художнє «дослідження», своєрідний зріз певної української проблеми чи трагедії, а цілісно ці тексти презентують широку картину української дійсності ХХ століття.

У багатьох творах В. Захарченко звертається до теми Другої світової війни, розповідаючи про трагічні колізії і моральні втрати, які вона заподіяла. В центрі уваги прозаїка не сама війна, а людина на війні, її стан, почуття й переживання. Як відзначає В. Поліщук, у В.Захарченка переважає зображення «війни без війни», на першому плані «людське сприймання кривавої вакханалії [2, с.9]».

Війна під пером Василя Захарченка оживає у зламаних долях людей, у розбитих мріях про щастя, кохання, подружнє життя, у жорстоко розтоптаних надіях, роз'ятрених душах людей. Герої Захарченка проходять випробовування війною на людську гідність і порядність, міцність почуттів, подружню вірність.

Твори про війну Василя Захарченка – це погляд на війну з селянської хати, з фронтового окопу, зі шпиталю, з сирітства і вдівства, з покривдженої несправедливістю долі [3, с.18].

Темі війни Василь Захарченко присвячує такі твори: «Проїздом», «Брат милосердний», «Гіркий тютюн», «Клекіт старого лелеки», «У п'ятницю після обід», «По обидва краї ряду», «Ванюша», «Танці після розстрілу», «Чорна піхота» та ін.

Війна в оповіданні «У п'ятницю після обід» вривається на сторінки твору з кінським тупотом поза тином, «тривожним передчуттям чогось невідворотного» головної героїні оповідання Христі. Наказ бригадира Трохима Лепетеня збиратися на окопи в Нові Санжари жінка сприймає болісно: «Післязавтра Степана правлять на фронт. Як же я поїду, не попрощавшись?» І в дорозі на Нові Санжари, і в перший день тяжкої праці на копанні окопів, і в сараї серед ночі її «обпікала думка: це ж він поїде і все млітиме душею – чого її не було? Як же він з таким настроєм поїде туди, під кулі?.. Як же він печальний поїде? Печального ж перша куля не мине, печального смерть любить» [1, с.58].

Перша спроба Христі і Палажки, яка теж рвалася додому попрощатися з чоловіком, утекти з окопів була невдалою. Жінок, які вже пройшли значну частину тяжкого шляху через ліс і болото, перейняв старшина на мотоциклі. Жіночі сльози і пояснення, що «чоловіків завтра правлять на фронт» не допомогли, старшина виявився невблаганним – на мотоциклі привіз жінок назад. Суворо зустрів біглянок і бригадир Лепетень: «Це ж ганьба. Усі люди як люди, усі на окопах, а ви, значить, кращі за інших?..»

Від горя Христя «не могла ні про що думати, а як починала думати, її всю, з голови до п'ят, проймав якийсь тупий біль. І все ж вона думала про те, як їй було гарно тоді, над болотом, коли вона згадала про всі сім прожитих із Степаном років і як вона вся дихала передчуттям зустрічі з ним, хай і останньої перед фронтом...» [1, с.65].

Зранку у п'ятницю, коли після обіду Степан мав проїхати через їхню станцію з Полтави на фронт, бригадир Лепетень послав Веклу Нешиту підводою додому «узяти ще припасів днів на чотири».

Христя вблагала Веклу: «– Веклуся, дорога, візьми мене з собою. Кинь соломки на дно, піджак там, хустку, ну щось таке, щоб можна було прикритись».

Векла стояла якусь часинку, роздумуючи.

– А як Лепетень викриє?

– Ти нічого не знаєш, не бачила, й квит. Векло, серденько, не стій. Поїхали! Може ж, я ще встигну хоч краєчком ока побачити Степана...» [1, с.65].

Зображуючи шлях героїні, автор тримає читачів у постійній напрузі, змушує хвилюватися за неї. Ось Лепетень перевіряє, чи була Векла не заховала Христю на дні підводи. «–Христя й крізь вушко голки пройде, як захоче, – сказав Лепетень і знову шарудів над Христею. На мить їй здалося, що його лапата рука торкнулась її спини. Христею так і струсило всією. Рука полежала трохи в неї на спині, завмерши, наче роздумувала про щось, потім рішуче висмикнулася» [1, с.69].

Безжалісний, як здається жінкам, бригадир Лепетень, безперечно, помітив Христю на дні підводи (потім Векла дивуватиметься: «–У тебе ж ноги зверху. І як це Лепетень не додивився?»). А читачі розуміють, що «додивився», але виявив, попри жорстокість часу, людську порядність і чуйність по відношенню до люблячої дружини Степана. І стає зрозумілим, чому Лепетень відвів «погляд убік од старшинських непроглядних очей», коли той завернув біглянок назад на окопи... А, може, розпорядження бригадира їхати за продуктами саме у п'ятницю вранці було не випадковим? Можливо, не маючи права відпускати жінку, він усе ж хотів їй дати останню можливість дістатися станції і попрощатися з чоловіком?

У дорозі на Христю чекає тяжке випробування. За п'ятнадцять кілометрів до станції починається сильна злива. Дорога йшла в гору. Христя у відчаї спочатку пхала воза, допомагаючи коням долати слизький підйом, а потім, коли

коні стали, «побігла в гору, підсковзнула на мокрій траві, впала у воду, підхопилася і знову побігла. Була вже обідня пора, а їй ще лишалось півтора десятка кілометрів розквашеної дороги. Це ж і по сухому, то треба годин дві бігти без передишки, думала вона, і це лякало її, і вона ще дужче бігла, йшла підбігцем, просто йшла, бігла...» [1, с.74].

Коли дощ закінчився, Христя вже дісталася ґрунтової дороги з Києва на Харків. Тут вона дізналася у військового, що «вже пів на третю». «Христя ледь не сіла в багнюку з розпачу, їй лишалось ще три кілометри, і ще вона подумала про те, що Степана давно вже провезли». Коли на обрії замаячила її рідна Чечелівка і за нею станція, Христя «побігла, розбризкуючи воду в спориші, заляпуючись грязюкою з ніг до голови». Раптом вона побачила димок паровоза, почула його «віддалене, натужне чохкотіння... Христя з останніх сил побігла. Вона зірвала з себе мокрий, важкий піджак і кинула його в спориш, потім кинула й черевики, її душила мокра хустка, і вона й її зірвала з голови і непристойно простоволоса, в зім'ятій білій кофточці бігла до залізниці... Вона летіла, сама дивуючись, що так ще швидко біжить, що ще й досі не впала з розірваним серцем» [1, с.74 – 75]. Вагони з бійцями проходили повз неї, та жінка «не могла розгледіти жодного обличчя, жовті, сірі кола йшли перед очима... Раптом вона почула крізь гуркіт вагонів, ззаду, збоку, що її кличуть:

– ... исте! Христе!!!!

Вона глянула на вагон, що вже підкочувався до неї, і серед місива облич спалахнуло їй одне, рідне, засяяло гарячими очима, синювато-білими дужками зубів, і вона скрикнула:

– Степа-ане!

А вагон уже минав, і вона побігла за ним і ще крикнула:

– Степа-а-не!!!

Вона бігла і дивилась на нього, щось гукали їй з інших вагонів, заглушаючи Степанів голос, а вона бігла й кричала:

– Степа-а-не!!!» [1, с. 75].

В оповіданні «У п'ятницю після обід» Василь Захарченко створив образ вірної люблячої дружини, яка може здолати всі труднощі і перешкоди заради прощального погляду, ніжного слова, зверненого до чоловіка. В образі Христі автор втілює ідею жіночої відповідальності за долю коханої людини на війні, віру в здатність любові протистояти смерті. Христинине прощальне « Степа-а-не!!!» відлунюється в душах читачів вірою у всеперемагаючу силу подружньої любові.

У багатьох оповіданнях письменник змальовує образи жінок, чиї долі скалічені війною. Так, героїні оповідання «Tenente... о, мій tenente» Ніні Потаповій війна дає надії на щасливе кохання, а потім їх безжально руйнує.

Ніна Потапова та Анатолій Майданець, лейтенант, який служить на підводному човні, зустрілися і покохали один одного у воєнному Ленінграді. Їхня зустріч виявилася доленосною. Не випадково, вперше зустрівши Ніну біля причалу, Анатолій напівжартома сказав: «... це, мабуть, сама доля послала мені вас». Мотив долі проходить крізь усе оповідання. «Доля таки посміялася над нами, звела була, познайомила й розвела», – роздумує Анатолій, коли через багато років, опинившись у Ленінграді, зустрічається з Ніною. Він дізнається, що Ніна після війни три роки чекала його (він служив і не мав змоги подати про себе звістку), потім вийшла заміж, народила доньку. Тоді й прийшов довгоочікуваний лист від коханого tenente Анатоль, на який вона відповіла, що вийшла заміж. А через рік розлучилася з чоловіком і залишилася з донькою одна.

Ніна все життя кохала і чекала Анатолія, а, зустрівшись і дізнавшись про його маленьких синочків, рішуче наполягає, щоб Анатолій повернувся до сім'ї. Прощаючись назавжди зі своїм коханим tenente Анатоль, «вона взяла його обличчя в свої м'які долоні й поцілувала в губи.

– От тобі й доля... – тихо промовила вона» [1, с.30].

Ще трагічніше складається доля героїні оповідання «По обидва краї ряду» Наталки. Історія подружнього життя Наталки і Стратона оживає у тяжких спогадах їхнього дорослого сина Соломенного, який, отримавши

телеграму про смерть батька Стратона, їде з міста до рідного села Орданівки на поховання. В дорозі він, мов кіноплівку, прокручує у пам'яті далекі воєнні події, які жорстоко зруйнували подружнє життя його батьків.

«Батько в їхній сім'ї – це означало радість, тихий смуток у материних очах і довге-довге ждання» [1, с.77]. Вони з матір'ю чекали його з фронту всю війну, попри завіряння у 44-ому земляка Онопрія, що бачив Стратона вбитим, попри похоронну: «У 41-му, смертю хоробрих...»

Але життя продовжувалося. Згорьована мати, втративши надію на повернення чоловіка, приймає залицання залізничника Тихона Демюза.

День, коли мати виходила заміж за Демюза, запам'ятався Соломенному на все життя. «Уже по війні, десь восени, Демюз зовсім перебрався до них. Через кілька днів мати розписалась із Демюзом у сільраді. Увечері зібралися родичі з обох сторін, засиділись далеко за північ. Мати сумувала весь вечір, раз по раз надовго виходила з хати, наче когось виглядала, а коли поверталась, очі в неї були червоні. Вона побачила його, як він сидів самотою, всіма забутий, підійшла, пригорнула й спитала: «Про батька думаєш?...» – «А ви, мамо, що, вже перестали думати?» Мати сахнулась від нього, наче від болю. «Немає, дитино, нашого батька. Півгоду вже, як війна перестала. Усі цілі й каліки, хто тільки живий, – обізвались. А він, сердега, мовчить...» – «Не вірю!..» – крикнув він... Зараз Соломенний пригадував, як вона скинулась од його вигуку, як затремтіли їй губи, і йому стало жалко її і боляче, що вже нічого не може поправити в тому далекому минулому» [1, с.79].

А перед світанком прибіг дядько Антон із залізниці і повідомив, що Стратон проїхав залізницею. «Ішов поїзд, вагони позачиняні, а в одному двері трохи відсунулись, з них вихилився якийсь мужчина мало не по пояс і гукнув, як тільки побачив мій ліхтар: «Перекажіть, Соломенний Стратон проїхав на Харков» [1, с.79].

Соломенний пам'ятав, як втратила свідомість матір, упала мов нежива; як потім рішуче збрала харчі і, попри умовляння Демузової рідні, поїхала з ним до Полтави шукати батькового сліду. Батька вони не знайшли. На пероні у

Полтаві мати поставила кошовку на перон. «О сину, сину! Що ж мені тепер робити, що його казати?.. Він же ніколи не простить...», – промовила вона до нього, як до дорослого...» [1, с.81].

Лист від батька прийшов на Різдво. Із нього сім'я дізналася, що батько був у полоні, а тепер його тримають у трудармії у Сталінграді, що працює тяжко, а «харчі пісненькі». «Рятувати Стратона треба», – сказала мати і почала готувати посилку для нього з харчами. Їздила до Полтави на пошту і регулярно відправляла їх батькові. «І врятувала його саме та посилка і багато інших, які вони щомісяця відвозили з матір'ю на пошту» [1, с.81].

Батько повернувся, коли молодший братик Соломенного Павлусь Демуз уже звівся на ніжки.

«– Прости, Стратоне, якщо можеш...», – тихо сказала вона.

І тут батька аж пересмикнуло всього:

«Простити?! Та ніколи в житті! Чуєш? Ніколи!.. Та до сме-ерті своєї не прощу, і з того світу проклинатиму, поки житимеш!...» [1, с.83].

Так і пройшло життя. Дві люблячі людини, роз'єднані війною, жили в одному селі у різних сім'ях. І кожен тягнув по життю свій тягар спільного горя...

А перед смертю покликав Стратон до себе кохану жінку, щоб проститися назавжди. «Прийшла я, а він уже, сердешний, і голосу не одведе. Силкується, очима пнеться до мене, а вимовити не може ні слова... Поцілувала я його. Він заплакав...» [1, с.88 – 89], – розповідає матір Соломенному про батькове прощення.

Того ж дня мати померла. «Через день її поховали. Уся Орданівка дивувалась із матеріної смерті: «Розрив серця. Ніколи ж вона не жалілась на серце» [1, с.93]. А Наталка пішла у небуття за своїм Стратоном, ніби поспішаючи там, на небесах, здобути своє бажане жіноче щастя, жорстоко скалічене війною у земному житті.

Список літератури

1. Захарченко В.І. На відстані зойку : оповідання, щоденник / В.І. Захарченко; худож. оформ. О. Захарченко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю.А., 2007. – 511с
2. Поліщук В.Т. Василь Захарченко: Штрихи до творчого портрета / В. Поліщук. – Черкаси: Сіяч, 1997. - 86 с
3. Слабошпицький М. На запити нашого дня: штрихи до портрета Василя Захарченка / М. Слабошпицький // Дивослово. - 2003. - №6. - С. 17-19. 27.

**Сорокіна Лариса Вікторівна,
учитель української мови та літератури
Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №10
Смілянської міської ради Черкаської області**

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА: АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОПОВІДАННЯ «ЗОЛОТИЙ ТУМАН»

У матеріалі запропонована розробка уроку з текстуального вивчення оповідання Василя Івановича Захарченка «Золотий туман». Метою уроку є поглиблення знань школярів про ідейно-художні особливості малої прози письменника, розвиток літературно-аналітичних умінь, виховання шанобливого ставлення до творчого спадку В.Захарченка.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності

Учитель (біля виставки книг В.І.Захарченка та літературно-критичних матеріалів про письменника). Пропоную розпочати наш урок коротким оглядом виставки творів Василя Захарченка, яка свідчить про надзвичайну літературну активність письменника. Його перу належать книги: «Співучий корінь», «Лозові кошики», «Велика Ведмедиця», «Клекіт старого лелеки», «Трамвай о шостій вечора», «Брат милосердний», «Прибутні люди», «Великі

лови», «Довгі присмерки», «На відстані зойку» (оповідання саме з цієї збірки розглядатимуться на уроці) та багато інших.

У критичній літературі творчість В. Захарченка до сьогодні не достатньо проаналізована. На особливу увагу заслуговують літературно-критичні статті, рецензії М. Дашківського, І. Дзюби, К. Ломазової, М. Негоди, С. Носаня, В. Поліщука, М. Шапошника та ін.

Серед найбільш сильних сторін творчості Василя Захарченка літературні критики називають такі: актуальність, життєвість, складність порушених проблем, глибоке проникнення у психологію, у внутрішній світ героїв, правдивість та переконливість характерів, рясноту спостережень і самобутність душевного досвіду, помітний ліризм, смаковиті барви образної, стихійно-натхненної мови, майстерність пейзажів та картин побуту [2].

На думку багатьох дослідників, у творах Василя Захарченка чітко визначається його громадянська позиція, йде постійне відстоювання людської гідності та порядності. Честь, совість, правда, патріотизм – основні морально-психологічні категорії як письменника, так і його героїв.

II. Оголошення теми та мети уроку

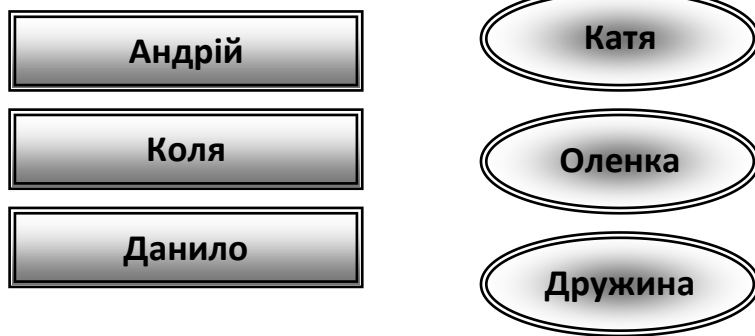
Учитель. Сьогодні я пропоную текстуально опрацювати оповідання Василя Захарченка із збірки «На відстані зойку» «Золотий туман». Маю надію, що наш аналіз та інтерпретація цього оповідань зможуть збагатити літературно-критичну рецепцію творчості письменника новими текстуальними спостереженнями та знахідками.

III. Робота з текстом оповідання «Золотий туман»

Бесіда на з'ясування первинного сприйняття твору

- Чи сподобалося вам оповідання? Які почуття у вас викликав твір?
- Чи очікували ви на таку кінцівку оповідання? Наскільки вона стала для вас несподіваною?

Завдання в парах. Схематично за допомогою стрілочок покажіть зв'язки між героями оповідання. Охарактеризуйте їхні взаємостосунки.

Бесіда за текстом твору

Учитель. Читаючи оповідання, ви, напевне, помітили, що умовно його можна поділити на дві частини. У першій оповідь ведеться дещо сповільнено. Автор концентрує увагу читачів на внутрішніх монологів головного героя Андрія, зображує події через призму його свідомості.

Бесіда за умовною I частиною оповідання

1. Доведіть із посиланням на текст, що на початку твору автор змальовує ідилічну картину щастя і взаєморозуміння між головними героями: Андрієм і Катєю.

2. Чи можна стверджувати, що Андрій закоханий у Катю? Що його приваблює і захоплює в ній? («... в неї все було таке прекрасне»: «великі зелені очі», «золотаво-біла хмарка волосся», «повнуваті руки», струнке тіло; «домашній затишок», який відчувається в її рухах, коли вона готує обід; як тепло і турботливо опікає його прийомну доньку Оленку тощо).

3. Який пейзаж уявляється Андрію, коли «він поринав у водограй волосся» Каті? Зачитайте. З якою метою автор використовує пейзаж? («...зелене-зелене жито за його полтавським селом...» Пейзаж як засіб створення психологічного портрету героя).

4. Чому Андрій сприймає Катю як свій порятунок? Яка сумна і драматична історія життя Андрія «до Каті» поступово відкривається читачам?

5. Зачитайте, як герой переживає зраду дружини. Які засоби використовує автор, щоб передати психологічний стан героя? Поясніть метафору «синява вікон пекла йому очі...»

6. Що в ситуації зради дружини найбільше вразило Андрія? (*«Не міг збагнути, як вона так легко покинула Оленку», дівчинку зі складною долею, яку подружжя взяло з дитячого будинку*).

Учитель. Тяжкі спогади про зраду дружини не могли затьмарити ту безмежну радість, яку відчував Андрій тепер, поряд із коханою жінкою, яка не лише любить його, а й надзвичайно приязно ставиться до його Оленки.

«— Оленка така щаслива з тобою, — промовив він. Катя знову відвернулася, і коли вона перекидалася на другий бік, він щось таке постеріг у її очах...» [1, с. 10]. Це щось незрозуміле в очах коханої жінки поки лише насторожило Андрія. Далі Катя вимовить слова, які вмиг зруйнують надію героя на щасливе подружнє життя з нею. Саме із цих слів починається друга частина оповідання за нашим умовним поділом. Події починають розгортатися дуже стрімко: на зміну блаженству головного героя приходить душевне сум'яття; Андрій рішуче розриває стосунки із коханою жінкою.

Робота з II частиною оповідання (за умовним поділом)

«— Мені дуже шкода» – ці слова Каті змінюють хід подій в оповіданні.

Завдання. Зачитайте цей кульмінаційний момент твору. Що мала на увазі жінка? Як зрозумів Андрій слова Каті? Як на них відреагував? (*«Послухай, я цього не зроблю нізащо... Нізащо...»*)

Обговорення фрагменту

Завдання. Знайдіть у прочитаному фрагменті слова, які вказують на глибоке потрясіння героя, схоже на те, яке він пережив у ніч зради дружини. (*«Вона стріпнула головою, і по білому волоссю пішли золотаві одблиски. Очам від них стало чомусь боляче, як тоді, коли він снував по кімнаті, а вікна йому в обличчя синіли-синіли...»*; *«Піт заливав йому очі, і він ледве бачив її обличчя»* [3, с. 13]).

Учитель. Так, Андрій відчуває себе зрадженим удруге. Жінка, яку він устиг покохати всім серцем, з якою мріяв відігратися душею і знайти сімейне щастя, зраджує його, відмовляючись від його донечки. Цього було достатньо, щоб герой миттєво прийняв рішення припинити стосунки із жінкою, яка чинить зле по відношенню до його Оленки. І на жодні компроміси він не погоджується.

«– Не дурій, чуєш? Я зопалу. Це – спека, сонце. Андрію, чуєш?.. Якимсь воно буде...

...Сказав спокійно, безбарвно, радше збайдужіло до чогось ще дорогого йому, навіть не збайдужіло, а безнадійно:

– Я не хочу ще одного варіанта казочки про лиху мачуху і нещасну падчерку» [1, с. 13].

Робота в парах

Завдання. Проведіть текстуальні дослідження, починаючи зі слів «Він звівся з гарячого піску...» і до слів «Селище було по кісточки засипане піском...» Підкресліть слова і словосполучення, які передають дії героя у стані крайнього психологічного потрясіння. (*Звівся; навпомацки всунув ноги в черевики; пішов до Оленки; озирнувся; у чверть ока бачив і Катю, й Колю тощо.*)

Бесіда за запитаннями

– Що означає така швидка зміна дій? (*Можливі варіанти: герой поспішає, ніби боїться, що не зможе залишити жінки, яку покохав; Андрію важко залишатися у товаристві Каті, яка зрадила його; реакція людини, яка потрапляє в ситуацію вибору*).

– Чому Андрій затримує погляд на «самотній пожобленій дерев'яній картині» із зображенням козака? Що значить цей погляд у розумінні психологічного стану героя? (*Йому боляче залишити місце, де він був щасливим*).

– Як Андрій пояснює Оленці, чому вони від'їжджають? (*«Нам не можна тут залишатися... Тьотя Катя тебе... не любить»*).

– Який пейзаж за вікном автобуса спостерігає Андрій? Як він пояснює психологічний стан героя? («... було видно тільки пісок. Білий-білий, з ледь вловимим жовтуватим відтінком. Ніби по ньому зроду не ходили, й автобуси не їздили». Можливо, пейзаж передає стан героя, який хоче закреслити все, що було між ним і Катєю, щоб і сліду не залишилося).

«У майстерні письменника»

«Коло ідей»

– Висловіть припущення, чому герой у своїх спогадах про дружину жодного разу не називає її по імені?

– Чому в умовній другій частині оповідання Андрій намагається замінювати ім'я Каті займенником «вона»? («Коля житиме з нею»; Цю картину «вони пообіду й щовечора бачили з нею, зі свого ліжка».)

– Чому оповідання має назву «Золотий туман»? («Золотий туман» – наскрізна метафора твору. «Золотим туманом» уявляється Андрію волосся Каті. Герою із вікна автобуса білий пісок у «приморській білій спеці» здається «золотавим туманцем». Можливо, назва оповідання «золотий туман» символізує примарність щастя й кохання, яких так прагнув герой).

Павутинка дискусії

Учитель. В оповіданні «Золотий туман» Василь Захарченко розповів історію взаємостосунків закоханих Андрія і Каті. Потрапивши в межову ситуацію, Андрій мав зробити вибір: кохана жінки чи прийомна донька? Чи правильно, на ваш погляд, учинив герой, відмовившись від кохання?

1. Учні об'єднуються в пари і спільно заповнюють обидві колонки таблиці «Павутинки дискусії», дискутують та роблять висновок.

2. Школярі об'єднуються в четвірки; розглядають наведені в парах аргументи, дискутують і роблять спільний у четвірках висновок. Якщо у четвірках різні висновки, між ними відбувається публічна дискусія.

Орієнтовне заповнення таблиці «Павутинка дискусії»

<p>Чи правильно, на ваш погляд, учинив герой, залишивши кохану жінку?</p>
--

<p>Так, Андрій учинив правильно, залишивши Катю.</p>	<p>Ні, варто було Андрію залишитися з Катею</p>
<p>Аргументи:</p>	
<p>1. Андрій не буде щасливий з Катею, бо завжди пам'ятатиме про її і свою зраду Оленки.</p>	<p>Андрій міг прожити щасливе життя поряд із коханою жінкою.</p>
<p>2. Вчинок Андрія високоморальний. Залишився вірним батьківському обов'язку, він виростить і виховає щасливу людину.</p>	<p>У Каті й Андрія напевне були б спільні діти; спогади про Оленку з часом перестали б хвилювати героя.</p>
<p>3. Можливо, герой зустріне ще жінку, яка по-справжньому покохає його і прийме у своє серце його донечку.</p>	<p>Не факт, що Андрій ще зустріне жінку, яку зможе покохати так, як Катю.</p>
<p>Висновок: Герой учинив правильно, згідно людської моралі. Його совість чиста. Він залишився вірним батьківському обов'язку і зможе виростити Оленку гарною, порядною, щасливою людиною.</p>	

IV. Підсумок уроку

Учитель. Давайте узагальнимо наші текстуальні спостереження і перерахуємо ідейно-художні особливості оповідання В.Захарченка.

Учні називають, учитель (асистент учителя) записує їх на дошці.

Орієнтовні відповіді

1. Письменник піднімає важливі й складні питання взаєностосунків людей; ставить своїх героїв у межові ситуації вибору.

2. Очевидна повчальність твору: герой залишається вірним своєму обов'язку, вчиняє правильно, по совісті. Його вчинок може бути прикладом для нас.

3. Василь Захарченко – майстер психологічного портрету. Якщо образ Каті змальований дещо схематично, то внутрішній стан Андрія у різних ситуаціях виписаний письменником з надзвичайною майстерністю. Автор використовує такі засоби створення психологічного портрету: темп оповіді (повільний у хвилини душевного комфорту героя; швидкий, зі стрімкою зміною подій – у хвилини душевного сум’яття); внутрішні монологи, пейзаж, художня деталь (картина на стіні), заміна імені займенником (збайдужіння до людини, яка була рідною), наскрізна метафора, символічність назви твору тощо.

Рефлексія

– Які знання і враження з нашого уроку ви покладете до скарбниці власних надбань?

V. Домашнє завдання. *Колективне:* ознайомитися із життєвим та творчим шляхом Василя Захарченка; прочитати оповідання письменника (на власний вибір), написати листа другові «Відкрий для себе творчість Василя Захарченка».

Список літератури

1. Захарченко В.І. На відстані зойку : оповідання, щоденник / В. І. Захарченко; худож. оформ. О. Захарченко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2007. – 511с.
2. Літературно-критична рецесія творчості Василя Захарченка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid>

**Котова Ілона Семенівна,
учитель української мови та літератури
Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2
Смілянської міської ради Черкаської області**

КАТАРСИС ЯК ТРАГІЧНЕ ОЧИЩЕННЯ ДУШІ В ОПОВІДАННЯХ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У статті розглядається питання впливу творів В.І.Захарченка на емоційну сферу читачів, на виникнення катарсису (духовного очищення). У матеріалі міститься конспект уроку з вивчення оповідання В.Захарченка «Ванюша», метою якого є аналіз та інтерпретація твору, текстуальні дослідження його емоційної складової.

Проза В. І. Захарченка позначена неабияким талантом письменника у відображенні життя, художньою майстерністю творення малих жанрів.

Визначальними рисами індивідуального стилю Василя Захарченка прийнято вважати зображення незвичайних подій, тонкий психологізм, високу емоційну напругу, несподіваний фінал твору, глибинне розкриття екзистенційних проблем людського буття [3].

Напружений драматизм оповідань письменника, гострий конфлікт настроїв і переконань, що часто закінчуються глибокими душевними потрясіннями і слізьми героїв, мають неабиякий емоційний вплив на читача, наповнюють його душу енергією позитивних почуттів. Усе це прикмети катарсису – трагічного очищення душі.

У багатьох творах В. Захарченка емоційний вплив на читача та виникнення у нього почуття катарсису підсилюються тим, що автор зображує події крізь призму дитячого бачення.

Так, наприклад, в оповіданні «Очима до голубих віконниць» автор звертається до теми колективізації й Голодомору 1932 – 1933 рр., оповідає про життя родини Ковнірів. Маючи непогане господарство, Семен Ковнір

змушений віддати свого коня до колгоспу. Син господаря Василько дуже важко переживає розлуку зі своїм улюбленцем, а Морозко, ніби відчуваючи свою близьку смерть (через недбальство коні в колгоспі вимерли від сапу), у пошуках порятунку двічі втікає до господарів. Хворий кінь до останнього виконує непосильну роботу, навіть помираючи, він витягає голову в бік сяючої, білої оселі. Після того «очі Морозкові не зникали з вікна, бачив їх Василько і вдень, і вночі, коли б не глянув на нього» [2, с.108]. Кінь наче хотів попередити господарів про страшну трагедію, яка на них чекає. Через два роки всі вимруть від голоду. І тоді вже образ кучерявого блакитноокого Василька бачитимуть селяни у вікні, а з голубих віконниць точитиметься свіжа кров невинно убієнних [3].

Кровоточили навіть руїни хати, аж поки на дворіщі не відслужили молебень й «усі згадали Бога, омочивши свої змучені душі щирими сльозами» [2, с. 111].

В оповіданні «Ванюша» в центрі зображення письменника одна історія, яка трапляється з підлітками-пастухами на пасовиську відразу після звільнення села від фашистів. Знайшовши «Ванюшу» – німецьку міну, що не розірвалася, діти легковажно вирішують підірвати її у вогні. Коли хлопчики відігнали корів на безпечну відстань від вогнища, вони помітили біля нього «дурненького» Санька Цибу, якого часто «безжалісно дражнили»...

Герої переживають хвилини найвищого емоційного потрясіння, майстерно зображеного письменником. А найменший із пастухів – Василько, який не раз до цього дражнив «дурненького» Санька, кидається рятувати його, ризикуючи власним життям. Закінчується твір сльозми Василька, які очищають його душу і душі його друзів, наповнюючи їх світлом і любов'ю, вірою в те, що завжди, за будь-яких обставин, потрібно залишатися людиною.

Глибоко драматичні сюжетні колізії багатьох творів В.Захарченка викликають катарсис душ читачів, переживання і сльози очищення, які, безперечно, збагачують наш емоційний і духовний досвід. І за це велика подяка письменнику.

Конспект уроку

Тема: Почуття духовного очищення в оповіданні

Василя Захарченка «Ванюша»

Мета: вчити школярів аналізувати та інтерпретувати художній твір, визначати ідейно-художні особливості оповідання, поглиблювати уявлення учнів про можливість художнього слова викликати катарсис як почуття духовного очищення людини; розвивати критичне та творче мислення; виховувати інтерес до творчості В.І.Захарченка.

Хід уроку

I. Емоційне налаштування на урок. Мотивація навчальної діяльності

«Символ уроку»

Учитель. Сьогодні ми опрацюємо художній твір, який викликає у читачів глибокі переживання та роздуми. Символом уроку пропоную обрати «вогонь».

Учитель запалює папір на залізній таці (або свічку), пропонує учням поглянути хвилинку на вогонь.

Завдання. Давайте складемо «асоціативний килимок» до слова «вогонь». (Вогонь – стихія, пожежа, тривожні відчуття, душевне сум'яття, радість, тепло, очищення, енергія, світло, освячення, активність, пристрасті тощо).

Учитель. Як бачимо, вогонь має яскраво виражені антагоністичні властивості творчої енергії та руйнівної пожежі. Чому я пропоную саме вогонь обрати символом уроку? Гадаю, ви зможете відповісти на це запитання в кінці уроку.

II. Оголошення теми та мети уроку

Учитель. Сьогодні ми опрацюємо оповідання В.Захарченка «Ванюша». Гадаю, цей твір викличе у вас емоційні переживання, роздуми про важливі життєві істини, змусить зробити свої висновки.

III. Робота з текстом оповідання

Бесіда

- Коли відбуваються події в оповіданні «Ванюша»? («Війна прогуркотіла вчора увечері на захід...»)

- Чому діти зібралися біля школи? (Прийшли на навчання).
- Чому відразу не розпочалися заняття в школі? (Школа зруйнована німцями).
- Назвіть хлопців-пастухів – героїв оповідання «Ванюша». (Володька Богуненко, Гриць Шепетило, Микола Батула, Павло Яшник, Вітько Ганжула).

Робота в парах.

I ряд

Завдання. Спробуйте за поведінкою хлопців визначити, хто із них найстарший і найавторитетніший.

Орієнтовна відповідь: Напевне, найстарший і найавторитетніший Володька Богуненко. Він, як виявляється, не ходив разом з іншими хлопцями до школи, іронізує з порад Федь Федьовича читати книги. Поводиться як дорослий: «Він хвацько тримав у лівому кутику тонких губів величезну, з дровиняку втовшки цигарищу...»; дає розпорядження: «– Ей, пастухи! Чорти б вас побрали під рученьки... Чия там черга? Корови чухрають кукурудзу, аж гай гуде. Нова влада побачить, поштрафує матерів, а нам голови поскручує». Володька повчає хлопців: «Треба про Родіну думати»; вчить Вітька палити: «– Що ж ти так цмулиш? Це тобі не мамина циця. Діло сурйозне». Володька командує хлопцями, коли знайшли міну «Ванюшу» тощо) [2, с. 112].

II ряд

Завдання. Спробуйте за поведінкою хлопців визначити, хто із них наймолодший.

Орієнтовна відповідь. Наймолодший – Вітько. Він хоче навчатися: «... вранці зганяв до школи в сусідню Пальчиківку», «... всі Євангелії поперечитував по двічі, в кого по селу були...»; хлопчик не вмів палити, хоч і намагається наслідувати старшим хлопцям: «... йому враз забило віддих, і він з ревом закашлявся до потемніння в очах». Вітькові, як найменшому, «часто доводилося завертати корів не тільки за себе, а й за гравців». Грати в карти

старші його зазвичай не брали: «Хоч іноді тимчасово саджали і його за карти за кого-небудь, поки той войдувався з коровами» [2, с. 111 – 112].

Робота над характеристикою образу Санька Циби

- Коли вперше в оповіданні з'являється «дурненький» Санько Циба? Як реагує на появу Санька Вітько? Зачитайте. Поясніть поведінку Вітька. (Дражнити Санька Цибу було звичною у хлопців справою).
- Що робить Санько на картопляному полі? Про що це говорить? (Санько шукає картоплю. Очевидно, хлопець голодує).
- Зачитайте портрет Санька Циби. Про які внутрішні якості героя він говорить? Яку деталь портрету виділяє автор? Чому? («Санькові Цибу вже добре перевалило за двадцять, бо ще перед війною його разом із іншими ровесниками брали через військкомат на табірні навчання. ... тільки сині очі блищать тепло, лагідно, як погідний день, усмішливого до кожного» [2, с. 114]. Сині очі «дурненького» Санька говорять, що він людина ніжною і тонкої душевної краси, праведності і навіть святості).
- Зачитайте, що розповів Володька про те, як Санько Циба з армії повертався додому. Що ми дізнаємося про героя із цієї розповіді? (Санько дуже хотів служити в армії: «... він ледь не плачучи, вистогнав: «Не дали...»; Санько любить свою батьківщину: «Мене й сльози облили... Як ударився ж я бігти до домочку...») [2, с. 114 – 115].
- Зачитайте, як Санько реагував на образи хлопців.
- Яку історію соромився розповісти хлопцям Вітько? Зачитайте, як Санько наздогнав Вітька. Які риси Санька виявилися у цій історії?

«Коло думок».

«Хлопці не раз безжалісно дражнили Санька...»

- Висловіть свою думку, чи допустимо дражнити душевно хвору людину? Чи морально це?

Валеологічна хвилинка

Прослуховування музичного фрагменту (Р.Вагнер. «Хор пілігримів» з опери «Тангейзер»)

Мета: зняття агресії, дратівливості, відновлення внутрішньої рівноваги.

Опрацювання кульмінаційного епізоду

1. Який епізод твору можна вважати кульмінаційним?
2. Яку страшну річ знайшов Вітько? Який план запропонував Володька? Настільки він був небезпечним?
3. Зачитайте опис вогнища. «Кукурудзиння горіло весело»: які почуття виникають у читачів? (У читачів виникають відчуття тривоги, попри «веселе» горіння кукурудзиння).
4. Як відреагували хлопці на появу Санька біля вогнища?
5. За допомогою яких засобів автор зображує психологічний стан хлопців? (У Володьки «голос... перелякано зірвався», «зарепетували всі...», «зовсім уже по-хлоп'ячому промовляв Володька...» «Його обличчя не можна було впізнати. У Володьки не було вже обличчя. На його місці біліла пляма, маска...») [2, с. 119].
6. Чому, на вашу думку, ніхто, крім Вітька, не кинувся на допомогу Санькові?

Творче завдання. Розкажіть від імені Вітька, як він урятував Санька Цибу.

Обговорення. Наскільки ризикованим був учинок Вітька? Чому герой, який дражнив Санька, кинувся до вогнища його рятувати?

Опрацювання фіналу оповідання

- Чим закінчується оповідання? Чому плакав Санько? Чому плакав Вітько?
- Чому оповідання закінчується словами «–Хай поплаче, воно й попустить, – розсудливо сказав Батула. – Инакше невиплакані сльози його задушать»? [2, с. 121].

Учитель. Твори мистецтва мають дивовижну властивість викликати духовні переживання, які виховують людину, очищуючи її душу. Процес очищення душі дістав назву *катарсис*.

Словникова робота

Катарсис (грец. *catarsis*) – очищення, піднесення, оздоровлення, відділення гіршого від кращого [1].

- Чи можна вважати, що герої оповідання переживають катарсис? (Герої переживають глибоке емоційне потрясіння: з їхньої вини мало не загинула людина. Очевидно, вони переосмислили і свою поведінку, і своє ставлення до Санька Циби, один до одного; усвідомили власну відповідальність за свої вчинки. В якусь мить відбувається їхнє духовне очищення – катарсис).
- Як ви гадаєте, чи будуть хлопці, а особливо Вітько, в подальшому дразнити Санька?

IV. Підсумок уроку

Бесіда

- Чи сподобалося вам оповідання В.Захарченка «Ванько»?
- Що особливо вразило вас у творі?
- Чи можна стверджувати, що читачі також разом з героями переживають катарсис (духовне очищення)? Передайте свої читацькі емоції.
- Про що змушує замислитися твір? (Твір змушує замислитися про моральну відповідальність людини за свої вчинки, дії, про добро і зло, про взаємовідносини людей, про важливість виховувати в собі найкращі людські риси, про те, що завжди потрібно залишатися людиною тощо).

«Коло думок»

- Висловіть свою думку, чому символом уроку ми обрали вогонь?

V. Домашнє завдання. Зробити записи про оповідання «Ванюша» у читацькому щоденнику; намалювати ілюстрації до твору.

Список літератури

1. Давньогрецьке поняття «катарсис» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1298010843843/kulturologiya/davnogretske_ponyattya_katarsis

2. Захарченко В. На відстані зойку : оповідання, щоденник / В. Захарченко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2007. – 512 с.
3. Кривопишина К. С. Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка /К.С.Кривопишина// Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка . – 2013. – Вип. 5. – С. 300 – 305. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VZhDU_2013_5_59.pdf

**Логінов Андрій Юрійович,
учитель української мови і літератури
Вознесенської загальноосвітньої школи
I-III ступенів Золотоніської районної ради
Черкаської області**

**ОСМИСЛЕННЯ МОРАЛЬНОГО АСПЕКТУ
ЛІТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ В ОПОВІДАННІ
ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА « ВАСЯ І ВОЛОДЯ»**

У роботі розкриваються проблеми осмислення життя простої людини які змушують читача задуматися над її долею.

Сприйняти художній твір – означає відчувати на собі його емоційний вплив,

Одержати естетичну насолоду, досягнути багатство авторських ідей, художніх образів, їх неповторність, оцінити важливість порушених проблем для того часу, коли він був написаний і на сьогодні.

У оповіданні «Вася і Володя» (1967 р.) розповідається як живеться простій людині в цьому немилосердному , враженому зневагою та зневірою світі.

Письменника цікавить морально-етичний аспект, який пов'язаний з і ставленням до талановитої особистості, її вибор, проблемою совісті,

несправедливості. Перед нами зображено той час, коли в суспільстві процвітало лицемірство, холуйство, брехня і громадська байдужість.

Герої літературного твору – типові представники тогочасного суспільства: Вася-шахтар, фронтовик, має поранення, а Володя-колишній фронтовик, який на війні втратив зір і опинився за «межою справедливості» суспільства.

Володя «був простоволосий і в синій вельветовій тужурці, хоч надворі стояла ще провесінь з над талим снігом і пришерхлими дзюрками води по хідниках... Музика сидів на футлярі з- під баяна, закинувши ногу за ногу в кирзових чоботях, схиливши невидюче прижмакане обличчя до голосників , і грав». [1, с. 147].

Васю, чоловіка з красивими карими очима , вразив гарний і хрипкуватий баритоновий спів сліпця- баяниста. Володя на базарі заробляв гроші , співаючи фронтові та народні пісні, а потім пропивав копійки у ларку.

У оповіданні « Вася і Володя» (1967)пересічна особистість повинна пристосовуватися під тиском системи, її внутрішніх механізмів і зв'язків до людського існування.

Події відбуваються в Донецьку, в провінції, яка завжди є реакційною, тому вона гнітить і знищує сліпця-співака, своєю недовірою, скепсисом, вимотує дріб'язковими чварами. Звідси депресії, нервові зриви...

Володя має «прижмакане обличчя», « хрипкуватий голос». Він зловживає алкоголем. Ще далекий від усвідомлення того, що через деякий час це стане справжньою трагедією його життя. Володя є внутрішньо слабкою людиною , але його нереалізовані бажання потребують цілу низку пояснень серед яких - шістнадцять поранень на війні,

- багатодітна родина («У мене дома восем душ дітей і жена ...»);
- надмірна вимогливість та суворість з боку оточуючих (« Усохла бабуся із чорною торбою: « Набрались уже, як квачі. А жінкам бідним на їхні рученьки і дітей , і дім увесь та ще й такого артиста»);

- нервовий стан (« Василь: « Біда його ,що він не здержується .
Нервовий»);

- головний герой твору поступово усамітнюється;

В основі відчуження людини від суспільства, їх трагічного протистояння лежать глибоко приховані причини. Передусім тут даються ознаки складні процеси профанації самої ідеї природи людини, можливість її безконфліктного існування в умовах людської спільноти. На наш погляд , відомий американський філософ і психолог Е. Фромм про це добре зазначив: « Людина може адаптуватися майже до будь-якої культурної системи тією мірою, як ці системи суперечать її природі в ній починають розвиватися ментальні та емоційні збочення, які врешті-решт вимагають зміни цих умов, тому що людина не може змінити своєї природи». [3, с. 29- 30]. Не хоче змінювати своєї « природи» і головний герой твору. Насторожене, а іноді жорстоке й вороже ставлення з боку інших людей , наповнює його буденне існування відчаєм, агресією:

«- Тільки ви не пийте. Здержуйтеся. Вас так уважають люди. Весь базар сьогодні слухав. Не пийте. Бо побачать і облишать давати.

У сліпця нервово засіпалися путики рота. Він п'яно вигукнув:

- А я не просіть приїхав сюди! Мене не нужни ваші копійки. У мене дітишек-восем душ і жена береманая.

- Я розумію. Як вас звати?- спитав кароокій.

- Володя. А тебе?

- Вася. Так ось, Володю. Не пий. Тебе народ уважає. Перед міліцією заступився.

- А что мене міліція! Я нікаво не баюсь. У мене шестнадцять раненій!Я в танке гарел! У мене дома десять душ дітей і жена...

- Я також фронтовик, Володя, і теж поранений не раз.

- Ну вот відіш! Дай п'ять, Вася, - сказав сліпеч, радіючи, і почав обнімати Васю. Вони хиталися між блакитними ларками. Біля них стояв хлопчик, задерши голову, і жував пряник...

- Ти тільки не пий, Володю. Ну сто грам. Для сміливості.

- А тебе что? Я піл і буду пїть! А ти – лїняй отсюда!- раптом замахнувся Володя на Васю. – Отвалі!» [1, с. 150]

- Вася проводить ефективне спілкування, дотримуючись певних нормі правил спілкування.Ось найістотніші з них:

- 1. Зосереджує увагу на співрозмовнику.

- 2. Прагне, щоб його почули і зрозуміли.

- 3. Повідомляє іншій стороні в перефразованій формі зміст прийнятої інформації.

- 4. Підтримує атмосферу довіри, поваги, проявляє симпатію до співрозмовника.

Ми бачимо, що Вася вміло зауважує на реакцію співрозмовника і міняє свою поведінку, уважно стежить за тим, аби спілкування було сприятливим для обох. Тут тон голосу, тембр, інтонації, характерні слова-дуже важливі, бо закінчує розмову неконфліктно, тактовно, але доля Володі продовжує його турбувати.

- Володя має талант, проте, він не розуміє , що може стати джерелом не тільки радощів, але й смутку та навіть бід. Яскравий красивий голос привертає увагу оточуючих, а це тішить самолюбство, породжує думки про свою винятковість, не змушує працювати над собою й ставитися до себе самокритично.

« А что мне міліція! Я нікаво не баюсь, -запевняє він».

Герой твору позбавлений сорому за власні вчинки , поступово люди починають насміхатися над ним .

Ми помічаємо наступні тривожні фактори у поведінці Володі:

- стає роздатованим;

-з'являються нові друзі;

-збільшується сміливість;

-зникає сором'язливість;

-погана оцінка ситуації, слабка критичність.

«Ми заглянули в ларьок і побачили, як молода білява продавщиця рахувала копійки, що купкою лежали на столі, а сліпець тим часом пив пиво.

- Споює, стерво, а потім обраховує, - скрушно сказав кароокій - Якби в неї була хоча б коняча совість, то вона б йому дала баш на баш». [1, с. 149].

« - Приїжджала міліцейська машина. Хотіла забрати його, а ми не дали, - стиха оповідав мені чоловік з карими очима. – А чого їм?Людина не краде, а чесно заробляє» [1, с. 147].

« Цигани зареготали. Хтось із них засміявся...» [1, с. 151].

Поступово зло починає забирати людину до своїх лав. Володю підкорюють моральна глухота, егоїзм, туга, печаль, відчай, тужливе і депресивне мистецтво. Щоб врятувати його потрібно відкрити світ добрих стосунків, одержати схвалення за свій талант.

« Добротою і розумінням віяло від шахтаря- фронтовика Васі: « Біда його, що він не здержується. Нервовий. Тьомний він чоловік, Вася. Ми з тобою сонце бачимо, а він же не бачить нічого. Але ж грає, сучий син... Я люблю фронтові пісні. Вони мене трогають. А я сам фронтовик, тричі ранений. Зараз - шахтар. Теж як коли й вип'ю, але здержуся. А його погубить горілка. Бачив я таких...» [1, с. 150].

Щодо добрих людей вони були поруч. « Підходили жінки, дівчата, чоловіки, бабусі, кидали копійки до шапки й ставали в коло, хнюпили голови, кам'яніли. Відступали клопоти, серця розкривалися назустріч пісні, і вже в обличчя дихало війною, минулим, страшним, перебутим. І мені робилося тепло серед цих людей, сумно й затишно, бо вони , щойно грубі, галасливі, сердиті в своїх базарних клопотах, все ж, виявляється , лишалися добрими людьми...» [1, с. 147].

Автор, підсумовуючи наші міркування, робить висновок: «Вася ніяк не міг уторопати, що (щоб він не пив) від Володі добитися так само неможливо, як неможливо повернути його випаленим очам сонце.» [1, с. 151].

В осмисленні морального аспекту образу Володі привертає увагу художній образ-асоціонім «тьомний чоловік». Вираз «Тьомна людина» характеризує незрозумілу особу, поведінки та дії якої важко піддаються розумінню.

Письменник Василь Захарченко переймається долею талановитої людини. Вона прагне показати себе, довести щось оточуючим, а отримує знуцання та приниження.

Чи потрібний суспільству талант інваліда війни? Чи потрібна людина суспільству заради якого вона жертвувала життям?

Яскравим прикладом – відповіддю на цю проблему є розповідь шахтаря Васи: «Бачив я таких... Якось ми проходили ствол у Красноармейську. Так там на базарі щодня виступали двоє. Міша і Коля. Їх усі знали в городі, і всі любили. Міша безногий, на візку, грав на гармошці. А Колі - руки нижче локтів одірвало. Співав. І все фронтові в них, фронтові пісні. Ох і слухали їх! І якої не попросиш - зроблять чо-орно. Міша грає, а Коля співає. А народ стоїть і весь поголовно плаче .А вже тих грошей їм кидали! Під обід Коля штовхав куксами візок з Мішою до буфету. Через півгодини обидва вже спали покотом. Гармошка в одному кутку, Міша в другому, візок у третьому, а Коля в четвертому. Під вечір похмелялися й знову грали. І знову народу – повен базар. Ох і співали ж! Ми щодня ходили перед роботою слухати їх. І як їхали додому, теж заскочити на базар, аби послухать наостанок... [1 , с. 151].

З літературознавчого погляду оповідання В. Захарченка-переказ сумних життєвих історій, у центрі яких талановита людина, долю якої скалічила війна. Правдивості їх надає розмовна мова літературних героїв, розповідь від першої особи. Суб'єктом мовлення в оповіданні є оповідач-персонаж, який виступає активним учасником або свідком описаних подій. Його не треба ототожнювати з автором, хоча й він ховається за займенником «Я». «Вася не міг далі дивитися на цілковиту поразку свого кумира. Він важко зітхнув і сказав:

-Ех, бувай!

Потиснув мені руку й пішов, якимось мерзлякуватим вбравши межи пліч голову. Я й собі посунув додому, вражений поривом шляхетності свого незнайомого мені шахт'юра Васі.

А позаду все пробував заспівати Володя.» [1 с. 152].

Письменник зумів побачити у сліпому музиканті повоєнну долю солдата-захисника та талановитої особистості. І в цьому В. Захарченко близький до російського письменника В. Шукшина з його творами «Кляуза» та «Обида». А щодо моральної оцінки дій Володі та Васі, то найкраще послугуватися думкою Ч. Айтматова, автора повістей «Плаха», «Білий парохід», проте що «люди не прощають тому, хто не вміє поважати себе» [2, с. 33].

Список літератури

1. Захарченко В.І. На відстані зойку. Оповідання. Щоденик.-Черкаси, 2007. - С.146 - 152.
2. Панкин Б. Строгая литература. -М.: Советский писатель, 1982. – С. 33.
3. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики. -М., 1992.- С. 29-30.

**Гірник Алла Василівна,
учитель української мови і літератури
Катеринопільської загальноосвітньої школи
I – III ступенів №2 Катеринопільської районної ради
Черкаської області**

БАГАТСТВО ХУДОЖНЬОЇ ПАЛІТРИ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

Цей матеріал буде цікавим як учнівській та студентській молоді, так і вчителям – словесникам, котрі допомагатимуть досягнути учнями глибинну сутність митців свого краю, національного духу, реалій дійсності, сприйняття

й поцінування їхнього художнього здобутку, плекання почуття гордості за славних краян.

Слушно відзначити, що «Василь Захарченко – уже український письменник» [9,с.17]. Ясна річ, це передовсім відчутно з сюжетів його творів. Ті сюжети, особливо останні, це сторінки з життя випробувань саме нашого народу: голодомори, репресії, братовбивча невинуватна громадянська війна, Друга світова війна, тяжке повоєння...

Василь Іванович став одним із творчо активних прозаїків, уважним дослідником звичайного і буденного життя, створюючи позитивні і невимушені, приземлені образи чесних людей, щедрих і милосердних. На початку 70 – х років В. Захарченка за любов до України, до рідної мови було виключено зі Спілки, заарештовано і засуджено (за ідеологічні міркування 1973 року письменник був репресований і отримав п'ять років таборів за «буржуазний націоналізм»), і лише на початку 80 – х років ми говоримо про повернення зрілого письменника на творчі терени після тривалого тринадцятилітнього мовчання - з'являються нові збірки, рецензії на нові твори, митцю присуджено літературні премії ім. Андрія Головка (за роман «Клекіт старого лелеки», 1989 р.) та ім. Юрія Яновського (за новелу «Шістнадцять георгіївських кавалерів», 1991 р.).

У 90-ті роки з'являються перші літературно-критичні публікації, в яких зроблено спробу осмислити творчий доробок прозаїка.

Найбільше активізується увага до В. Захарченка в перше десятиліття ХХІ століття - після виходу романів «Довгі присмерки», «Великі лови», збірки «Крізь срібний іній» та ін. Хоча ці публікації не дають підстав говорити про вичерпну інтерпретацію творчості талановитого письменника.

Всеукраїнське визнання прийшло до В. Захарченка лише після 1995 року - за роман «Прибутні люди», прозаїк удостоєний найавторитетнішої відзнаки - Державної премії України імені Тараса Шевченка. Сьогодні в його творчому доробку близько 10 романів, 9 повістей, 114 оповідань, книга

публіцистики «На камені рідного слова» та щоденники «На відстані зойку» й «У магнієвому спаласі»...

Незалежність України Василь Захарченко зустрів із величезною радістю. Та коли минула ейфорія, стало зрозуміло, що в країні відбулася лише зміна прізвищ, а при владі залишилися ті ж самі люди з радянським менталітетом.

В. Захарченко відзначає й у своєму щоденнику: «Росту я від книжки до книжки читримаюсь на одному рівні?.. Немає ж відгуку у критиці. Мушу самотужки тягти себе за волосся, витягувати з болота небуття» [2, с.206].

У літературу він прийшов з журналістики, природно виростав із новели-факту, поступово «охудожнював» свій журналізм. Усе ж Василь Захарченко не полишає журналістику й досі - регулярно з'являються публіцистичні статті на злободенні теми в періодиці. Та, як відзначає сам митець, «хочеться вірити, що письменника в мені більше, ніж журналіста [17, с.6]».

Як слушно відзначає М. Слабошпицький про перше оповідання «Гіркий тютюн», «він нагадував самого автора - винятково скромну, інтелігентну людину» [9, с.17].

Творчість письменника - це відтворення історичних подій на тлі конкретної людської долі, це ціла епоха духовного ствердження українців, це синтез найважливіших якостей у духовному розвитку нації, що диктують людові нові художні завдання на вимоги часу.

Як і більшість шістдесятників, В. Захарченко мав «новелістичне» входження в літературу, від новели-настрою, новели-факту він еволюціонував до великих прозових форм, в яких сягнув найбільшого рівня насиченості оповіді та майстерності художнього відтворення дійсності «мінливість, порушення застигlosti як зовнішнього, так і внутрішнього світу, психологічні переміни у сприйнятті довколишнього» [10, с.278]. Неперевершена техніка прозаїка прослідковується не так у довершених образах чи історичних фактах, як у глибокому дослідженні душі людини на лоні українського пейзажу, його

незвичайна і філігранна робота сповнюється мелодійністю слова, ритмікою в організації художнього матеріалу чи лаконічністю викладу.

Зрілий психологізм художньої творчості письменника тяжіє до лаконізму в описах зовнішності персонажів, стислості малюнка, але струменіє до сконцентрованої образності, що в свою чергу посилює емоційну тональність епічної розповіді, надає цнотливої щедрості розповіді.

Звичайні герої його творів діють рішуче, активно, виявляють так свою громадську позицію. Наведу кілька характерних прикладів, через внутрішні монологи чи діалоги, що майстерно переплетені художніми засобами, палітрою життєвих спостережень, традиційними українськими пейзажами, зчитуються для художнього «оприлюднення» авторські роздуми про сенс життя, по його багатогранність і багатопроблемність.

В оповіданні «Десь там, куди він не знає дороги» : головний герой твору Іван Іванович Залізничний, інженер, має сім'ю – дружину та двох доньок. Вихованець дитячого будинку, куди ще зовсім маленьким потрапляє в часи страшного лиха і нечуваного на Україні геноциду 1932 – 1933 років. Чому на благодатній, щедрій землі маленькій дитині не вистачило шматка хліба в сім'ї? Що призвело до такого страшного лиха? Як це вплинуло на долю головного героя? Ось головна стратегія письменника, де просто і без прикрас окреслена проблема голодомору 1932-1933 років в Україні як результат винищення людського роду. Та поряд завжди непомітно домінує над цим народний погляд, народне розуміння підступності дій влади.

Тема війни займає чільне місце, проте завжди у центрі уваги прозаїка не сама війна, а людина на війні, її стан, почуття і переживання. В.Захарченко переосмислює свідомо добу воєнного лихоліття з позиції правдолюба, відтворюючи всю трагедійність, тому і немає в його творах надприродності чи нереальних подвигів, а є сувора і непідретушована правда війни зі смертями, поразками й перемогами.

«Пишучи зизнававсьязгодом сам Захарченко, – я увійшов у цю тему не зізвичного вже офіційно-парадного, «победного» входу, а з чисто народного. Я

зустрічався з багатьма ветеранами, скаліченими війною, які скромно доживали свого віку по українських селах на злидарських колгоспних пенсіях... Під час тих довірливих розмов автор почув голос правди рядових війни, які пережили неймовірне лихо й вирвалися з нього із самою теплою душею, а не з вагонами награвованого закордонного барахла, вивезеними з поверженої Німеччини деякими великими і дрібненькими воєначальниками». [1, с.232].

Так, довгих п'ятнадцять літ чекав письменник виходу у світ свого роману «Довгі присмерки», він зумів глибоко і всебічно розкрити ті жахи війни, які принесла війна народові, це цілковитий і безкомпромісний осуд «політики верхів», що штовхнула мільйони людей в пекло насильницької смерті.

Мистецьки виваженим та масштабним є роман «Прибутні люди» В. Захарченка – роман–документ, роман–фактографію, написаний на основі вивчення тисяч справ репресованих.

Твори В.І.Захарченка нині актуальні і неперевершені, тому вони вимагають від читача не лише свідомого прочитання, а й пошуку відповіді, тобто підняті питання постійно спонукають до полеміки, діалогу, пристрасних аргументів, запеклих душевних суперечок, і результат - національне зримо пробудження нації, зродження громадської позиції...

Список літератури

1. Захарченко В. Письменництво: важкий хрест чилавровий вінець? (відповіді на анкету журналу «Вежа») / В. Захарченко // Холодний Яр. - Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. - №3. - С. 231-237.
2. Захарченко В. У магнієвом успаласі: щоденник / В. Захарченко. - Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2009. - 636 с.

3. Конончук Т. Поетикатрагічного в романі Василя Захарченка «Прибутні люди» / Т. Конончук // Письменники-шістдесятники з Черкащини. - Черкаси: Брама-Україна, 2006. - С. 33-41.
4. Кривопишина К. «Я почуваю себе дома скрізь, абитілки в Україні» (інтерв'ю з В. Захарченком) / К. Кривопишина // Черкаський край. - 2011. - 14 січня. - С. 5.
5. Месевря О. У «магнієвомуспаласі» творчості В.І. Захарченка / О. Месевря // Письменники-шістдесятники з Черкащини. - Черкаси: Брама-Україна, 2006. - С. 51-55.
6. Носань С. Роман у газеті (В. Захарченко та його роман «Великі лови») / С. Носань // ЛітературнаУкраїна. - 1999. - 4 листопада (№38). - С. 5.
7. Пащенко В. Про «внутрішній голос» - серйозно (інтерв'юбілярбочого столу) / В. Пащенко // ЛітературнаУкраїна. - 1990. - 24 травня. - С. 7.
8. Поліщук В.Т. Василь Захарченко: Штрихи до творчого портрета / В. Поліщук. - Черкаси: Сіяч, 1997. - 86 с.
9. Слабошпицький М. На запитинашого дня: штрихи до портрета Василя Захарченка / М. Слабошпицький // Дивослово. - 2003. - №6. - С. 17-
10. Тарнашинська Л. Новелістичневходженняшістдесятників у літературу: орієнтація на західну модерну літературу? / Л. Тарнашинська // Сучасніпроблемимовознавства та літературознавства: матеріалиМіжнародноїнауково-практичноїконференції «Українськалітература в загальноєвропейськомуконтексті» (10-12 жовтня 2005 року, Ужгород). - Ужгород, 2005. - Вип. 9 - С. 277-282.
11. С. Калениченко Н. Українська проза початку ХХ ст.— К., 1964.
12. <http://www.visnyk.poltava.ua/>
13. <http://slovopedia.org.ua/42/53408/289195.html>

**Толстоп'ятова Лариса Петрівна,
учитель української мови і літератури
Золотоніської спеціалізованої школи № 2
інформаційних технологій Золотоніської міської ради
Черкаської області**

ПОЕТИКА ТРАГІЧНОГО В РОМАНІ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА «ПРИБУТНІ ЛЮДИ»

У статті зроблена спроба проаналізувати поетику трагічного у романі Василя Захарченка «Прибутні люди».

Страшно навіть більше ніж через півстоліття ступати болючими стежками пам'яті про голодомор 1946-1947рр., який стався на благословенній землі нашого квітучого краю. Досі не віриться, що в Україні – житниці всієї Європи – люди помирили голодною смертю. Закономірно, що ця чорна сторінка історії народу стала предметом осмислення митців художнього слова. Адже саме слово може найпанорамніше відтворити об'єктивну дійсність. Ось і Василя Захарченка у своєму романі «Прибутні люди» ґрунтовно, масштабно, відкрито показує трагедію українського народу – 1946-1947 років. Недаремно твір був відзначений Державною премією України імені Т.Шевченка у 1995 році.

Так уже влаштована людська пам'ять, що в зрілі роки пам'ять повертає в дитинство, а надто якщо воно було не дуже радісне. Це вимагало від письменника відповідної поетики у відтворенні трагічної дійсності. Автор переносить читача у трагічні повоєнні роки, роки третього голодомору, репресій, безпаспортного селянства. Основна тема твору – голод 1946-1947 років – тісно переплітається і доповнюється темою допомоги з боку галичан прибутнім голодним людям з Центральної і Східної України. Усе це вимагало максимального наближення образного контексту до реальних обставин дійсності. Текст побудований на реальних подіях, на цьому наголошує Василь Захарченко у вступному слові. «З особливою любов'ю» [1, с.21] та вдячністю до галичан, які стали рятівним колом для багатьох «східняків» у голодні роки, писалися сторінки роману.

Картина світу, яку творить письменник є національно маркованою. Усі питання осмисленні автором, актуалізують у читача почуття національної приналежності. Місце дії обмежене територією України, але часові межі не обмежуються лише роками голодомору. Прозаїк пропонує оригінального героя, який не обирає своє буття, час існування, світ, у якому живе, але приречений до вибору себе в цьому світі. Підсилюється трагізм і тим, що ще зовсім дитина – Василь Петрівний. У характері героя поєднується ненависть і любов, тонке відчуття краси і непримиренне ставлення до всього, що породжує зло. Герой наділений оптимістичним світобаченням, у найскладніших життєвих ситуаціях він зберігає у собі людяність, доброту, здатність співчувати, співпереживати і вірити, що людина може і повинна вистояти, і це надає йому ще більшої глибини трагічності. Він не розуміє, як це зрадити; не стоїть осторонь людської біди, перебуваючи й сам не у кращому становищі. Василько любить життя, поважає людей, відчуває красу, розуміє справжню вартість хліба. У цьому образі уособлено духовну силу нації. І хоча сумно усвідомлювати, що герой не знає історичного минулого рідного краю, та півсвідомо розуміє, що він – майбутнє України.

Істинно трагічне розкривається через осмислення характеру трагічного героя, через проблему життя і смерті в трагічному конфлікті. Письменник акцентує увагу на змісті людського існування. Трагічне у нього проявляється через життєві випробування героя.

Метафорична назва «Прибутні люди» переростає у трагічний образ-символ, який згущує художню палітру, посилює вплив на читача, тримає в напрузі. Прибутні люди, як весняна повінь, йдуть у Галичину, рятуючись від голодної смерті; пізніше «повінь» змінює напрям з Галичини на Херсонщину, куди тікали «західники», рятуючись від насильницької колективізації; стихійно виникає й інший потік, що несе людей від колгоспного рабства. Таким чином повінь у Захарченка перетворюється на багатозначний символ. Це і народ з підтятим, підірваним генетичним корінням, якого доля несе у безвість, і узагальнення божевільної системи, яка розчухнула суспільство на

класово ворожі світи – голодуючих селян і людей «з червоними книжечками» [1, с.59], на світ божевілля і блаженної незалежності.

У художній тканині тексту неодноразово виникають екскурси, які будуються на асоціаціях з минулого, наприклад голодомору 1932-1933 рр., що переростають у образи-передбачення, образи-застереження. Звідси багато деталей, які у звичайних життєвих обставинах сприймаються як позитивні, тут загострюють відчуття трагічності буття персонажів. Наприклад, хата є прихистком для людини, частиною її мікрокосмосу, але в романі вона недобудована, заїжджена, затоптана, як не справджені надії на краще життя і її господарів; діти – найбільша радість у родині, але в голодні роки – це найбільша проблема.

Грунтовно виписані натуралістичні сцени в творі, авторське проникнення у психіку героя не залишає байдужим читача (святкування Великого Хрестового Воскресіння). Незважаючи на велику кількість зображених песимістичних картин-реальностей із життя тогочасної України, його герої оптимісти, які вірять у щасливе майбутнє, що підсилює трагізм зображуваного.

Образи твору несуть у собі ознаки трагічного. Тут ціла галерея персонажів: вихідців із Центральної України, які рятуються від голоду; галичан, яких насильно та жорстоко заганяють у колгоспи, вояків УПА, репресованих радянською владою; безпаспортних колгоспників, які не мали змоги виїхати із села. Життя Василя Петрівного, який на собі випробував усі «принади» життя, витворює трагічний контекст тогочасної дійсності.

Символіка багатьох образів: зайця на крижині; зозулі, що накувала діду рік життя; мудреці-діди євангелісти; і учителя-деспота, який змушує дітей приставляти один на одного; об'їждчика на колгоспному полі, який не дає збирати рятівні колоски; містичні епізоди змушують задуматися над глобальними проблемами, порушеними автором.

Природа – повноцінний образ твору. Вона не лише виконує естетичну функцію, але й увиразнює головну ідею твору, викристалізовує її. Вона стає

учасником подій, увиразнює душевний стан героїв. Наприклад, на запитання, звідки взявся хлопець у Ходоровичах, він відповідає «з голоду» [1, с.179] , але описуючи своє село, використовує кольорові образи «гори зелені, небо блакитне, а вітряки чорні» [1, с.179] Побут, краєвиди – усе викликає у Василька асоціації-порівняння, спонукає до роздумів, висновків, подальших вчинків.

Мова героїв теж не позбавлена трагічного. Автор використовує загальнономовні фразеологізми, насичуючи ними мовлення персонажів, що є ознакою українського народу (своєрідним мовним кодом). Найчастіше вони вживаються для відтворення подій трагічної дійсності: І щербатої копійки нема за душею [1, с.65], життя наше собаче [1, с.145], Україна пухне з голоду [1, с.165]. Через них розкривається ставлення героїв до життя: обживешся, то й у пеклі байдуже [1, с.60], такий жаль душив Василька..., що хотілося крикнути на все горло [1, с.72].

Щедро використовують герої і прислів'я та приказки, які увиразнюють характери героїв, вдачу, підкреслюють ставлення до подій.: очі розлетілися в різні сторони від жаху[1, с.24], шукає муки на свої руки [1, с. 28], собачі собача смерть [1, с.104] не підмажеш – не поїдеш [1, с.162] Використання фольклорно-епічних елементів – це втілення духовного багатства і національних рис своєї народності, вираження інтонації трагічного, безвиході.

Молитва героїв підсилює трагізм відчуття дійсності: навчи мене, Господи, молитися, надіятися, вірити, терпіти й прощати [1, с. 23]

Поетика трагічного в романі В.Захарченка «Прибутні люди» змальовує дійсність 40-60 рр., але він не переказує події, а показує трагедію людської долі у контексті минулого. Звичайних сільський хлопець незахищений і часто розгублений у жорстокому світі не втрачає людського, пам'ятає настанови матері і дідівську науку. Через цей трагічний образ постає доля всього народу.

Поетика тексту логічно спрацьовує на відтворення трагічної дійсності 1946-1947рр. на Україні.

Список літератури

1. Захарченко В. Прибутні люди: Романи. Повість/передм. М.Ф.Слабошпицького. – К.: Грамота, 2007. – 656с., іл. (Серія «Бібліотека Шевченківського комітету»).
2. Кривопишина К. Літературно-критична рецепція творчості В.Захарченка / К.Кривопишина//Вісник Черкаського університету. Серія:Філологічні науки. – 2012. - №5(«218»). – С.70-77.
3. Кудрявцев М. Холокост -33 в художніх інтерпретаціях//Дивослово. – 99.- №9. - С.7
4. Поліщук В. Василь Захарченко: штрихи до творчого портрета /В.Поліщук.- Черкаси:Сіяч, 19957 С.-56
5. Слабошпицький М. Без цього він просто не уявляється/ М.Слабошпицький//Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцєях та колегіумах. – 2003. - №2. – С.140-142
6. Слабошпицький М. На запити нашого дня: штрихи до портрета Василя Захарченка / М. Слабошпицький // Дивослово. – 2003. – № 6. – С. 17–19.

**Макаренко Володимир Миколайович,
учитель української мови та літератури
Вознесенської ЗОШ І-ІІІ ст.
Золотоніської районної ради
Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

Ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в молоді почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції.

Публіцистика Василя Захарченка привертає увагу до найгостріших проблем сучасності, особливо до виховання молоді. Саме цей потенціал у

творчому доробку митця на основі вдало підібраних цитат став основою для роздумів автора статті.

Сьогодні важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української нації та встановленню миру і злагоди в суспільстві.

Протягом останніх 15-ти років статті Василя Захарченка у газетах і журналах привернули увагу до найгостріших проблем сучасності, особливо до збереження української мови, подолання українцями комплексу меншовартості, виховання молоді справжніми патріотами України.

Як стверджує автор, це власне не публіцистика, а кілька зойків, волянь, закликів, які дуже резонували в нашому суспільстві в часи становлення Української держави. Додамо від себе, що глибокі думки автора не втратили актуальності і нині.

Кожен заголовок, епіграф щось означає. Скажімо: „ Над Україною... чисте небо?! “ або :„ ...Батьківщину треба любити крилато, піднесено, солодко. І вірити в неї, як у Бога. А захищати фанатично, з чистокривною ненавистю до ворога...“

Спробуємо подати найбільш актуальні сьогодні у виховному впливі на молодь цитати із публіцистики Василя Захарченка. Над деякими пороздумуємо, а деякі подамо для роздумів читачам.

„ Де зараз ви, кати мого народу?“ Як радісно забилося серце від цього величавого запитання... Невже, неville ми дожили до того, що можемо запитати так владно?“ (1, с.15).

У вересні 1990 року письменник на замовлення з черкаських газет написав статтю „Каїнова любов“. Невже тоді він знав, що буде з Україною сьогодні? Вдумаймося у ці слова: „Шановний Каїне! Україна з роду не була твоїм молодшим братом Авелем. І ми такі ж тобі „брати“, як і

„середньоазіатська підбрюшина“. Ми ніколи не будемо ні автономною, ні федеративною, ніякою частиною „Російського союзу“... Ми – Українська держава, і не пробувай нас, Каїне, ковтнути...Закрутить, ой як же закутить у твоєму ненажерливому череві.“ (2, с.18).

Для всіх, хто має слабку віру або зневірився, знаходимо у автора : „ І все ж будемо надіятися й вірити в Україну, в мудрість народу України, який незабаром висуне нових людей з державницькою волею, і вони прийдуть на зміну сьогоднішнім імітаторам“ .(3,с.21).

„ Та вірю, нашій державі удасться навести порядок, уловити сепаратистські пристрасті, уберегти Україну від розчленування“ .(4,с.23).

Багато сьогодні, на думку письменника, залежить від шкільного учителя, тому ряд статей звернуто саме до нас, учителів: „ Учителю! Чи вистачить у тебе мудрості і любові до України?... Ти щодня дивишся у вічі майбутньому України. Від тебе залежить, як воно буде в Україні, і чи буде воно взагалі. Знайди в своєму серці , у своєму сумлінні вчителя-правдборця найтрепетніші слова про Україну й посій їх у серця, перелий у сумління своїм учням.

А якщо ти, вчителю, й не зовсім ще вирівнявся душею із завданням, яке стоїть сьогодні перед тобою, якщо ти ще й досі озирнешся у вчорашній ... день, ... пересиль себе, стань учителем і своєї душі...

Тож пожалій своїх учнів, щоб не опинилися вони в човні тих, хто й сьогодні ще несамовито гребе проти ходового українського вітру. Пожалій дітей, які з такою довірою дивляться щодень у твої очі. Відкрий їм Україну, викреши бодай першу іскру любові до неї. А далі. А далі вже душа їхня запалає“ (4,с.24). Важко щось додати до таких слів.

Рідна мова – найважливіший засіб патріотичного виховання. Вона була і є найважливішою сферою впливу на національну свідомість молоді.

„Ученими визначено, що мова – це генетичний код нації, який поєднує минуле із сучасним, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності... Нам мало Чорнобиля фізичного? Так оце ми діждалися на свої нещасні голови ще Чорнобиля духовного?“ (5,с.33).

„Поки ми, дорослі, ... не перестанемо боятися самі любити над усе Україну, доти наші діти не заговорять рідною мовою.“ (6,с.37).

„ ... бажаємо, щоб у наших школах-вуликах нарешті таки зазвучала із бджолиною завзятістю українська мова з дитячих уст. Тоді ми будемо впевнені, що в школі справді росте українська нація, визріває щодня, щохвилини, щоподиху“ (6,с.40).

Можна часто почути як народ чекає що йому збудують Україну. Хтось. Десь. „Якщо носитимемо ідею державності, українську національну ідею під серцем, то й питає кожен себе: а що я сам зробив для України, для створення Української національної держави? (7,с.47).

...Спасіння, відродження України в наших руках. Бо вона й існує ще тому, що ми ще є на світі. Носімо її під серцем кожен, і вона підкаже нам, діяти, щоб вижити, щоб знову не зникнути на довгі віки зі скрижалей історії“. (7,с.50).

” Саме через пісню, обряди, звичаї українського народу учні швидше полюблять і свою рідну мову. Бо саме в цьому сконденсована могутня животворна сила української духовності. Від цього дотику душі до рідної української духовності в дитини виростатимуть крила, прокинеться національна гордість за своє, українське, відчуття радості, що народився українцем. І саме собою прийде до дитини емоційно зігріте розуміння, що треба любити Україну всією своєю душею і всім своїм розумом, любити над усе” (8,с.71).

”Учімося оптимізму у нашого пророка Шевченка, який ще півтора століття тому в задушливій російській імперії сказав:

Минуть,

Уже потроху і минають

Дні беззаконня і зла.

Минуть. Обов’язково минуть! І

Україну

Новий узріє чоловік.

Чоловік-державобудівник, українобудівник... ” (9,с.76).

Василь Захарченко застерігає, що " історія, полишена сама на себе, має таку невблаганну властивість повторюватися, причому в жорстокішому варіанті." (10,с.85). Якщо ми не використаємо виховний потенціал творів письменника-земляка, то історія точно повториться в жорстокішому варіанті.

" Сьогодні доля в наших руках" (10,с.93)

Список літератури

1. Василь Захарченко. На камені рідного слова. Публіцистика.: Черкаси, 2006.

**Кушніренко Тетяна Григорівна,
учитель української мови і літератури
Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів №6
Золотоніської міської ради
Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРІВКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У статті розглядається творча спадщина Василя Захарченка у світлі виховного потенціалу сучасної учнівської молоді. Автор висловлює власні думки щодо використання творів письменника у навчально-виховному процесі.

Виховуючи дітей, ми виховуємо майбутню історію нашої країни, а значить і історію світу. Сьогодні для всієї освітньо-виховної системи нашої держави найважливішим завданням є формування особистісних якостей громадянина України, здатного на основі життя й досвіду власного народу відстоювати і захищати права, гідність і честь своєї Вітчизни. Школа відіграє чи не найголовнішу роль у формуванні особистості, бо саме у школі дитина засвоює основи соціальних відносин і норм, набуває знань і морального здоров'я.

Але формується і набуває досвіду особистість не лише у школі: у вихованні дитини беруть участь батьки, громадські організації, дитячі об'єднання. Тому ми, педагоги, маємо враховувати особливості виховного

впливу таких факторів та створювати належні виховні умови. Саме у шкільних класах починається все, що може нас радувати чи засмучувати. Тут наразі плаче громадянин, який діятиме і мислитиме по-новому, буде активним перетворювачем життя, будівничим нової України.

А щоб наші мрії стали дійсністю, потрібно усім суспільством повернутися до проблем освіти і вирішувати їх уже сьогодні.

Проблем у школі накопичилося багато. І не з кожною можна справитися самотужки. Де знайти поради? Хто допоможе? Які шляхи вирішення?

Новий етап у розвитку шкільної освіти пов'язаний з упровадженням компетентнісного підходу до формування змісту й організації навчально-виховного процесу. Тож проблема набуття учнем компетентностей (зокрема мовної та мовленнєвої), виховання національно свідомого громадянина України значною мірою вирішується на уроках літератури.

Зв'язок викладання з життям - одна з найважливіших, найактуальніших проблем методики. Він виявляється в розумінні учнем ролі літератури як одного з видів мистецтва-найпопулярнішого і доступного всім.

Одним із шляхів посилення «життєвості» вивчення української літератури у школі є уроки літератури рідного краю.

У «Концепції літературної освіти» зазначено: «З метою патріотичного виховання молоді вчителям потрібно, по змозі, проводити уроки літератури рідного краю»[5].

Саме на цих уроках ми знайомимо учнів із письменниками нашого Черкаського краю. У старших класах знайомство продовжується ще і завдяки спецкурсу «Сучасний літературний процес на Черкащині». Немає такої області в Україні, яка б не була пов'язана з іменами талановитих письменників. Не бідна на такі зв'язки і Черкаська область.

Гідним представником письменників Черкащини є Василь Захарченко-лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка, літературних премій імені Андрія Головка та імені Юрія Яновського.

Знайомити із життєвим і творчим шляхом Василя Івановича Захарченка я маю змогу на уроках літератури рідного краю та на спецкурсі «Сучасний літературний процес на Черкащині». Дітям полюбилась його талановиті, самобутні твори. З них видно, що йому завжди боліла доля України і її народу.

Народився Василь Звхарченко 13 січня 1936 року, саме на різдвяні свята, коли вони були суворо заборонені тодішньою владою.

Родом він з невеличкого села Гутирівка, що на Полтавщині. Батьки його прості сільські трудівники. Вийшовши з глибини народного життя, він приніс у літературу розуміння його справжньої суті. Честь, совість, правда, патріотизм є основними морально-психологічними категоріями як митця, так і його героїв.

У літературу В. Захарченко прийшов із журналістики, закінчивши у 1956 році Київський університет. Першу книжку «Співучий король» (1964) видав у 28 років, став членом спілки письменників, видав ще дві книжки – «Трамвай о шостій вечора» (1965) і «Стежка» (1968). У 1969 році переїхав у наше славне місто Черкаси. Тут він написав свої кращі повісті і романи. Але це потім, тому що у 1972 році Василь Захарченко був виключений із спілки письменників. Адже у ті часи будь-яка оригінальна думка переслідувалася. А то й саджалася за ґрати. Влада домагалася, щоб літератори не вдивлялися в навколишнє життя, а лише «оспівували» його, керуючись компартійними постановами. На 13 довгих років ім'я В. Захарченка було викреслено з літературного процесу, книги вилучені з бібліотек і знищені. Після таких страшних випробувань митець вийшов ще більш загартованим і нагадав про себе книжками : «Лозові кошики», «У п'ятницю по обіді», «Велика Ведмедиця» та інші. Найповніше голос письменника залунав у художніх творах і в публіцистичних виступах після проголошення незалежності України 1991 року. Все те, що пережив наш народ: голодомор, репресії, братовбивча громадянська війна, стало темами його творів. Надзвичайно цікавими для вивчення є оповідання та новели Василя Захарченка. На одному диханні мої одинадцятикласники прочитали оповідання «Погоня» У ньому розповідається про важкі повоєнні часи. Коли молодих

хлопців відправляли на шахти Донбасу працювати. Хочеш чи не хочеш, прийшла повістка – їдь.

І от троє хлопців не змогли виконувати цю роботу, вирішили втекти. Холод і голод, переслідування міліцією – все це чекало їх на шляху. Протягом усього твору автор тримає читачів у напруженні, так хочеться, щоб хлопцям вдалось добратись додому цілими і неушкодженими. Тому мої учні засмутились, дочитавши оповідання. Адже один із головних героїв – Ілько, добрався-таки додому, а тут вже чекають «лягаві», не дали навіть з матір'ю побачитись. Прикро, що діялось це у ті часи, коли з усіх гучномовців лунало: «Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек».

Автор порушує у творі ряд важливих проблем: вільного вибору людини, вірності і зради, добра і зла. Чітко прослідковується ідея спорідненої праці. Гарно про це говорить один з героїв Карпо Гушля: «Кожному своє від природи дане, та тільки хто ж про це думає в нас. Сьогодні треба вугілля – «Даешь угольный фронт». Завтра комусь придумається кавунами засадити всі землі. А те, що тобі щось своє подобається, хто з цим буде рахуватися» [2,с. 456].

Цілу низку творів В. Захарченко присвятив найніжнішому, найтрепетнішому почуттю - коханню. У новелі «Таке поліття» розповідається про зародження першого кохання. Такого чистого і ніжного, що для головної героїні Галі від кохання весь світ змінився.

Справжнім теплом сімейного вогнища віє від оповідання «Лад», «Чекання», «Крізь срібний іній». Життя головних героїв Павла Величая та його дружини Ївги не було легким, але дивлячись на їхні стосунки, можна сказати, що любов – це священне почуття, яке треба берегти як найдорожче у житті, не оскверняти його, не топтати під ноги ні за яких обставин, що можуть скластися в людському житті. Враховуючи виховну функцію літератури, можна стверджувати, що твори цього циклу покликані спонукати молодь до роздумів про шлюб, цноту та вірність.

У творах В. Захарченка є ще один герой, який переходить із одного твору в інший. А ім'я йому – природа. Майстерно виписані пейзажі гармонують чи

контрастують із почуттями, переживаннями героїв, іноді ж виступають як чудовий орнамент і справляють на читача глибоке естетичне враження.

Як гарно змалював письменник літо в оповіданні «Таке поліття». Гармонійно поєднуючи зорові і слухові образи, побудовані на відчутті, він створив чудову картину природи.

Нам приємно бачити, «як літо достигало на очах, а небо напинало свій високий блакитно – вицвілий намет» [2,с. 473]. Це ви так тонко передано, що читач відчуває насолоду.

Говорять, письменник – совість народу. Всі, хто знає творчість В. Захарченка, мають підстави зробити висновок: совість нашого народу чиста. Письменник з великою відповідальністю ставився до кожного вчинку, до кожного написаного чи сказаного слова. Він глибоко усвідомлював своє покликання і свій обов'язок: творити для народу, щоденною працею утверджувати ідеали добра і справедливості.

Тому саме зараз, у дуже не простий час для нашої неньки – України, гостро звучать питання, порушені письменником у щоденнику з оригінальною назвою «У магнієвому спаласі». Але це не зовсім звичайний щоденник, бо ми в ньому не знайдемо опису звичайних щоденних подій автора. Це роздуми митця про те, що є для нього найважливішим у житті.

Він сам дає оцінку своїй праці: «Мабуть, оцей щоденник буде моєю найголовнішою книгою. Може, ним я вдихну у свій народ душу, люблячу свою Вітчизну – Україну, вдихну дух гордості за українство, за свою високу культуру, дух радості, що ти народивсь українцем, що випало тобі щастя жити на цій святій землі» [4,с. 344].

Прикметно, що деякі думки письменника виявляються пророчими, наприклад, у записі за 27 квітня 1997 року говориться про три небезпеки для України. На його думку, перша небезпека, яка нависла над Україною, - це Росія. Другою вважає комуністів, а третьою – малоросійство і непатріотичність.

Кожне слово письменника, сповнене любові до України, він закликає: «Нам треба захищати й пропагувати українську мову. Нам треба шукати

захисту своєї української душі у народній пісні, думі, народних звичаях» [4,с. 185].

Основні теми щоденника: політика, роль літератури в політичному процесі, мовне питання. Та є такі записи, де він розмірковує про якість людини, вважає найголовнішою рисою - доброту. Вірить, що саме доброта врятує людство. Висловлювання майстра слова часто носять дискусійний характер. Він ставить багато запитань до сучасників. І пропонує відповісти на ці питання кожному для себе окремо. Приємно вражає і той факт, що письменника хвилювали не лише масштабні проблеми, він переймався долею таких невеличких міст як наша Золотоноша. Із запису щоденника за 21 червня 1998 рік дізнаємось, про те, що саме В. Захарченка у 1979 році через газети «Молодь Черкащини» і «Черкаська правда» захищав дендропарк нашої санаторної школи-інтернату. Його, у свій час, хотіли просто відібрати у хворих дітей можновладці. Та не змогли цього зробити, дякуючи йому і таким небайдужим людям, як В. І. Захарченко.

У своїй роботі на уроках літератури я часто використовую метод дискусії, під час яких народжується істина. Моделюючи ситуацію, спонукаю дітей до роздумів, до аналізу тих чи інших подій. Учніям подобається відчувати себе причетними до вирішення проблем, вони мають змогу дати свою оцінку певним подіям, вчинкам, словам. Враховуючи те, що саме засобами мистецтва слова, ми маємо змогу впливати на емоційну сферу учнів, впевнена, що виховний вплив творів В. Захарченка важко переоцінити. Було б дуже добре, якби ті речі, які є святими для письменника: Україна, її народ, мова, історія, література; стали святими і для кожного українця.

Отже, творча спадщина В.Захарченка має величезний виховний потенціал, який забезпечує виховання духовних цінностей, національних почуттів, патріотизму, поваги та любові до рідного народу, української мови.

Список літератури

1. Дробний І. Різдвяна зоря письменника// Дробний І. Хата з лободи.-Черкаси, 2003.-с.514-519.
2. Захарченко В. Крізь срібний іній. Романи, оповідання. Черкаси,2005.
3. Захарченко В. Нічні поїзди. Черкаси, 2003.
4. Захарченко В. У магнієвому спаласі. Щоденник. Черкаси, 2009.
5. Наказ Про затвердження концепції літературної освіти від 26 січня 2011 року №58./Електронний ресурс http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/

**Тищенко Наталія Миколаївна,
учитель української мови і літератури
Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3
Золотоніської міської ради Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У даній статті досліджується виховний потенціал у творчому доробку В.Захарченка, даються короткі біографічні відомості, проаналізовуються виховні мотиви його творів, визначається їх специфіка, доводиться до читача, що саме є цінним і незамінним, а саме головне – безперечно актуальним у його творчості.

Актуальність теми. Василь Захарченко – без перебільшення світоч новітньої української літератури. Чим більше заглиблюєшся, вивчаєш його творчість і життєвий шлях, розумієш настільки сильно можна пишатися таким сином України, а ще тим, що ми тут, на цій землі переймаємося такими ж питаннями. Його писання, як голос народу – звучать мелодійно, своєрідно, про наболіле. Настільки багатогранна і професійна література проймає до самого серця.

Мета і завдання статті. Оскільки Василь Захарченко є представником сучасної української літератури, його творчість у виховному аспекті є недостатньо вивченою. Метою є комплексне дослідження виховних інститутів, що прослідковуються у творчому доробку Василя Захарченка, сутності цих явищ, можливостей їх реалізації, виявлення їх потенціалу. На виконання мети можна поставити перед собою такі завдання: ознайомитися з творчим доробком Василя Захарченка, з його життєвим шляхом, проаналізувати виховні мотиви в його творах, визначити їх специфіку.

Виклад змісту статті. Василь Захарченко йшов до свого нинішнього визнання довго і ой як нелегко. Цей путь навіть порівнюють з хресною дорогою чи терновим вінком. Його літературна діяльність – його Голгофа; і м'якість, і сила, та й просто незрівнянна життєва енергія поєднуються у такому скромному, душевному, зі слів очевидців, чоловікові.[4, с. 6]. Знаємо, що те, що він пропагував стикалося у радянському і навіть постраданському суспільстві як неприйнятне, а то і небезпечне. Чого варто лиш згадати виключення з письменницької спілки, засудження до концтаборів, тридцятилітнє кричуще мовчання, і гонитву з боку сучасних ідеологів у виді судового переслідування.

Та все ж його творчість має силу, має здатність проростати у душах читачів і 1995 року найвища літературна нагорода знайшла свого законного власника – Указом Президента України письменникові Василеві Захарченку було присуджено Державну премію України імені Т. Шевченка за роман «Прибутні люди». [1, с. 2]

Червоною ниткою через творчий доробок Василя Захарченка проходить тема війни. Відходячи від вимог часу щодо оспівування героїзму та безгрішності, він намагається донести, що війна – це, насамперед, зло. Ми бачимо тему війни і в перших творах молодого письменника – «Червоні волошки», «Дим», і у більш зрілих, але всі вони пропагують антигуманність, відсутність необхідності війни. При читанні можна відчувати разом з героями страх, безвихідь, відчай від того, що відбувається навкруги. На мою думку, якщо узагальнити та розширити, а де в чому і розтлумачити художність творів

про війну у Захарченка, то розумієш, яку мету переслідує автор: показати, що цього не має бути у нашому житті, що ми маємо йти вперед до гуманності і взаємодопомоги, яка б ситуація нас не переслідувала. Війна – це лише жахливе відлуння для сучасного покоління. Своїми творами цей автор намагається виховати у нас повагу до війни і розуміння того, що це має залишитися відлунням.

Мимоволі прив'язую до сучасних подій. Федір – головний герой повісті «Дим». Перемога в його в житті вже так близько – кохання, батьки, Батьківщина. Він востаннє прощається зі своєю Грунею і гине під час бомбардування. Звісно цей хлопець завжди буде героєм, але що таке війна на рівні людини, на рівні її почуттів? Війна – це не ідеологія, це не знамена, війна – це люди і життя. Читаючи твір настільки співпереживаєш долі героя, що висновок формується сам по собі – не допусти війни у цьому світі, війна руйнує набагато більше, ніж може збудувати.

З вихованням дипломатичним, вихованням терпимості і поваги, та і в цілому лінією війни тісно переплітається проблема відступу українців від їх споконвічних традицій. Йде мова про тему церкви, яка неодмінно є частиною української культури. Звісно, тема релігії є досить дискусійною, але на мою думку, суть використання ідейно-символічних структур церкви у творах не у тому, аби виховати релігійність, а у тому, аби виправити занепад моральності, духовності. Ця проблема піднята, наприклад, у «Даровизні» Захарченка: тут різко негативно описано руйнівників церкви, соборів, а тепер високопосадовців та впливових людей. [4, с. 15]

Василь Захарченко із деяким смутком згадує свої «університети»: «Не вчили нас тоді в університеті любові до України, до рідної мови, культури, не вчили навіть історії української журналістики; на лекціях історії російської журналістики пихатий викладач-україножер говорив із презирством, що «никакой украинской журналистики вообще не было». Отож, якщо й стала частина випускників факультету журналістики патріотами України, то це не завдяки університету, а всупереч йому» [5].

Візьму на себе ризик припустити, що ще з того часу, а й може раніше, у Василя Захарченка сформувалася стійка національна самосвідомість, активний патріотизм, як він сам іноді говорив. [3]. Тема любові до Батьківщини, і не просто любові, а пропагування кохання до свого рідного краю не раз зустрічалася у його творчому доробку. Яскравим прикладом може слугувати повість «Стежка». Яскравий символізм прослідковується уже із назви. Стежка до рідного дому, це те, чого не можна забувати, чого не можна не плекати. «...Україна, голубе сизий, це наша батьківщина, наша земля, спільна для оцих-о всіх людей: і твоя, і моя, і твого діда Кирила, і всіх-всіх. Це, голубе мій, треба чути душею, любити, а так не зрозумієш...». Варто зазначити, що не тільки у таких яскравих прикладах прослідковується виховання патріотизму та відданості батьківщині, а й завуальовано цей посил зустрічається у багатьох творах автора через прості, очевидні речі: народні пісні, приказки, прислів'я. Це стало своєрідним пропагандистським стилем письменника, елементом його впізнаваності та необхідною частиною свідомості.

Під час навчання в університеті трапився один випадок, який спонукав його до тривалих роздумів. Однокурсник, з яким Василь мешкав на квартирі, побачив, як Вадим Крищенко (теж однокурсник, нині відомий поет-пісняр), читаючи в аудиторії якусь газетну статтю на політичні теми, зробив підкреслення олівцем. Тоді це було розцінено як полеміку з якимись там комуністичними положеннями статті. Василів співквартирник, тоді вже молодий ортодоксальний комуніст, доніс у партком, а згодом ще й доводив на комсомольських зборах, що вчинок його був... шляхетним.

Хлопці ж, молоді, гарячі, готові були покласти голови за Україну. Їм дуже боліло те, як страждає люд, особливо на селі, як нищиться мова, культура, народні звичаї. Не могли миритися з тим, як манкурти глумилися над поетом Володимиром Сосюрою за його «Любіть Україну!», як переслідували Максима Рильського, Ліну Костенко. Юнаки вірили, що дух і слово славетних українців Тараса Шевченка, Михайла Грушевського, Івана Франка і сотень інших з кожним роком усе більше проникатимуть у душу всього народу, з гущі якого

виходитимуть тисячі нових патріотів. І нарешті настане час, коли вже ні катівні, ні табори Сибіру не зможуть зламати вільнолюбного прагнення України. [5]

Поклик до патріотизму, духовності та розуміння, терпимості та любові також виділяється у такій виховній парадигмі Захарченка, як «батьки-діти-родина». Тут виявляється не те глобальне явище патріотизму, до якого ми з вами звикли, а те, яке починається з малого: з поваги до рідної матері. Як-то кажуть: хочеш щось змінити – починай з себе. У романі «Клекіт тривоги», який до речі, є не вигадкою, а вміло та майстерно обрамленою автором реальністю, засуджується бездуховність та черствість молодшого покоління, неповага до матері, найріднішої людини. У своїй Автобіографії він пише «У одній добре знайомій мені сім'ї лежала смертельно хвора стара мати. Лікарі передрекли їй лічені дні життя. І ось замість того, щоб у тиші й смутку побути з матір'ю в ці прощальні дні, рідні діти затіяли підготовку до весілля онука з думкою «проскочити» з ним до смерті матері. Та мати померла до весілля. І от вийшло так, що сьогодні відбули похорон матері, а на третій день увесь рід відіграв бучне весілля онука... Замість одвічної, яка в традиції українського народу, жалоби по смерті рідного...». [4, с. 51]. Бачимо, що Василя Захарченка турбували настільки глибокі проблеми духовності, які перегукуються одна між одною єдиними мотивами, мотивами людяності, чогось такого глибокого і незбагненого, але настільки простого.

Висновки. Василь Захарченко ставить своєю творчістю міцний виховний фундамент майбуття. Пропагує він те, що є дійсно цінним і незамінним, а найголовніше – безперечно актуальним. Його ідеї знаходять відображення не тільки у зіницях розуміючого читача, а і у його наступних вчинках, життєвих гаслах. Сприймаючи такі твори, проймаючись безсмертними ідеями, розумієш, як і на що варто звертати увагу, знаєш, як саме треба жити. Дякую за вічні життєві заповіді, які Ви, Василю, доносите так гідно і яскраво, дякую за вірний життєвий орієнтир!

Список літератури

1. Указ Президента України від 7 березня 1995 р. № 183 «Про присудження Державної премії України імені Тараса Шевченка» [Електронне джерело] // Режим доступу: <http://www.knpu.gov.ua/content/ukaz-prezidenta-ukrayini-vid-7-bereznya-1995r-%E2%84%96-183-pro-prisudzhennya-derzhavnoyi-premiyi-uk>
2. Бойко Л. П. Фразеологізми в романі В. Захарченка «Прибутні люди». – Вісник Запорізького національного університету №4, 2012 р.
3. Данилов С. Черкаський письменник Василь Захарченко: «У Стуса я навчився активного патріотизму» [Електронне джерело] // Режим доступу: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-16757.html>
4. Конончук Т. І. «Поетика трагічного в романі Василя Захарченка «Прибутні люди». [Електронне джерело] // Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/628.pdf>
5. Поліщук В. Василь Захарченко: штрихи до творчого портрета - Черкаси: Сіяч, 1997. – 55 с.
6. Пустовіт Т. Василь Захарченко — із когорти шістдесятників. [Електронне джерело] // Режим доступу: <http://www.visnyk.poltava.ua/articles/1357820248/>

**Бабак Валентина Антонівна,
учитель української мови і літератури
Малобурімської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Чорнобаївської районної ради Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

Стаття розглядає проблему виховного потенціалу в творчості Василя Захарченка. Тут виділено проблематику творів малих жанрів письменника. У статті дається характеристика оповідань «Діти», «Повітря пахло березою», «Свідок», «Дим» та інших.

«Усією творчістю я проповідував добро...»

В. Захарченко

Зоря ... Вона поодинокі інколи палахкотить у небі. А якщо це зоря різдвяна ... Тоді вона яскраво освітлює шлях, а особливо, коли ти прийшов у світ одного різдвяного вечора на Маланки, коли ватаги щедрувальників ходять від хати до хати, а саме повітря співає пісню Щедрого вечора... Такого вечора і народився Василь Захарченко, якому був подарований Богом талант, він став письменником.

Василь Захарченко – письменник літератури рідного краю, чії твори мають вартісну значимість у контексті доби. Коли по радіо звучить його ім'я та прізвище, ти просто згадуєш його твори, які довелося прочитати, і тоді згадуєш слова, які написав Юрій Мушкетик у статті «Знаковий документ епохи», яка була розміщена у газеті «Літературна Україна» за 9 січня 2003 року: «Все мине без сліду на цьому світі, минають самі люди, та не минають тільки їхні творіння» [3, с.6]

Василь Захарченко - яскравий представник покоління шістдесятників, яке не йшло на компроміс із совістю, на перший план поставило справедливість і чесність. Варто згадати, що початок його творчого шляху почався збіркою «Співучий корінь». Цей початок творчого шляху письменника у статті «Без цього він просто не уявляється» М.Слабошпицький охарактеризував так: «Дебют нагадував самого автора – винятково скромну, інтелігентну людину» [5, с.140]. Далі були інші збірки, кожна з яких несла певну виховну силу, бо читач часто переживав за свого героя. Твори Василя Захарченка - це не прості відображення дійсності, то крик душі, захист простої людини. Недаремно К.Кривопишина у статті «Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка» писала: «Кожен твір В. Захарченка – це, по суті, художнє дослідження, своєрідний зріз певної української проблеми чи трагедії, а цілісно ці тексти презентують широкую картину української дійсності ХХ століття» [2, с.300]

Перу письменника належить не одна збірка, прочитавши твори і проаналізувавши їх, розумієш, що коло проблем, які підіймає автор актуальні. Серед них слід виділити: батьки і діти; взаємини людини і природи; осмислення подій Другої світової війни; повоєнне дитинство; голоду в українському селі 1932-1933, 1947 років; репресії. Як бачимо письменнику було небайдуже минуле, бо воно переплітається з сучасністю.

У статті ми спробуємо дати відповідь на запитання: «У чому виховний потенціал творчості Василя Захарченка?»

Проблему батьків і дітей часто називають «вічною». Вона хвилювала багатьох письменників, не винятком став і В. Захарченко. Ця проблема піднята у багатьох оповіданнях, але варто згадати твори «Діти», «Повітря пахло березою».

У оповіданні «Повітря пахло березою» зображено почуття любові до матері та материнські почуття до своєї дитини. Тут не названо імені матері Сергія – героя твору, але ми розуміємо, що мати – це символ усіх наших матерів, бо «...вся вона маленька худа, швидко мотається в фуфайці і ватяних валянках по нахолодній за ніч хаті. При електричному світлі обличчя її виглядає молодшим, ніж воно є насправді, і тому Сергій не хоче вірити в перші зморшки, яких уже понасновувало життя навколо синіх очей. Здається, що то мати все мружить проти світла ...» [1, с.521]

Материнська любов велика, бо тільки мати здатна проводити свого вже дорослого сина до автобуса через ліс: «Е, не кажи, дитино. Темно, ліс, мало які люди трапляються. Краще я тебе проведу. Душа буде на місці» [1, с.522]. Так було щопонеділка. Та і син розумів матір, поважав її працю і був переконаний, що по закінченні технікуму допомагатиме їй. Це воістину не імітована любов до матері. На жаль, сучасні діти часто легковажно ставляться до своїх неньок.

Письменник цим оповіданням стверджується, що материнська любов всесильна, бо тільки ненька може купити на останні гроші шапку синові, щоб він не ходив у старій вицвілій.

Читаючи це оповідання, приходиш до висновку: потрібно ,щоб між дітьми та їх матусями було взаєморозуміння і любов. Саме це виховує у дітей цей твір.

Зовсім інший вимір проблеми батьків і дітей зображено у оповіданні «Діти». Катерина знайшла свого чоловіка, якого «втратила» на війні. Вона мала від нього дівчинку Галю. Особливо вразила жінку звістка про те, що він має дітей від іншої жінки, яка його виходила і переховувала від німців. Читача вражає сила волі жінки, яка вирішує проблему, з ким краще жити Федору, по-своєму: «Ми зараз попрощаємось із тобою, і ти поїдеш до своєї сім'ї. Моя донька не знає свого батька. А ті двоє добре знають!..Як хоч, Федоре, а я двох дітей сиротити не можу»[1, с.282]. У чому ж виховний момент цього твору - у моральності жінки-матері, яка заради жіночого і щастя, не здатна забирати близьку людину у дітей, хоча власна дитина не пізнає батьківської ласки. Цей вчинок можна назвати мужністю матері.

Друга світова війна...Вона була надто жорстокою. Автор оповідань на власні очі бачив війну, яка увірвалася в його дитинство вибухами і кулеметними чергами, горем і стражданням, жорстокістю окупації. Пізніше сам письменник згадував: «Пишучи про Другу світову війну, я увійшов у цю тему не зі звичного вже офіційно-парадного, «победного» входу, а з чисто народного. Я зустрічався з багатьма ветеранами, скаліченими війною, які скромно доживали свого віку по українських селах на злидарських колгоспних пенсіях... Під час тих довірливих розмов я почув голос правди рядових війни, які пережили неймовірне лихо й вирвалися з нього із самою теплою душею, а не з вагонами награбованого закордонного барахла, вивезеними з поверженої Німеччини деякими великими і дрібненькими воєначальниками» [4, с.2]

Оповідання «Дим», «Свідок», присвячені подіям минулої війни.

«Свідок»- це правдива картина війни. Події твору розгортаються у селі Веселі Громи, коли «ось-ось мали вступати наші» с338. Головна героїня цього твору – Марія Промітна. Вона разом з дітьми залишає хату, бо німці

з поліцаями палитимуть село. Вражає читача картина прощання жінки з хатою: « Як виходили хата враз спорожніла, німо дивилася на них іконою Спасителя й поліськими рушниками, які колись вишивала в Житомирі...» [1,с.339]

Ця жінка відчула тяжкість евакуації, бо жила в Житомирі і була дружиною командира. Вона разом з дітьми зазнала біженських мандрів «...вони влилися в потік біженців, що рухався по шосе на схід. Вона несла дві валізи, на спині висів важкий заплічник»[1,с.342] Дні життя за окупації були для неї жорстокі, бо чоловік її - командир. Вона робила на старосту сільського Дем'яна Жолудя «за кілька мерзлих картоплин удень» [1,с. 343]

Марія – свідок подій, того часу, коли, Гарасим Ленько та Карпо Соколан, поліцаї служили вірою і правдою «новому режиму», коли старий Леонтій Бодаш зустрічав німців із хлібиною, коли людей із села валкою погнали повз управу, а далі за село.

Письменник описує нам події після визволення села, коли старосту затримали, а Марія Промітна згодилася свідчити проти нього: «Жолудя повели в клуню, і народ посунув слідом. Марія залишилася сама серед двору. Не дали подержатись. Якби вхопилася за нього, хіба з руками відрубали. Ото й усе було б її свідчення. У серці її скипілись кривавою грудкою образа, злість, обурення, жаль до дітей - не продихнеш. А жити треба. О-о тепер уже треба жити...» [1,с.349]

Ось так автор описує воєнне лихоліття і безмежну силу людського духу.

Це оповідання виховує вміння боротися за себе, вистояти за будь-яких обставин, діяти так, як велить внутрішній суддя – сумління.

Актуальним нині є оповідання «Дим». у якому розповідається про те, як до самотньої жінки зайшли троє подорожніх, щоб напитися води, а та ще й дала їм закурити в хаті. «П'ятнадцять років тому сиділи отут старий мій і синочок з повітками.» Закуримо,- каже старий,- щоб дома не журились»... Потім пішли...В хаті каменем нависла тиша.Троє схилились

на лаві...Суворо дивилися на них вусатий чолов'яга. І юний солдат усміхався» [1,с. 506] Друга світова війна і сьогоднішня гібридна війна - дві паралелі одного горя. Скільки матерів, вирядивши своїх дітей і чоловіків, не змогли дочекатися повернення із зони АТО. Тільки пам'ять про них ніколи не зів'яне, а вони з фото дивитимуться на нас.

Природа - наша мати і її любити треба всією душею. Письменник, який народився на Полтавщині серед розкішної природи, не міг не любити навколишнього світу. Цій проблемі присвячені твори «Бузковий пил», «Перепелята».

«Бузковий пил» - це спогад про дитинство і родину. Тлом цього спогаду виступає природа, зокрема опис саду. «Сад пробуджувався рано в березні. Ще вороння по-зимному липло до дерев, ховаючись на ніч в їх кронах, а він стояв, скупаний провесняним дощем, у серпанковій сорочці туману. На його мокрому, враз почорнілому гіллі тремтіли перли – намистини. Їх зривав вітер і вони кропили позеленілий сніг. Оживали бруньки. В саду терпко пахло живицею, сливовим кислуватим клеєм, хмільними соками землі.» [1,с.507] Тільки людина, яка любить природу, відчуває її душу, змогла так описати сад. Саме його письменник називає «дитячим другом» [1,с. 507] У цьому творі сад - це символ безтурботного дитинства, в якому «липкий і ледь солодкуватий клей був для мене кращий від цукерки» [1,с.508].

Тільки природа може принести натхнення і радість. «В найбільшу спеку сад дихав свіжістю, а восени, аж поки не облітало листя, тут було спокійно, затишно... Всю весну і літо гніздилося у саду різноголосе птаство, виводило свої сім'ї, навчало літати жовторотих, щоб восени разом із ними зникнути в синьому ірії. Жив і я в саду і не задумувався, що його колись може не стати. Для мене він здавався несіяним, несадженим даром землі, як трава на оболоні...» [1,с.508] Такий пейзаж, хоч створюй картину. Його написав письменник, який не мав хисту до малювання. Він тонко відчуває природу, вміє відтворити словесними засобами прекрасне у

природі.. У найменшій дрібниці письменник здатен бачити красу - це великий талант. Коли говорити про виховний потенціал цього оповідання, то він - у любові до простої деревини, що росте поряд, яка може мати соковиті плоди і бути засобом для натхнення.

«Перепелята» - це розповідь про любов до навколишньої природи. У степу Сергійко знайшов перепелят :»Спочатку він сидів коло гнізда і дивився на них. Вони були схожі на курчат, які вчора вилупилися під квочкою. А що як взяти їх додому, підкинути квочці, і хай вона вигодує маленьких. і будуть тоді жити в дворі перепели, підпадьомкувати уночі на сідалі. Сергійко зняв картуза і почав перекладати в нього перепелят. Вони були маленькі, в м'якому, оксамитовому пушку» [1,с.514] Та сюрприз чекав хлопчика вдома, куди він летів, мов на крилах. У будинку були мати і дядько, чужий для хлопчика, який глузливо посміхнувся, побачивши перепелят. Та вразило дитину те, що цей чоловік «відтак узяв двома товстими пальцями одно перепеля за голівку, підняв над столом. Воно ковзнуло в повітрі лапками, наче хотіло обіпертись об щось і завмерло. кіт шмигав по хаті і світив очима» [1, с.515] Ця людина вбила мрію дитину, але хлопчик висловив свій протест - вибіг із хати і побіг у поле, «упав лицем на потолочені колосочки і заревів» [1,с.515]. Сергійко всім серцем любив живих істот, а доросла людина виявила таку жорстокість.

Чого вчить це оповідання? По-перше, ми засуджуємо таку поведінку дорослого, який повинен вчити любити природу, а не її нищити; по-друге, тут стверджується думка про те, що тільки людина, яка має чисту душу, не буде нищити життя птахів.

Оповідання Василя Захарченка – це реальні історії, які автор пропустив через свою душу. Читаючи твори письменника розумієш: вони – ніби своєрідний лакмусовий папірець для нас, бо мають виховний потенціал. До творів письменника, наче мисливець у пошуках слідів звірів, прийде читач і прочитає, а потім здивується і зробить для себе висновки.

Список літератури

1. В.Захарченко Брат милосердний.- К.: Дніпро, 1990.- 525с.
2. Кривопишина К. Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка.- [Електронний ресурс]. –[Режим доступу]: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?. (електронне джерело)
- 3.Ю.Мушкетик Знаковий документ епохи / Ю.Мушкетик // Літературна Україна. – 2003. – 9 січня. – 6 с.
- 4.Тарас Пустовіт Василь Захарченко — із когорти шістдесятників. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnyk.poltava.ua/articles/1357820248/> (електронне джерело)
5. Слабошпицький М. Без цього він просто не уявляється / М. Слабошпицький // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – № 2. – С. 140–142.

**Валашенко Наталія Василівна,
учитель української мови і літератури
Сагунівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів
Черкаської районної ради Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

Стаття містить дослідження творів Василя Захарченка, зокрема виховного потенціалу в його творчому доробку. Романи та оповідання, на які спирається автор, захоплюють своїми сюжетами, розвитками подій, стосунками між героями. Кожний твір – це енциклопедія людських стосунків, яка містить приклади добра, мужності, милосердя, зради, гріха...

Дебют Василя Захарченка датований 1964 роком. Це період ще недавньої хрущовської відлиги. Всі бажали жити і творити по-новому. Читачі

прагнули нового літературного героя, нових вражень, нових ідей. Письменники перебували в процесі творчого пошуку, вони були вже готові кричати творами на весь світ про те, що раніше говорили тільки подумки. Потрібно було донести до читача зміни в суспільстві, у стосунках між людьми, знайти нові ідеали, виховати нового читача. І література почала змінюватися.

В. Захарченко став у ряд авторів молодшої прози. Вже впевнено звучало слово Тютюнника-молодшого, Є. Гуцала, В. Шевчука. Перші твори В. Захарченка написані російською мовою. Життя закрутило його і поглинуло у свою круговерть, із якої вибратися було важко. В душі Захарченко був зовсім іншим. Він розумів, що закономірність писати російською мовою пов'язана з колоніальним статусом України, але його розривали ідеї нової літератури. Виховати нового читача можна було тільки творами, які мають новий виховний потенціал та зможуть розкрити потаємні сторінки історії та дійсності.

В. Захарченко працював деякий час журналістом у «Комсомольці Донбасу». Російська мова домінувала. І якщо як журналіст він цілком задовольняв читача і себе, то як письменник Захарченко прагнув більшого. Соціальна не-престижність української мови була явною. Потрібно було щось робити, щоб не втратити себе, своє «я», свої прагнення та переконання.

Згодом у творі «У морі нема броду» В. Захарченко ніби сповідається перед читачем про те, що роки минають і Ріка Часу несе в житейське море, а батькове рідне все дужче озивається в серці. Відпадає все несуттєве, і гору бере доброта, лагідність, уміння співіснувати з людьми. І всім є місце під сонцем, але в нього воно особливе, через прагнення не захлинутися у морі.

Та це буде пізніше, а спочатку потрібно було хоча б закричати мовою батьківською, рідною українською. Розпочинається особисте національне відродження.

В. Захарченко шукає себе в літературі і серцем відчуває, як російська фраза зовсім не вдається йому, не входить у біографію його душі.

Як же він може виховувати справжнього патріота чужою йому мовою?! Як знайти необхідні слова для орієнтирів у житті, інші ідейні тенденції? Захарченко, звичайно ж, повертається до мови свого дитинства.

Але що це? Він не знає її до пуття. То не біда. Читаючи українську класику, Захарченко вивчав мову. Рідна мова виховала в ньому нові почуття, переживання для того, щоб потім зазвучати з-під пера самого автора по-новому і вже виховувати нового українця.

Для цього потрібні були нові герої, і їх сміливо випишував автор. В. Захарченко – демократ. Його герої - індивіди. Вони мають такі ж радощі, клопоти і тривоги, як і всі, але пам'ять у них демократична, в ній живе відлуння народних традицій. Абсолютна відвертість і цілковита правда - ось кредо письменника. Він веде читача дорогами української історії: братовбивство, голодомор, репресії.

Будучи журналістом, уже тоді почав збирати страшні свідчення про голодомор 1933 року. Це чорне зерно запало йому в душу і проросло в творах «Десь там, куди він не знає дороги», «Ярмарок», «Довгі присмерки», «Прибутні люди».

Сучасник, читаючи його твори про голодомор 1933, 1947 років, з головою поринає в захоплюючі сюжети, в яких розкривається весь трагізм українського народу з новою силою звучання. Та й сам Захарченко пам'ятає голод 1947-го. Тому пережите особисто дало йому змогу показати голод у трагедійному контексті. Вчинки героїв у його творах виховують у читача вміння бачити в житті головне, цінувати окремо взяте людське життя, дбати про рідних.

По-новому постає тема війни в його романі «Довгі присмерки». В цьому творі головне не Друга світова війна, а людина в ній. Звичайна проста людина: селянин, сирота, вдова, рядовий солдат. І відразу змінюється погляд на війну. Відразу розумієш, скільки ж може витримати людина болю, тривоги, втрат, проте залишатися патріотом своєї України. В голові все паморочиться, коли розумієш, що Захарченко ототожнює фашистську та більшовицьку системи. І

тоді доходить, що виховує не надуманий пафос, а правда життя. У кожного вона своя. У дітей одна, у батьків інша. І з'являється вічна проблема батьків і дітей, яку теж піднімає В. Захарченко. Але у нього вона дуже ускладнюється, тому що вплітається політика. Ситуація від цього дуже драматизується, і потрібно було виплеснути емоції словом. І з'являється риторичне запитання: «Якщо не я, то хто?» Дивно, пройшло вже років двадцять, а може, й тридцять, а ця фраза сьогодні зазвучала, як Гімн, як заклик боронити країну. Невже Захарченко відчував трагедію, неville тоді він брав на озброєння слово для того, щоб виховувати справжнього українця?

У багатьох його творах мова йде про українську долю, пам'ять, історію. Автор закликає повертатися до джерел історії. Роман «Пий воду з криниці твоєї...» - просто диво. І не тому, що питання батьків і дітей лежить в його основі і заставляє бути напруженим кожен хвилину. А тому, щоб дійти висновку: «Бо нема патріота в нас. Наші патріоти всі вже голомози, бо пообскубували зі своїх баранячих голів останні оселедці, чублячись один з одним: - А що вони не поділять між собою? - Дурість свою споконвічну, безмозклість, владолюбність. Народ просить - помиріться, об'єднайтеся, Україна гине. А старшина все ділить нулі між собою. От і не маємо свого кандидата, мусимо тягти руку за запозиченого» [1, с. 207].

Це був 1999 рік...

Юрій Коновченко - головний герой цього твору, представник молодого демократичного суспільства, стержень виховання бачив у мові. Юрій готував сторінку «Рідна мова - диво калинове» з листів читачів і своєї статті «Все починається з мови», зверненої у перший навчальний вересневий місяць до вчителів. «Допоможіть дітям визначитися в системі координат: в часі, просторі й історії. Ваші учні повинні відчувати себе в Україні, а Україну сприймати як центр Всесвіту... Виховуємо майбутній наш народ у любові до України. Пояснюємо дітям, що патріот має любити свою Україну над усе... А щоб зберегти Вітчизну, треба берегти її мову... Треба спілкуватися рідною мовою,

розмовляти, писати, читати. Це єдиний спосіб зберегти і розвинути мову. Буде мова українська - буде й Україна, будемо й ми» [1, с. 68].

Що нам ще потрібно? Запам'ятати ці слова і щодня думати про те, хто ми є, і Україна буде вічно.

У романі «Холодний профіль камеї» багато спогадів про війну, які змушують задуматися, перечитати історію ще раз, зрозуміти, де ж істина. Одне правда «Добро породжує добро, а зло нічого не породжує, а тільки примножує зло». І як не прикро, але «...мільйони тих, кого бездушно поклали на полях бою... А з тими мільйонами поліг і наш розум, і здоровий глузд. Лишилися раби, до яких не достукаєшся українською страшною історією, бо раби стоять поза історією, тому і ідуть приручено на поклик своїх катів, по тваринячому топчучи все рідне...» [1, с. 232].

Герої В. Захарченка дуже різнопланові. Це і журналісти, художники, артисти, шахтарі, співаки, лікарі, студенти, діти і навіть тварини. Друзі і зрадники.

Читаючи його твори, хочеться аналізувати, порівнювати із сьогоденням, робити висновки. Кожний із його героїв проходить певні випробовування, які і ми переживаємо у своєму житті. Але зі сторони, як кажуть, видніше, легше вчитися і виховуватися на прикладах інших.

У романі «Холодний профіль камеї» читаємо розповідь про те, як друзі стають ворогами і що таке зрада. «Ворог є ворог, до сутички з ним можна хоча б підготуватися. Але страшно небезпечніше відступник, зрадник своєю в -спину - ножовою несподіванкою, непередбачуваністю. Ворог хоча б не зрадник. А зрадник - він і ворог, і відступник водночас, отже подвійно небезпечний, подвійний ворог». [1, с.241]

Як навчитися вирізняти подвійного ворога серед друзів? Це важко, а інколи і неможливо, та цьому треба вчитися і виховувати в собі вміння бути вірним у дружбі, бо час розплати неодмінно настане.

Цікаві для читача і оповідання: «Лапко», «Крізь срібний іній», «Чекання», «Таке поліття», «Погоня», «Співак». Ці короткі розповіді про долі

людей хочеться перечитувати, щоб краще розуміти оточуючих людей, їхні вчинки, просто насолоджуватися словом В. Захарченка.

В оповіданні «Чекання» два товариші Віктор і Павло у неділю гуляють містом і діляться сокровенним одним із одним. Автор показує ідеальні стосунки між друзями. Вони не засуджують один одного, занадто не втручаються в особисте життя, проте вони довіряють і знають, що мудра порада товариша іде тільки від душі. І коли Павло радить Вікторові відновити втрачені стосунки із глухонімою жінкою, той, здається, тільки і чекав цього. «Ну, старий... Ну-у... Дякую, старий... І пішов. І хода його була зараз легка, і плечі йому розправилися» [1, с.469]. Це справжня дружба, якої треба прагнути.

А в оповіданні «Погоня» друзі навпаки зраджують, а незнайомиць стає рятівником і радником. Чому такий контраст?!

Мені здається, у творах В. Захарченка багато контрастів. Він навмисне хоче показати, що біле і чорне, добро і зло завжди поруч. Як навчитися розрізняти ці поняття, як співіснувати із людьми, що мають протилежні погляди, як не вподобатися загальній сірій бездієвій масі людей, що просто насолоджується матеріальним, не вірить в Бога, розмовляє суржилом і не бачить майбутнього Батьківщини? Відповіді на ці питання містяться у творах В. Захарченка.

Хочу акцентувати увагу на тому, що майже у кожному його творі герої співають українські пісні. Співають, захоплюючись природою України:

Ти, місяцю, який же ти ясний!
Як засвітиш - на весь світ прекрасний.
Ой, спусти вниз роги, засвіти по діброві,
Покажи всі в степу дороги.
Та соловейку маленький,
В тебе голос тоненький!
Ой, підлети під небеса,
Защобечи на три голоса,

Виведь козака з гаю на дорогу. [1, с. 57]

У цих рядках - вся Україна. А Прадід, герой твору «Пий воду з криниці твоєї», каже: «Українську пісню співає сам Бог своїми вустами». Бог завжди поруч із героями В. Захарченка. І, безумовно, від цього виховний потенціал у творчому доробку В. Захарченка тільки підсилюється.

У романі «Талан» головний герой Семен розмовляє з Богом. «Не сьогодні - завтра перед Богом вставати. І спитає він мене: «Як ти жив, Семене?» А що я скажу Йому? На свою долю я не нарікаю, бо вона в мене, як барвінком, уся таланом перевита... Долю ти даєш нам за своїми замислами неісповідимими, і нарікати на неї гріх, бо це б значило йти супроти Твоєї волі. Я й не нарікаю, а щоразу в душі підношу хвалу Тобі, Господи, за Твою Любов до мене, раба грішного, до моєї Оришки, до наших дітей, онуків, правнуків. Я знаю, якби я Тебе не любив, Господи, моя любов ні в яке порівняння не йде з Твою, адже я всього лише людина, грішна людина на грішній землі... Скільки випробовую Твоє довготерпіння своїми гріхами, а Ти ні разу не відвернувся від мене, бо твоя любов, Господи, милосердна...»[1, с.318]. Любов – основа життя, основа основ. Любити – жити, жити не для себе. «Вчіться любити і будете щасливі», - закликає В. Захарченко.

Якби кожний із нас перечитав твори В. Захарченка і, можливо, звернув увагу на ті акценти, які я розставила сьогодні, то і справжніх українців побільшало б.

Отаким постав переді мною В. Захарченко. Сильним словом, відвертим, ні на кого не схожим.

Список літератури

1. Захарченко В. Крізь срібний іній. – Ч., 2005

**Денисенко Наталія Іванівна,
учитель української мови і літератури
Леськівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
Черкаської районної ради Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОбКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

Стаття досліджує виховний потенціал у творчому доробку Василя Захарченка, зокрема на основі роману «Клекіт старого лелеки». Матеріал допоможе краще зрозуміти вплив творчості на формування нового покоління українців.

Василь Захарченко належить до літературного покоління шістдесятників. Творчість цього письменника досліджена не в повному обсязі (через репресії та відсторонення від літературного процесу на довгий період), та останнім часом зацікавленість до цієї особистості тільки зростає.

Повне визнання до автора прийшло наприкінці вісімдесятих років. Це пов'язано з появою нових збірок, рецензій на нові твори, присудженням літературних премій імені Андрія Головка та Юрія Яновського, а також Державної премії України імені Тараса Шевченка за роман «Прибутні люди».

Твори нашого земляка пронизані відчутним болем за людей, які проживають різні життєві ситуації, керуючись своїми емоціями і моральними принципами.

Яскравим прикладом твору, що показує виховний потенціал нашої нації, є роман «Клекіт старого лелеки». Саме в ньому найкраще автор описав основні проблеми, які споконвіків турбували українців: сенс людського життя, любов до рідної землі, звичаїв; уміння працювати і любити працю; сім'я та виховання дітей у родині; віра у Бога; прагнення жити по правді, любов до природи; український менталітет, українська душа; руйнування радянською владою споконвічного зв'язку батьків і дітей, зв'язку людини із землею [6; 8]. Таким чином, письменник у творі показує життя народу, простих його людей. Головний герой Данило Заставний пережив нелегку долю, свої високі моральні

принципи намагається утвердити в дітях та онуках. Це твір про нашу сучасність, але поряд із цим згадується і відгомін минулої війни, в якій він брав участь.

Цікавим є те, що заголовок роману наскрізно символічний. Така назва інтенсифікує роль читача в рецепції твору, вона покликана на посилення впливу на читача, тримає його в напрузі, змушує розкодовувати символ, що винесений в заголовок [5; 71].

Образ лелеки завжди асоціювався з хатою, обійстям, родинним затишком, відданістю своїй рідній землі. Так і наш головний герой Данило «і сам був, як лелека, стояв теж у білій сорочці, задер сиву голову, дивився примруженими очима в тепле небо» [1; 80], він дбає насамперед про свою родину та намагається, щоб кожен її член міг гідно носити ім'я Людини. «Данило хотів од них тільки одного, щоб вони були порядними людьми»[1; 91], бо, на його думку: «люди розвинули в собі совість і розум. У кого вони є, той і справжня людина, вища за всіх лелек і лебедів» [1; 109]. Але люди бувають різні, « один цю совість під серцем носить, а інший її захова ... мов би її нема» [1; 109]. Та все одно до такої людини треба «достукатися».

Роман «Клекіт старого лелеки» можна вважати своєрідною народознавчою енциклопедією родинно-побутових стосунків, що вирізняється морально-психологічною інтенціональністю [2; 303].

Починається все з родини, отчого дому. Бо «дім» позначає святе довкілля буття людини, це сімейна цінність, сердечне єднання, родинна захищеність, «дім» характеризує антропоцентричне буття від сім'ї до національної свідомості [3; 92]. Образ-символ селянської хати став критерієм якості душі героя роману [5; 71].

У Данила був свій дім, до якого приходило багато людей: хто за порадою, хто за лікуванням (Данила звали Знахарем), хто просто погомоніти. Але завжди «дякували хазяїнові за теплу хату та душевну балачку» [1; 24].

Родина для старого Заставного була понад усе, ще змалечку його привчили поважати свій рід і дотримуватися його традицій.

Дід Данило розповідає своєму онукові Сашку про своєрідний «пракорінь свого роду» (символами якого є вишиті рушники і карточки, що висять на стіні у його хаті) бо їх наявність свідчить про те, хто були його предки, чим вони займалися, як їх звали «...- це твій прадід Назар. П'яте коліно вглиб. Чуєш, з якого ти кореня ростеш?» [1; 107] Саме в цих моментах автор кодує нашу підсвідомість на те, хто б ми були без наших предків.

Так і Сашко, постійно перебуваючи біля свого діда, іноді замислювався над тим, що «колись,... коли не стане діда Данила, ... попадеться йому під руку напівзабута касета, ... і оживуть рідні голоси, і пам'ять оживе, і відчує він своє коріння кожною жилочкою, і це додасть йому сили в самотності його мужніння, додасть упевненості...» [1; 20].

Традицією для всієї родини Заставного стало збирання на День Перемоги, коли всі близькі йшли на кладовище поминати померлих родичів, а також тих, хто загинув на війні. «Вони всі тепер сиділи однією великою сім'єю, поєднані одним настроєм, однією священною пам'яттю про тих, хто лежав поруч під травою... і про тих, чиї тільки імена були написані на металевій дощечці, а самі вони лишилися по далеких країнах...в братських могилах...» [1; 83].Саме ця традиція свідчить про шанобливе ставлення до померлих, про те, що вони живуть у пам'яті прийдешніх поколінь. «...біля меморіалу дід зняв картуза й постояв так перед розкритою кам'яною книгою, на котрій були викарбувані імена загиблих у війні» [1; 94-95].

Ще однією традицією, що передавалася з покоління в покоління у родині Заставних, був обряд висаджування дерева на честь новонародженої дитини: «шумить вітер у кленові перед двором, якого він посадив на честь свого первенця Карпа. Такий же клен, тільки старіший на двадцять три роки, стоїть і на Аристарховому дворіщі, посаджений батьком, коли народився він, Данило Мефодійович. Цю традицію підтримав і молодший син Павло» [1; 27]. Символічною деталлю тут є образ дерева, що уособлює безсмертя, нескінченність життя, його розмаїття. Воно стоїть понад часом, об'єднуючи

минуле, сучасне і майбутнє. Дід своєму онукові каже на майбутнє, «щоб ти, Сашко, як будуть у тебе діти, посадив дерево. І діда згадав...» [1; 147].

На першому місці у старого Данила завжди були моральні цінності людини. До своїх односельців він звертається: «Спасибі вам за віру в свої сили. Живіть по правді, не лайтеся з людьми, не бажайте нікому зла, не заздріть нічиєму багатству, мужньо зносьте свої невдачі, радійте чужій удачі, і вам воздасться сторицею: будьте здорові, веселі, добрі, і вас любитимуть і поважатимуть люди» [1; 6], не оминайте увагою і свою рідню. Сину Омелькові каже: «...страшне діло - п'янство і захланність. Як іржа, точать вони людську душу. Убережи Господи тебе від цього лиха» [1; 35], Сашкові: «...молодець, що не привласнюєш чужого» [1;80] . Доньку Настю вчить: «... ой, Насте, лучче своє латане, ніж чуже хапане. Не забувай цього. Навіщо вам чуже здалося? Що ви, голодні? Холодні? Нещастя вас заставляє в чужу кишеню лізти?» [1; 88]. А про себе говорить: «А я б із сорому згорів, коли б хоч копійчкою чужою поживився. Я ж і вас застерігав од легкого хліба» [1; 89]. Дітей вчить жити по правді: «...на чужому, може, й погрієш руки, та тільки ж душу свою заморозиш навіки» [1; 90], « ти грамотний, тільки от забуваєш, що по тобі настроюється все село. За дітей мені соромно, що ти так з ними не полюдськи, і перед Аристарховичами соромно. Бо кого я виховав? Це мій син? Що так пішов угору в молодості ?» [1; 97] , « а як в отому десь, про яке ти кажеш, теж заведуться дуже мудрі та просплять, надіючись на нас? Звідки тоді лавка візьме паляниці?» [1; 105]. Навіть незважаючи на свій вік, переживає Заставний і за природу свого села: «мені зосталося жити, може, лічені місяці. А болить чогось. А чого ж тобі не болить? Чого ж тобі байдуже, що тече в річку: чиста вода чи гній? Тобі ж ще жити та жити. Ти про них подумав?» [1; 97].

Однією з провідних проблем, що постає у творі і червоною ниткою проходить через сюжетну канву, є проблема призначення людини на землі. Так онук Сашко запитує діда: «Для чого людина живе на світі ?» [1; 108]. А дід пофілософськи відповідає, що життя - це великий дар для людини: «...живи, ...радій, що живеш, бережи своє життя.» [1; 109] Для себе Данило

Мєфодійович ніколи не старався, все хотів, щоб добре виховать дітей, онуків «поки вони маленькі курчата (діти)..., то їм усе цікаво. А підніметься на ноги, піде у життя. І гнутиме його в різні сторони. Як уберегти їх? Як укласти в них свою силу, свій досвід, щоб вони твердо стояли на ногах, наші діти?» [1; 57]. Це людина, яка весь час жила заради когось, так і сусід говорить про нього: «Роздав ти свою силу людям, Даниле. Усю до решти. Собі нічого не зоставив» [1; 148].

Повним відображенням свого діда у романі постає онук Сашко, що не тільки переймає весь досвід діда, а й підтримує його у всьому. Хлопцеві важко уявити, що колись діда не стане і він буде тільки згадувати про нього: як він учив, що робив, що казав. Він для себе робить висновок, що всі смертні, і кожен у світ приходить із певним призначенням: «Значить, і я оце бачу небо, дерева, траву, чую птахів, шелест вітру, пам'ятаю... доти, поки живу? А потім усе зникне?» [4; 128].

Великий вплив на виховання майбутніх нащадків, на думку головного героя, справляють трудові навички, які Данило намагається прищепити кожному. Сина Іллю він повчає, як головувати та правильно вести господарство у своєму селі, доньку Настю застерігає від звички наживатися на чужому добрі, нічого не роблячи, а Сашкові розповідає про те, що їх предки були «трудягами» і ніколи не заробляли «легкого хліба». Так і їх рід повинен трудитися, бо найстрашніше – це коли людина боїться переробитися. Данило знаходить різні можливості для спілкування, турботи за близькими, намагається виховати в них чуйність, відповідальність, повагу до людей, толерантне ставлення.

Українська душа завжди поєднувала в собі два начала: моральні принципи і віру. Протягом твору ми бачимо, як переважно старше покоління ставиться до віри в Бога. Жодне побажання не обходиться без згадки про Господа, так і старий Данило: «Це для врожаю не гарно - озвався Данило і проказав те, що завжди говорив, коли чув перший весняний грім – пошли,

Господи, тиху воду та теплу росу» [1;74], «убережи, Господи, тебе від цього лиха» [1; 35].

Складний життєвий шлях пройшов наш головний герой, тяжка доля спіткала його, коли він залишився сам без дружини з дітьми та онуками, але він зумів згуртувати свою родину навколо себе, ще й трьох дітей братови Югини (яку кохав усе своє свідоме життя, а зізнався у цьому лише перед відходом у вічність) прийняв до свого роду. Його місія на землі була виконана: кожному він дав настанову у житті, підказав, як жити, залишив після себе добру пам'ять, а головне - чого бажала його душа, «щоб всі були людьми» [1; 151] , «знявся старий лелека, важко покружляв над оселею Данила Заставного і з клетком одлетів у вирій» [1; 151].

Аналіз виховного потенціалу у творі Василя Захарченка засвідчує неабиякий талант автора у відображенні життя звичайних українців. А настанови та поради головного героя роману « Клекіт старого лелеки» ще раз переконують у тому, що психологія української душі звичайного селянина надзвичайно багатогранна і невичерпна, виявляє наскрізну любов до працьовитих, добросердних, співчутливих і щирих людей [4; 286]. Своєрідним заповітом для майбутніх поколінь є слова Данила, щоб всі були порядними людьми.

Список літератури

1. Захарченко Василь Іванович. Клекіт старого лелеки: романи, оповідання. – К.: Радянський письменник, 1989.-395 с.
2. Кривопишина К. С. Жанрово-стильові особливості художньої прози Василя Захарченка // Вісник Житомирського державного університету: Випуск № 5. Філологічні науки.- Житомир, 2013. - С. 300-305.
3. Кримський С. Архетипи української культури / С. Кримський // Феномен української культури: методологічні засади осмислення / [за ред. В. Шинкарука, Є. Бистрицького]. - К.: Фенікс, 1996.- С. 91-112.

4. Шитова Л. Зі скарбнички пам'яті. Василь Захарченко/ Л. Шитова // Холодний Яр. - Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005.-№2.-С. 285-286.
5. Кривопишина К. С. Літературно-критична рецепція творчості Василя Захарченка / К. Кривопишина // Вісник Черкаського університету: Випуск № 5. Філологічні науки. - Черкаси, 2012. - С. 70-77.
6. Поліщук В. Василь Захарченко. Штрихи до творчого портрета / В. Поліщук. - Черкаси: Сіяч, 1997. - 86 с.

**Кокудак Мирослава Савівна,
учитель української мови і літератури
Верхняцького навчально-виховного комплексу
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 – ліцей»
Христинівської районної ради Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У статті викладено думки про письменницьку долю, втрачені роки багатой, свідомої, надовго забутої художньої палітри «дуже українського письменника [13, 358]», «літописця свого народу... [13, 358]» Василя Захарченка. У матеріалі йдеться про виховний вплив засобами талановитих творів загалом та патріотичної гуманістичної позиції митця зокрема на молоде покоління – школярську когорту України.

Наразі виховний потенціал творчості «плодючого [1, 328]» письменника-шістдесятника допоможе педагогам загальноосвітніх навчально-виховних закладів глибше збагнути його щедру душу, великий патріотизм і справжнє художнє бачення світу. Погляди людини, недооціненої раніше, її життя, духовний світ, патріотичні переконання – матеріал для уроків позакласного читання у форматі літератури рідного краю.

«Не можна уявити жодного письменника в світі, який би не любив своєї Батьківщини, свого народу. Без такої любові то вже не письменник, а виродок, не гідний людської пам'яті».

Василь Захарченко

Життєва і творча доля людини-митця завжди стає прикладом для наслідування, для роздумів у власному становленні, принципових позиціях та поступі звичайної людини. Щось беремо у характері письменника, захоплюємося вчинками, дещо хочемо наслідувати. Якщо твір «зачепив за живе», зайвих слів для прославлення такого митця не потрібно. Під враженням від прочитаного діти самі поспішають вилити накопичене в душі. Отже, життєва позиція письменника стає життєвим кредо дитини, путівником його подальших вчинків.

Плідна праця Василя Захарченка достойно пошанована: національною премією України ім. Т. Г. Шевченка, поважними преміями імені А. Головка, Ю. Яновського та Олекси Гірника.

Сучасному поколінню – найновіші видання. Це щоденник «У магнієвому спаласі» (2009). Тут думки сміливі, актуальні, свідомі, цікаві нашому учневі-патріоту. Письменник-щістдесятник дає вагоме літературне підґрунтя для виховного становлення учнівської молоді. Зокрема, його ціннісне ставлення до поета-земляка Тараса Шевченка, на доробках і власному життєвому прикладі якого і виховуємо учнів. Адже за Василем Захарченком «Шевченко стоїть одразу за Богом! Це аж ніяк не перебільшення. Пророка несила перебільшити... Для нас він незбагнений. Ми здатні збагнути тільки його заповіді...[13,101]» Учні відразу погоджуються із трактуванням В.Захарченка, бо ще донедавна, під час вивчення творів Кобзаря, зазначали наступне: пророчі слова Тараса – картини сьогодення. У підсумок уроку літератури слушно було б дати такі слова письменника: «Треба весь наш розум, всю енергію зосередити на творчості Шевченка, щоб до кінця збагнути його заповіді, якщо хочемо й далі жити Україною, державою, своєю хатою, в рідному слові...[13,101, 102]».

Патріотичну свідомість кожного учня пробуджують слова В.Захарченка із щоденника «У магнієвому спаласі»: «Не буде мови, не буде незалежності, бо не стане самого предмета незалежності – України [13,101]». Питання дискусійне для учнів, щоб збудити юну громадянську свідомість, налаштувати на власну визначеність, зупинити перед вістрям дволикості.

Власне, сам автор віщує заповітні слова: «Мабуть,оцей щоденник буде моєю найголовнішою книгою. Може, ним я вдихну в свій народ, люблячу свою Вітчизну-Україну, вдихну дух гордості за українство, за свою високу культуру, дух радості, що ти народивсь українцем, що випало тобі щастя жити на цій святій землі...[13,107]».

Для сприяння популяризації творчості «одного з найбільш значимих інтелектуальних голосів України», «лобіста України», «поборника відродження на українських теренах пам'яті про власну... європейськість [10,52]» в учителя-літератора повинно бути бажання мотивувати учнів до розгляду ключових концепцій творчості письменника, долучити школяра до дослідження літератури рідного краю, до тлумачення мотивів його творчості.

Натомість публіцистика письменника сприяє висвітленню злободенних тем, байдуже, що «літописець свого народу...[13, 358]» зазнав вимушеного тринадцятирічного літературного мовчання. Адже навчившись у Стуса «активного патріотизму без порожніх балачок [6,7]», невже міг Василь Захарченко ще й досі мовчати ?!

Вчимо не мовчати й нашу молодь, сміливо сприймати й висвітлювати основні аспекти творчості земляка, не лише у художніх творах, а й статтях, знаходити художні засоби майстерності, переткані тексти патріотичними неологізмами, що не дає її [прозі] «огазетнитися, осуконитися, стимчасовитись [13,102]». Або ж яскравий приклад уособлення: «Скоро підуть дні з відкритими, ясними небесами...[13,102]». Чи не гарний матеріал для поетичних хвилинок на уроках мови та літератури з легким доторком до мистецького пера В. Захарченка?! Візьмемо таке: «За вікнами молодий місяць нагулював тіло...[13,102]». Напрочуд образна метафора для проведення

вправи-асоціації на уроках вивчення художніх засобів або ж для ознайомлення юних поетів із літературознавчими термінами. Зазначте: знову на тлі літературних світлин Василя Захарченка.

Виховний кульмінаційний потенціал вбачається у поєднанні творчості В.Захарченка й В.Стуса. Наразі учнівський загаль високо поціновує патріотичну творчість, письменницьку жертвовність і, насамкінець, його авторитетність для особистості Василя Івановича. У Стуса, за словами митця, можна «доторкнутись до великого [13,104]». У нього ж письменник учився нескореності, цілеспрямованості, наполегливості у мистецькому самовдосконаленні. Тому його [Стуса] смерть – нагадування нам усім, як слід любити Україну, не зраджувати власним переконанням, у своїх поглядах бути принциповим та безкомпромісним. На таких постах і формувався письменницький хист нашого сучасника, нашого земляка. Саме на таких цінностях повинна формуватися наша учнівська молодь. Через особисте знайомство зі Стусом, тривале листування з ним, його об'єктивну оцінку до В.Захарченка прийшло розуміння, що «робота письменника – це...наполеглива систематична праця [6,7]».

Тематика творів письменника-«літописця» багата й злободенна. Розкриваючи перед учнями найтрагічніші сторінки історії нашого народу, нашої держави - голодомор 1933-го року, репресії 1937-1938 рр., події Великої Вітчизняної війни, повоєнний голод та розруху – знаковими стають головні герої творів: Ілько Охтень із «Погоні», Лаврін Барильченко з роману «Довгі присмерки» (розділ «Чорна піхота»), Оленка Поташенко з оповідання «Плаття на круглій «кокетці»» із присвятою «Дружині Олені», Василько Петрівний із роману «Прибутні люди» тощо. Зображуючи цих героїв, письменник притримується свого життєвого кредо: «...я ж завжди залишався вірним єдиному героєві – простій, рядовій людині, яка діє у різних обставинах [...]. Усією ж творчістю своєю... проповідував добро [2,1]» .

Тут сміливо учні старших класів наводять приклад тотожних сюжетних ліній із творчості В.Барки (роман «Жовтий князь»), Уласа Самчука (роман-

трилогія «Волинь»), Івана Багряного (пригодницький роман «Тигролови») тощо. Це ті письменники, що «висвітлювали правду про голод [8,5]».

Зупинимося ж на них – «простих, рядових...». Василько Петрівний, герой роману «Прибутні люди», українець із Канівщини, хлопчик, який живе в період винищення українського селянства, створення колгоспів, де батьки працюють за трудовень, де сім'ї голодують, мруть з голоду в нелюдських муках [11, 158]. Але в атмосфері наклепів, підлабузництва, підозрілості, що панувала в селі, він (Василько) свідомий того, що «є сином українського народу, багатого своєю культурою, звичаями та обрядами. Його душа воліє жити в спокої, чистоті і щирості людських стосунків [11, 158]». Така духовна сила хлопчика має бути прикладом для наслідування нашому сучасному школяреві. Хочеться, щоб ті цінності, якими жив Василько: «відчував себе українцем, нащадком Тараса, проймався великою шаною до рідної мови [11, 159]», - ввійшли у свідомість кожної сучасної дитини.

Спорідненою Василевій душі є душа Оленки Потащенко із оповідання «Плаття на круглій «кокетці»». Уважна до сестричок, працююча, не по роках доросла, (бо ж уже добра поміч матері), милосердна, відповідальна за «малечу». Дівчинка – свідок примусової колективізації на селі, важкої, непосильної фізичної праці матері. У творі відчувається атмосфера нестатків, голоду, війни та її наслідків (батько Оленки загинув). А платтячко, видане «державою за успішне навчання, чиї батьки загинули на фронті...» затьмарило Оленку, збарвило її життя, підсилило надію на розуміння дівчинкою того, що повинна в житті існувати краса, легкість, казковість. Повинна жити мрія про те, що незабаром настануть кращі часи. Часи, де матінка не буде важко працювати, і буде вже її те «плаття-оранжеве сяйво, на круглій «кокетці», рукавички «ліхтариком» і спідничка спадає в зборку.....[9, 328]».

Дні чорної війни не зітруться з пам'яті народу. Яку ціну довелося заплатити, через що потрібно було пройти звичайним людям – столярам, хліборобам, ковалям, залізничникам ... Герой роману «Довгі присмерки» Лаврін Барильченко після повернення з війни мріє стати військовим, але не має

довгої життєвої долі. У першій же битві отримує смертельне поранення. У молоді свої роки мав лише нероздільне кохання до Віри, повагу до людей-односельчан, любов до праці, рідної оселі, землі, життя...

Отже, сюжетні лінії творів В.Захарченка, майстерне змалювання ним художніх образів виховує юного читача, проймає його єство, спонукає до роздумів, закликає самому стати на правильну стежину й притримуватися її.

Стійке переконання має наш прозаїк щодо значення української пісні у житті народу, зокрема підростаючого покоління. Б'ємо на сполох разом із Василем Захарченком його ж словами: «Нинішня наша молодь уже оглухла душею до української народної пісні. Зараз треба зробити все можливе і школі, і культурним закладам, щоб нація знову звелася на крило своєї рідної, народної пісні. Ми не просто повинні встати з колін, ми повинні знову навчитися літати. А цього не досягнеш без народної пісні, без національних звичаїв, обрядовости, в яких купалася душа предків, які живили наш національний дух, тримали Україну.....[13,108]». Ми, вчителі, намагаємося відроджувати у дітях український дух. Вже стало традицією проводити у нашому закладі тиждень народознавства. В цей час організовуються конкурси на краще виконання української патріотичної пісні та інсценізації українських народних пісень. Змагаються усі класні колективи. Це тиждень, коли в школі лунають чудові пісенні мелодії, чуються народні мотиви у поєднанні з прекрасними дитячими голосами, ніжними, дзвінкими, зичними. А й правду каже В.Захарченко: «З народною піснею ми – народ, без народної української пісні ми – бидло, воли з припористими шиями, придатними для чужинського ярма...[13,109]».

Зважмо всі постулати сучасності, сьогодення. На сильному, стійкому художньому потенціалі Василя Захарченка «запліднюймо й ушляхетнюймо розум» наших учнів «пісенними емоціями», ставаймо до мобілізації «всіх наших українських сил, всього нашого українського глузду і всієї нашої української совісті...[13,104]».

Список літератури

1. Антологія творів письменників Черкащини про Велику Вітчизняну війну/упоряд. Валентина Коваленко., передм. Володимир Поліщук – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2013. – 476с.

2. Дрибас Т. «Усією творчістю я проповідував добро...» / Т. Дрибас // Черкаси. - 1995. - 17 березня (№12). - С. 1.

3. Захарченко В. Він переміг: спогад про Василя Стуса / В. Захарченко // Київ. - 1992. - №1. - С. 117-122.

4. Захарченко В. Письменництво: важкий хрест чи лавровий вінець? (відповіді на анкету журналу «Вежа») / В. Захарченко // Холодний Яр. - Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. - №3. - С. 231-237.

5. Захарченко В. У магнієвому спаласі: щоденник / В. Захарченко. - Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2009. - 636 с.

6. Кирей В. «У Стуса я навчився активного патріотизму» (інтерв'ю з В. Захарченком) / В. Кирей // Урядовий кур'єр. - 2011. - 6 січня. - С. 7.

7. Конончук Т. Поетика трагічного в романі Василя Захарченка «Прибутні люди» / Т. Конончук // Письменники-шістдесятники з Черкащини. - Черкаси: Брама- Україна, 2006. - С. 33-41.

8. Кривопишина К. «Я почуваю себе дома скрізь, аби тільки в Україні» (інтерв'ю з В. Захарченком) / К. Кривопишина // Черкаський край. - 2011. - 14 січня. - С. 5.

9. Криничка. Антологія творів письменників Черкащини для дітей та юнацтва: У двох томах./ Автор-упорядник В.Коваленко/ Черкаси. Видавець Ю.Чабаненко. – 2009. – Т.1. – 424с.

10. Месевря О. У «магнієвому спаласі» творчості В.І. Захарченка / О. Месевря // Письменники-шістдесятники з Черкащини. - Черкаси: Брама-Україна, 2006. - С. 51-55.

11. Месевря О.І., Січкач С.І., До програми курсу за вибором «Письменники – лауреати Шевченківської премії – золотий фонд української

літератури». Книжка для вчителя. 11 клас. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2013. – 258с.

12. Часопис «Холодний Яр». – Черкаси. Видавець Ю.Чабаненко. – 2011. - №2. – 320с.

13. Часопис «Холодний Яр». – Черкаси. Видавець Ю.Чабаненко. – 2003. - №4. - 320с.

14. Часопис «Холодний Яр». – Черкаси. Видавець Ю.Чабаненко. – 2003. - №3. – 320с.

**Присяжнюк Вікторія Петрівна,
учитель української мови та літератури,
Лукашівського навчально-виховного комплексу
«Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа
I-III ступенів», Чорнобаївського району, Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

У статті подано короткий аналіз оповідань В. І. Захарченка «Лозові кошики», «По обидва краї ряду», увага зосереджується на виховному потенціалі оповідань митця.

Василь Іванович Захарченко – літератор, прозаїк, публіцист, а ще тонкий психолог та знавець людської душі. Твори цього письменника не можна читати похапцем, тому що проблеми, підняті в них, надто актуальні, близькі кожному читачеві. У творчому доробку Василя Івановича налічується більше сотні оповідань. Кожне з них – майстерно вирізьблена словом історія з життя простої людини, яка не залишить байдужим, розчулить, примусить переосмислити свої вчинки.

Читаючи оповідання «Лозові кошики», черговий раз переконуєшся, що життя прожити – не поле перейти. Чимало у нашому житті щасливих миттєвостей, але, на жаль, не бракує і горя. Микола Розізнаний і Одарка мають двадцять років подружнього стажу, незважаючи на це, щирі почуття не

залишили серця чоловіка та дружини. Чоловік називає свою кохану даром Божим, адже жінка все ще ревнує його мало не до кожної молодиці в селі. Микола – неабиякий майстер, без його плетених з лози корзин не обходиться ні городньо-садова бригада, ні жодна господиня в селі. Ідучи за кілька кілометрів від дому по лозу, Розізнаний ніколи не залишається сам, Одарка неодмінно потайки супроводжує його. Надмірні ревності, певно, можна пояснити ще й тим, що подружжя не має діточок, вся Одарчина любов дістається чоловікові. Миколі, звісно ж, набридали постійні підозри дружини, але сердитись на неї він довго не міг.

На жаль, нещастя тихо підкралось до господи Розізнаних: Микола захворів на рак легень. Одарка з болем спостерігала, як згасає життя єдиної у світі рідної людини. Чоловік жалкував лише про те, що мало казав дружині хороших слів. Улюблена справа Миколи – плетіння кошиків – врятувала Одарку від розпачу та самотності після смерті чоловіка. Продовжуючи його ремесло, вдова зберегла пам'ять про коханого на довгі роки.

Це оповідання звучить як пересторога для всіх нас. Насамперед, воно вчить цінувати час, адже його не повернеш і не зупиниш. Не марнуймо дорогоцінні хвилини, відведені нам Богом, на приниження, образи, зради. Цінуймо родину, дітей, близьких людей, адже це – дар Божий.

Сюжетом для кінофільму могла б стати історія родини Соломенних з оповідання «По обидва краї ряду». Читаючи цей твір, мимоволі замислюєшся над питаннями: скільки горя може пережити людська душа, чи є межа людським стражданням, чи вони закінчуються з останнім подихом?

Наталка Соломенна з сином Ваньком провели на фронт коханого чоловіка, батька. У сорок четвертому році Онопрій Коржан, односелець, привіз Наталці страшну звістку про смерть Стратона. Жінка затято не хотіла вірити у загибель чоловіка, але з Москви прийшла похоронка: останню надію було втрачено. Наталка виходить заміж за залізничника Тихона Демуза. Малий Ванько не вірить у смерть батька, до вітчима не виказує ніяких почуттів.

Через два роки по війні, як грім серед ясного неба, повертається Стратон Соломенний. Ображений чоловік покидає колись рідну домівку. «Так не стало в них батька. І батько був».[1, с.294] Для сина це була справжня трагедія. Відтепер батько для Ванька – приклад для наслідування, хлопчина все робить, як тато: зачісується, сміється, танцює, захоплюється ковалюванням. Батько був для хлопця «...учителем, товаришем, моральним епіцентром». [1, с.296] Любов і повага до батька цього хлопчика гідна наслідування і захоплення. Ванько своєю щирою любов*ю до батька дуже схожий на малого Сашка з повісті О.Довженка «Зачарована Десна».

Хочеться, щоб батьки (мама, тато) були моральним епіцентром для своїх дітей, тоді, можливо, у нашого суспільства є шанс стати вихованішим та людянішим.

Кохання між Наталкою і Стратоном автор зображує міцним і справжнім, як у Ромео та Джульєти. Немає слів, щоб описати муки, які довелося витерпіти Наталці. Можна тільки уявити скільки ночей вона не спала, яких тільки докорів сумління не зазнала! Лише перед смертю Стратон вибачає Наталці. Поховавши коханого, вона помирає того ж дня від розриву серця. Не могла душа більше страждати, не витримало серце, бо надто багато довелося йому пережити. Душі закоханих неодмінно будуть разом на «тому» світі. Смерть у цьому випадку не роз*єднала, а поєднала закоханих.

Твори В.І.Захарченка неможливо прочитати і забути, вони залишаються у серці назавжди. Кожна людина знайде у творчості митця життєві поради, які допоможуть знайти вихід із складної ситуації.

Список літератури

1. Захарченко В.І. Лозові кошики: Роман, оповідання. – К.: Рад. письменник, 1986. – 367 с.

**Росенко Надія Володимирівна,
учитель української мови і літератури
Малобурімської ЗОШ І- ІІІ ступенів
Чорнобаївської районної ради
Черкаської області**

ВЕЛИКА СИЛА МАЛЕНЬКОЇ КНИЖЕЧКИ

(Виховний потенціал творчого доробку Василя Захарченка)

Ця стаття може бути використана вчителями філологами на уроках літератури рідного краю та класними керівниками при підготовці та проведенні виховних заходів патріотичного та морально-етичного спрямування

«Щоб збудувати повноцінну Українську державу, треба спершу виростити українців.

Розсадник, де вирощують українців,
відомий – це родина і школа»

В. Захарченко

Школа – це вічний вулик життя. Тут постійно кипить робота, тут вирує енергія, метушаться діти. Ось уже скінчилися уроки, але ще так далеко до жаданого відпочинку, бо розумієш, що крім вчителя-предметника ти ще і класний керівник – ти друга мама своїх вихованців, які цього року вирушать у самотійне плавання по нелегкому океану Життя. І як хочеться мені стати для своїх дітей тим вчителем, який навчив їх мислити, впевнено іти до своїх вершин, долати перешкоди, бути людьми, творити добро і просто стати Людиною.

Важка праця класного керівника, особливо в нашій сучасній школі. Навколишній світ розколовся на безліч мікросвітів, ідей та світобачень, тому важко вести однією дорогою всіх - таких різних за характерами і уподобаннями дітей. А шлях все ж мусить бути один - шлях Честі, Добра, Порядності, освітлений вогнем любові, від якої має набути стабільності

сучасний світ. Тому я вважаю, що переді мною стоїть одне, але таке важке і відповідальне завдання – виховати людину, особистість, гідного представника нової незалежної України. А як це зробити? Які приклади навести? Як аргументувати свої слова?

І ось до рук мені потрапила маленька чудо-книжечка. Що не сторінка, то приклад любові до свого народу, до своєї землі, до своїх рідних і близьких людей, приклад гідності і патріотизму. Це книга Василя Захарченка «Таке поліття». Я з впевненістю можу сказати, що твори цього автора – це великий виховний посібник.

Перегорнемо сторінки творів Василя Захарченка, які я перчитувала разом із своїми вихованцями, які, я впевнена, навчили їх любити життя, цінувати його, шанувати слово, пісню, бути патріотами. Цикл «Зі щодення» - це енциклопедія виховання, це – неоціненний скарб мудрості для нас, людей дорослих, зрілих, а ще вагоміший він для підростаючого покоління, для тих, хто тільки у пошуках свого «Я», свого місця в житті. Ось тільки вдумаймося у заклик автора:» Нумо дива філологічні шукати в наших народних піснях! Адже в них слова стоять ті, що випурхнули з-під самого серця. ...Не забуваймо битого шляху до рідної пісні, ностальгуймо без неї, за нею» (1,110). Це слова людини закоханої в українську пісню. Тут бринить мелодія рідного слова.

А яку виховну силу мають твори «Нам передали україномовну землю», «Непереможні в суцільноукраїномов'ї», «Запам'ятаймо!» Тут кожне слово, як зернинка, що попадаючи в землю, проростає і примножується. Ці слова заворожують дітей простотою мови, оригінальністю викладу проблеми і виховують по-справжньому любити свою чудову українську мову. Вдумайтеся! Прислухайтеся! Хіба можна сказати краще і сильніше? «Прислухаймося до мови української землі, яку передали нам у спадок наші пращури. Вона ж українська! Услухайтесь, як вимовляє наша земля, кожна п'ядь нашої території назви трав, дерев, річок, угідь, сіл, міст, долин, гір, полонин. Не даймо спаплюжити нашу топоніміку, ономастику – мову рідної

землі мовою зайд, чужинців» (1, 111). Кожне слово заклику заставляє думати, діяти, творити і, звичайно ж, виховує.

Гортаємо далі... Що сторінка – то патріотизм, велика синівська любов до України, до людини чесної, працьовитої, до простого українського трударя. Дійсно, що не сторінка – то невичерпне джерело виховання.

А яку силу має притча-діалог «Задушити гадину!» Читаєш, і захоплюєшся. Яка сила! Як правильно сказано:» Ми українці, унікальний народ» (1,106) Чому ж така доля нелегка випала нам?- постає питання. І нам давати на нього відповідь своїми вчинками і справами.

А яку виховну силу має діалог «Мати на семи вітрах»! Скільки болю і мудрості в цьому творі. Закриєш на хвилику очі – і вже перед тобою стоїть «...забута Україна». І не можна вже не думати про її долю, про її майбутнє.

Із великим задоволенням я прочитала і новели Василя Захарченка. Тут також, що не твір, то ціла методика виховання. На сторінках своїх творів митець змалював прекрасну природу свого рідного краю. Кожен куточок, кожна стежинка, річка і деревце- це неповторність, це- Батьківщина. Тут живуть і працюють невтомні трударі села, долаючи труднощі післявоєнних злиднів. Живуть чесно, допомагаючи один одному в скрутну хвилину. І вірять у завтрашній, кращий день. Навчають своїх дітей добру, милосердя і любові. Майже в кожній новелі митця звучить українська народна пісня, яка завжди йшла поряд і підтримувала людей, і надавала сили духу і оптимізму. А з якою любов'ю автор змальовує просту, селянську українську хату! Адже ж хата – це символ достатку і благополуччя. У Василя Захарченка – це жива істота, до якої з теплотою звертаються:»-Добривечір, наша хато! Ти дуже сумувала тут без нас..?» (1,93)

Ось на прикладі цих новел і я хочу виховати у своїх дітей ті риси вдачі, які притаманні героям творів. Щоб вони, мої вихованці, покинувши свої домівки, поверталися туди з словами вдячності і любові до всього рідного і милого серцю.

Ознайомившись лише із часточкою творчого доробку Василя Захарченка, я відкрила для себе велику людину, патріота, життєлюбця, чий твори зачаровують простотою і величчю, великою любов'ю і всемогутньою силою виховного потенціалу. Я впевнена, що твори цього автора допоможуть мені у вихованні в моїх учнів рис громадянина України, духовності, порядності і чесності.

Використана література

1. Захарченко В.І. Таке поліття... – Черкаси: видавництво Чабаненко Ю. А., 2012. 194 с.

**Рябокін Світлана Миколаївна,
учитель української мови і літератури
Байбузівської загальноосвітньої школа І-ІІІ ступенів
Черкаської районної ради Черкаської області**

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА

Стаття розкриває освітнє й виховне значення творчої спадщини однієї з найвидатніших постатей сьогодення - Василя Івановича Захарченка. Матеріал дасть можливість глибше зрозуміти вплив його творчості на формування покоління незламних, непримирених до несправедливості та користолюбства.

Наше ж діло світле, Боже. Ми відвойовуємо в цих зайд,
пройдисвітів святе право бути на своїй землі українським
народом, народом-господарем.

В. І. Захарченко

Зазвичай, про людину ми дізнаємося з її вчинків, оточення, друзів. Особисто для мене, «дзеркалом людської душі» є книга. «Скажи, що ти читаєш, і я скажу, хто ти», - саме так перефразувала б відоме прислів'я про дружбу. Василь Захарченко читав із дитинства. Захоплювався творчою спадщиною

Тараса Шевченка, зачаровувався правдивим поетичним словом Івана Франка, Олесея Гончара, Лесея Українки. Прочитані книги ставали для нього промінням, яке освітлювало шлях чистій душі, сприяли формуванню естетичних засад. Душа його завжди потребувала творчості та мріяла про багату, самостійну, справедливу, вільну від гніту, переслідувань та неправди нашу Україну.

Патріотичними почуттями перейнята проза митця і великою пошаною та любов'ю до рідної мови. Дуже боляче бачити йому, як українці відносять себе до російськомовних: «Шануймо, шануймось у рідній мові. У ній душа наших предків. З нею ми могутні, непереможні. Без неї ми злидарі, бомжі, *русскоязычные* наймити, продажне ніщо, сміття між *рідномовними* народами світу», - пише він у щоденнику.

Недарма Василя Івановича Захарченка називають «совістю нації», бо робить він усе можливе та неможливе для того, щоб дійти до правди, побудувати «свою Державу навіки» і тоді: «не зіб'ють з власного шляху ніякі вітри — ні сибірські, ні колимські, ні московські». Слова на підтвердження цього знаходимо на сторінках автобіографії митця: «Якби мене запитали, від чого б я міг бути найщасливішим, я б сказав: «Від здобуття Української волі. Той день, коли б це сталось, оповився б для мене священним сяєвом, і того сяєва вистачило б мені до кінця моїх днів».

Захарченко до глибини душі своєї був і залишається патріотом, справжнім громадянином, який словом і ділом неодноразово доводив свою позицію. Любов до України, Тараса Шевченка, віра, тверді ідейні переконання письменника допомагають іти обраним шляхом і не звертати з нього. Хоч обраний його шлях і непростий, тернистий та іде Василь Іванович по ньому впевнено, як герої його талановитих книг.

На сторінках його прозових творів розкриті найболючіші теми для українського народу: репресії, братовбивча громадянська війна, Друга світова війна, немилосердно тяжке повоення, труднощі і лихоліття окупаційних років. Писав про зламані за цих обставин людські долі, хліборобську честь та взаємини людей.

Неможливо залишитися байдужим, читаючи про страшні голодні роки в романі «Прибутні люди», оповіданні: «Десть там, куди він не знає дороги», новелі «Очима до голубих віконниць». Пекельний подих смерті, пронизливий стогін людей, що помирають, жорстокі вбивства невинних, опухлі тіла маленьких дітей, які стали не просто свідками, а безпосередніми учасниками нелюдської, жорстокої, тиранічної кампанії розгорнутої радянською владою проти селянства – саме таку реальність показав читачам Василь Іванович. І зобразив її так, що в читача з перших же прочитаних рядків загострюється почуття жалю, співчуття, справедливості та патріотизму. Герої навіть при найтяжчих обставинах не втрачали свого людського обличчя, не сходили зі шляху правди, честі. Вони до кінця залишалися вірними своїм життєвим позиціям, переконанням, іноді завдяки, та здебільшого всупереч усьому. Шлях їх не простий, часто життя посилає випробування, які не завжди можна було вирішити, перебороти.

Непроста доля випала головному персонажу оповідання «Десть там, куди він не знає дороги» Залізничному Івану Івановичу, із світлих дитячих років мав лише спогади. Через багато років батьківщина покликала його, все нові й нові згадки про матір, сестер, рідну хату, старшого брата Сашка зринали в його пам'яті. В селі Сердегівка герой зустрівся з людьми, які пройшли страшні випробування голодом, війною, але «всі ці довгі роки носили в своїх серцях пам'ять про його рід і навіть про нього, маленького хлопчика, що був умер так рано, не встигши запам'ятати ні своїх батьків, ні своєї батьківщини...».

Дізнавшись про причини свого сирітства та «штучність» голодних років, Іван Іванович довго не приймає вірогідність того, що таке могло статися. Гірка квітка правди не милує око, не розносить пахощі, не тягнуться до неї руки, не посміхаються уста, а лиш німіє погляд, розпливається – бо від квітки тхне запахом смерті – затхлим, гнилим, нестерпним [2, 89]. Терзає вона живе серце героя: «...боліло в грудях. Ще ніколи так не боліло йому в грудях... А коли біль відпустив, він ще дивився в зоряне небо. І воно злегка погойдувалось, і земля

погойдувалась під Іваном Івановичем, і було так, наче його несли зараз чийсь теплі, лагідні руки. Батьківщина».

Перед від'їздом герой зрозумів, що не належав до родини Кононченків, та не посмів сказати про це людям, які привітно й щиро його прихистили, адже для них став воскреслим із того світу, останнім із роду, який вважався вимерлим.

Автор показав трагедію не просто однієї родини, не села, а цілої нації. «Одмирські» хати зустрічалися так часто, що герой міг би знайти свою родину чи не в кожному селі... Трагедія сім'ї Кононченків - уособлення становища будь-якої селянської родини тих часів. Ми бачимо весь спектр глибини та правдивості почуттів людей: розгубленість, страх, біль, здивування, відчуття несправедливості, опір. Та головні тут віра, доброта, турбота про інших, надія. Як бачимо, ніщо не може знищити в людині людське. Василь Іванович підкреслює це, бо для нього збереження духовності, людяності, віри та надії в умовах геноциду — найголовніше.

Вирізняється з-поміж творів письменника манерою написання новелареквієм «Очима до голубих віконниць». На її сторінках автор показав не лише жахливі наслідки колективізації, а й ставлення селян до неї: «Не жди й не виглядай. Колгосп усіх видушить сапом», їх страх: «Дочуються ще активісти, у провалля вивезуть, зо світу ізженуть».

Кінь Морозко, який був майже повноправним членом у родині, невід'ємним помічником, раптом стає колективною власністю. Оточений піклуванням і любов'ю, не знаючи досі голодних часів, ніколи не чувши від господаря злого слова, Морозко не розуміє того, що відбувається тепер, чому з ним так неласкаво поводяться чужі люди. Надто болісно переживає і розлуку з улюбленцем-конем «білявенький, як місяць, маленький хлопчик із синіми-синіми очима». Дитині не зрозуміло, чому «Молоско» більше не може бути в родині, батько такі засмучені та плаче мати.

Дії активістів позбавлені не лише логіки, а й людяності. Кінь має радше здохнути в колгоспі чим пережити страшну хворобу в господаря і потім

повернутися, тепер він всього-лишень колективна власність, сіра маса, в якій відняли людську любов і турботу. «Усі не пропадуть. Їх у нас ще до трясці...», - чув тепер Морозко після лагідного і привичного Василькового: «Моло-оско!».

Можна простежити і ставлення самого автора до героїв твору за їх мовою. Не секрет, що Василь Захарченко поважає українську мову і тих, хто нею розмовляє: «Болить падіння моралі, люди не відповідають за свої зобов'язання, вражає погоня за наживою, байдужість нашої еліти до України, культури. Болить і українська мова, зневага до неї, її доля. Вважаю, хто переможе в мовному питанні, той переможе в усьому».

Неодноразово автор підкреслює віру селян у Бога, протиставляє цим божим людям невіруюче «начальство», котре, переступаючи людські життя, ішло до своєї цілі, ішло по трупах у прямому сенсі цього слова.

Мова родини Ковнірів та їх односельців в новелі «Очима до голубих віконниць» проста та людяна, часто звертаються вони до Всевишнього: «... заступи й одверни нас від тих нелюдків, од тих катюх роду людського й усього живого...», «Слався у віках наше дитя, великомученику святий. Заступись перед Господом-Богом за померлих з голоду, і молися за нас живих і грішних...». Діалоги «начальства» переповнені злоби, страху за власну шкуру, насичені русизмами, іноді - вульгаризмами: «Та я зараз із тобою вирішу й порішу, туди твою!... Мотай звідси, щоб і духу твого тут не було, спеціаліст», «Форменний мираж і більш нічого», повні жорстокості до людей і тварин: «Які вистоять, значить вистоять. А дохлих відвозьте в Смілу» [1, 178].

Фінал твору, як і притаманно новелі, несподіваний, з дещо фантастичним забарвленням. Будинок, в якому вимерли голодною смертю родина Ковнірів, почав кровоточити, і лише «молебінь» заспокоїла душі «невинно уб'єнних»: «І перестала виступати кров на дворіщі Ковнірів. Тільки на тому місці, де колись стояла біла хата з голубими віконницями, ніколи нічого не росло. Наче громом небесним туди вдарено».

Невипадково Василь Іванович у творах, які розкривають тему голодомору, використав образ хати. До трагедії хата «біла-біла з голубими

віконницями». Приходить до родини лихо – хата стає одмирською. «Стояла-стояла та й розвалилась. Бо одмирська...», - така доля спіткала хату родини Кононченків. На дворіщі Ковнірів хату розвалили і зчистили розвалини. Такий кінець символізує загибель цілого роду. Прошло багато-багато років, а на подвір'ї Кононченків цвітуть фіолетовими язичками півники та кілька кущиків жовтого пижма. Ті квіти – то наш народ, який відродився із пекла, надія та віра, що не залишили його....

Ушановуючи пам'ять померлих та усіх, хто зазнав голодомору, Василь Захарченко художнім словом показує, якими були ці жахливі події. Скоріш за все, це контрольне нагадування про осмислення майбутнього України, наша історична пам'ять, трагічна та страшна, але потрібна нації для того, щоб не повторити більше помилок, які калічили людську свідомість, розбивали родини, доводили до відчаю і коштували життя цілим поколінням.

Поставши з глибин життя простого трудового народу, Василь Іванович приніс у художню літературу розуміння справжньої його суті, він прославляє людину чесної праці. Показує трагедію голодомору на найродючішій у світі українській землі [3, 118].

Митець писав про те, що боліло. На вістрі його пера завжди доля народу, простих людей. Часто звертається автор і до теми війни.

Оповідання «По обидва краї ряду» розкриває трагедію української родини. Показує як війна, втрутившись у життя простих людей, ламає їхні долі. Та попри всі випробування вони не зрадили власній совісті.

Автор звеличує стійку позицію простої жінки-матері, яка стає опорою для сина. Несе любов до чоловіка, якого тривалий час вважали загиблим, протягом усього свого життя. Навіть перебуваючи в шлюбі, народивши дитину від іншого чоловіка, вона вірила в те, що Стратон залишився живим і підтримувала цю віру в синові. Коли ж її надія підтвердилася, вона надсилала щомісяця харчі вже колишньому чоловікові, заборонила родичам розповідати про її шлюб, щоб не ранити серце, яке й так вже досить страдало. Наталка не зважала на власні почуття, жила по совісті, годила всім: дітям, чоловікам.

Тримала в собі так всього багато, що нарешті серце жінки-страдниці не витримало...

Василь Захарченко по-своєму, по-простому, ненав'язливо возвеличує образ жінки-матері, для нього це надзвичайно важлива тема – українська жінка і війна. Автор показує, що найбільше винесли на своїх плечах лиха, жорстокості, ганьби, насильства у воєнні роки і жінка-мати, і мати Україна - вічні полонянки, але нескорені й величні...

Як бачимо, творчість Василя Захарченка носить ідейно-патріотичну спрямованість, вона багатогранна і багатопроблемна. Певною мірою навіть автобіографічна, адже, вивчаючи його твори, можна простежити багато важливих подій із життя самого письменника. Герої прості, щирі, відважні. Вони, як і сам автор, вірять в Бога, правду, державу.

Ще в середині шістдесятих років минулого століття, коли Василь Іванович був газетярем, він почав збирати свідчення самовидців про голод 1933-го. «Люди розповідали про такі жахи, про таку кричущу несправедливість, про такі звірства свого ж односельця-активіста, що серце обливалося кров'ю...». І коли його Павло Спас із твору «... І настали жнива» швидко занотовує почуті від діда Адама слова, то в ньому легко пізнається автор, адже Спас – письменник.

В одному зі своїх інтерв'ю Василь Захарченко зізнався, що так любив у дитинстві читати, але через брак книжок доводилося по декілька разів перечитувати Євангеліє, точнісінько, як герої його твору «Ванюша» Володька Богуненко та Вітька Ганжула, коли залишилися без школи у воєнний період. Роман «Прибутні люди» народився з пам'яті про дитинство. Автор пам'ятав голод 1947-го, йому на той час виповнилося одинадцять років [4, 132].

Творчий доробок Василя Івановича надзвичайно актуальний у наш час. Кардинальні зміни, які відбуваються в житті українського народу, зумовлюють необхідність оновлення національної системи освіти і виховання.

Ми, педагоги, маємо більше уваги приділяти вихованню почуття патріотизму, гордості за свій народ, адже не секрет, що невичерпним джерелом

морального та патріотичного виховання є література та історія. Саме вони передбачають формування в учнів знань про минуле та сучасне нашого народу, держави, зумовлюють активну життєву позицію молоді. Твори письменника зможуть виховати добрих, чуйних українців, які цінують своє рідне, тож, напевне, варто їх розглядати не лише на уроках позакласного читання, а повноправно вносити в шкільну програму. Пером митця водив не тільки розум, ним керували глибоке співчуття до українського народу, гірка правда, що висвітлювала гріхи нашого минулого, знедоленість селянина-хлібороба. А всеохоплюючий біль за долю рідної землі вилився у пошану та любов, якої особливо потребує Україна незалежна, соборна, єдина. Бо тільки з цього співчуття і болю народжується надія на краще майбутнє, бажання наблизити його.

Список літератури

1. Захарченко В. Очима до голубих віконниць.// На відстані зойку.- Черкаси, 2007,-с. 94- 111.
2. Черевко О. Геноцид голодом.// Голодомор 1932-33 на Черкащині. Книга пам'яті...- Черкаси, 2007.
3. Історія української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття / За ред. П.П. Хропка. – К.: Вища школа, 1991. – 511с.
4. Захарченко, В.І. У магнієвому спаласі: щоденник /Василь Захарченко. – Черкаси: [Вид. Чабаненко Ю.А.], 2009. – 635 с.

**Шпильова Світлана Павлівна,
учитель української мови і літератури
Смілянської ЗОШ І-ІІІ ступенів №7
Смілянської міської ради Черкаської області**

«УСІЄЮ ТВОРЧІСТЮ Я ПРОПОВІДУВАВ ДОБРО»

Твори Василя Захарченка відзначаються великим психологізмом, автор зображує своїх героїв у трагічних ситуаціях, де найповніше виявляються людські характери, і при цьому звичайні українці вчать нас мудрості, людяності, учать залишатися Людьми навіть у найтяжчих обставинах.

Василь Захарченко – прозаїк, публіцист, автор книжок «Співучий корінь», «Лозові кошики», «Велика Ведмедиця», «Клекіт старого лелеки», «Брат милосердний», «Прибутні люди», «Великі лови», «Довгі присмерки».

Чесць, людяність, правдивість, патріотизм – моральні категорії, які є визначальними для письменника та його персонажів. Він послідовний у своїх уподобаннях, його цікавлять люди з гущі народу, носії українського колориту, через долю яких автор оприявнює власне ставлення до життя. Винятковість характерів зближує Захарченкову прозу з творчістю Григора Тютюнника, Віктора Близнеця, Володимира Дрозда, Бориса Харчука, Євгена Гуцала та інших письменників-шістдесятників.

Представник плеяди шістдесятників, Василь Захарченко звернувся до освоєння воєнної тематики в контексті художніх новацій того часу. Зі змалювання героїчних подвигів, властивого прозі перших повоєнних років, у 60-ті роки акценти зміщуються в бік посилення інтересу до гуманістичної проблематики, осмислення проблеми «людина і війна», дослідження діалектики людської душі: витворюється образ війни, де на першому плані не бойова звитяга, а складність людських стосунків за надзвичайних умов. Тож війна у творах письменника – це не баталії і подвиги радянських солдатів, а вияви кризових форм буття особистості.

Дитячі спогади письменника про окупаційні та післяокупаційні часи теж покладено в основу багатьох творів, зокрема повісті «Поїдом» та оповідань, об'єднаних у «Велика Ведмедиця». Воєнне лихоліття з його незмінними атрибутами – сотнями загиблих і поранених, кров'ю та брудом, поразками й перемогами – радше рідкість на сторінках творів Василя Захарченка. Змалювання «війни без війни» - таке кредо автора.

«У морі нема броду», де є такі сповідальні слова, що в багатьох розуміннях характерні саме для нього «...і роки минають, як ми без батька, як ми наодинці з пам'яттю про батька. І далі несе мене Ріка Часу в житейському морі... Та з кожним прожитим днем усе дужче озивається батькове в мені. Відсувається в душі все наносне, налипне, несуттєве, що бозна-звідки привіялось до мене, і гору беруть батькові струми, доброти, лагідності, погідливої усмішливості, відчуття дистанції, щоб не зачепити плечем і не відтиснути своїм гострим ліктем когось іншого і не наступити йому на ноги... Життя ж таке велике і в ньому так просторо, як у морі, що не має броду». Отака «висповідальність», такі лірико-філософські «обертони» стануть особливими прикметами Захарченкової прози з-поміж усіх інших важливих її ознак. До цього він прийде через десятиліття наполегливих шукань, у процесі своєї творчої еволюції, коли він, мовлячи словами поета, «себе ще не зустрів, але уже ішов собі назустріч».

«Проїздом», «Мобілізовані», «Довгі присмерки» - цей перелік творів, присвячених воєнним будням, невеликий. Натомість війна постає у спогадах багатьох героїв, вона не відпускає вві сні, відлунює болем у серцях персонажів усе життя. Скажімо, дуже яскраву новелу, в якій реконструйовано реалії війни, вмонтовано у повість «Брат милосердний». Багато років потому колишній солдат Йосип вирушає на місце воєнних дій, відновлює в пам'яті деталі, аналізує свої вчинки і намагається відшукати своє втрачене кохання. У формі спогадів побудовано й роман «Талан», у якому головний герой Семен Потужний через переживання минулих лихоліть, «програвання» в уяві епізодів, пов'язаних із війною, зазнає катарсису, звільняється від душевного тягаря.

Творча «кухня» Захарченка – безперечно, цікава сторінка із психології літературної праці і з оволодіння секретами мистецтва прози. Він сформував для себе творчі взірці й еталони й наполегливо взував на них. Він терпляче виховував свій талант, адже кожне обдарування вимагає відповідного огранення.

Півтора десятиліття тому, підсумовуючи свої враження від низки книжок В. Захарченка, І. Дзюба відзначав рясноту спостережень і самобутність душевного досвіду автора, його напружену роботу для вироблення справді власної стильової манери, елементами якої можуть стати «помірний ліризм, згармонізований з уважним побутописанням, смаковиті барви образної – стихійно-натхненної! – мови, чутливість до характерних ситуацій народного життя й народної вдачі, соромливо-бентежні інтонації молодої душі, яка зі своїм багатим сільським багажем вирушила до обривів високої інтелігентності...».

Ранній і пізній Захарченко - справді в цих прикметах. Хіба що, виходячи з дорогоцінних можливостей він може дозволити собі абсолютну відвертість і цілковиту правду. І в кожній з його книжок виразно відчутне трагедійне начало. Він веде читача дорогами української історії: голодомор, репресії...

Василь Захарченко став одним із творчо найактивніших прозаїків. Мовби поспішав наздогнати вкрадений у нього в ув'язненні час. Він лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, а також літературних премій імені Андрія Головка та Юрія Яновського. Очевидно, й сам незчувся, як став одним із найвідоміших сьогодні українських прозаїків.

Василь Захарченко – дуже український письменник. Звичайно, це передовсім відчутно з сюжетів його творів. Ті сюжети – особливо з останніх двох десятиліть – сторінки випробувань саме нашого народу в несамовито тяжкому для нього ХХ столітті: голодомор, репресії, братовбивча громадянська війна, Друга світова війна, немилосердно тяжке повоєння... - все це наше, все це ми перейшли, втрачаючи мільйони життів. У таких Захарченкових оповіданнях, як, скажімо, «Танці після розстрілу» чи «Сімнадцять георгіївських кавалерів», національної історії більше, ніж у деяких підручниках. У Захарченка це не переказ подій, а трагічні людські долі в контексті минулого, відтворення історичного матеріалу в конкретній людській біографії, на екрані людської душі.

Автор осмислює добу воєнного лихоліття з глибоко гуманістичних позицій, зображуючи крізь призму особистості жахливу правду війни, цілісна картина якої вимальовується із сотень людських долі.

Треба віддати належне фактам, які використовує письменник. Джерела більшості його творів – це свідчення очевидців і документи державного архіву. Як зазначає сам автор, «тема виникає не на порожньому місці, вона виношується. Твір на життєвих подіях у мене завжди краще виходив, ніж на пригаданих». Роман «Довгі присмерки» постав на основі численних свідчень очевидців. За таку відданість Василя Захарченка правдивим фактам Юрій Мушкетик назвав «Довгі присмерки» знаковим документом епохи.

В авторській передмові «Великі лови» В. Захарченко пише, що за кілька років у Черкаському держархіві вивчив тисячі справ репресованих. Це страшно й боляче писати. Боязно те описувати, щоб не впасти у фальш. Ось чому автор вибрав манеру викладу матеріалу звичайну, реалістичну, бо безжалісним, безкомпромісним реалізмом можна бодай трохи підняти завісу над сюрреалістичною антилюдяністю радянської системи.

Інтелігентний і мовчкуватий Василь Захарченко національно стурбований і безкомпромісний у тих речах, які для нього святі. Публіцистичний струмінь проймає і його прозу, сусідуючи з ліричними «обертонами». Без цього прозаїк Захарченко просто не уявляється. Це нова якісна ознака його творчості упродовж останнього півтора десятиріччя. Саме тоді, коли відчулося, що він перебуває у високому творчому зеніті. Він належить до тих прозаїків, які формувалися повільно, і, слава Богу, ще й сьогодні приростають у силі.

Авторова логіка виправдано прихилияє до себе: «І що б там на говорили мені генетики, а я глибоко переконаний, що всьому живому записано в генетичному коді саме цю фразу. Лежить у землі малесенька мачинка всю зиму, камінно спить у ній усе. Та настає час, весна, і в цій мініатюрній мачинці озивається оте Бонове: «Якщо не я, то хто?» І вибухає мачинка, росте і розквітає рожевим дивом – квіткою над землею. І при цьому не зважає, що, крім неї, так

само вибухнуть цвітом мільйони інших мачинок-співвчизниць. Вона знає своє:
«Якщо не я, то хто?»

Звичайно ж, Захарченко націлений думкою в сьогоднішній день, замислюється над українською ментальністю і життєвою поведінкою людності нашої землі.

Список літератури

1. Дзюба І. Визріває слово правди // Київ. - 1987 - № 3, - С. 122-125
2. Захарченко В. І. Прибутні люди: Романи; Повість/ Передм. М. Ф. Слабошпицького. – К.: Грамота, 2007 – 656 с.
3. Кривопишина К. Художнє осмислення воєнного геноциду у прозі Василя Захарченка// Дивослово. – 2013. - №10. – С.23-27